

บทที่ ๒

ความฝันที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ ความหมายของความฝัน

มนุษย์ในโลกนี้ไม่มีใครเลยที่จะไม่รู้จักความฝัน ความฝันเป็นปรากฏการณ์ทางจิต ซึ่งเราต่างก็ประสบกันอยู่ทุกคนและทุกคืน ถึงกระนั้น มีคนจำนวนไม่มากนักที่จะรู้ว่าความฝันคืออะไรและมีความหมายว่าอย่างไร ตำราทางพระพุทธศาสนาอธิบายความหมายของคำว่า “ฝัน” ไว้ว่า คำว่าฝันนั้นเป็นคำไทย แปลมาจากมคธว่า “สุปิน” หรือที่เราพูดกันว่า “สุบิน” หมายถึงเรื่องซึ่งได้ปรากฏเห็นในเวลาหลับ ดังพระบาลีว่า “สุปินนุเตวสุวณฺณปาทปํ ความว่า ความฝันนั้นแลเชื่อว่าสุปินนตะ ประหนึ่งฝันไม้ทองที่ปรากฏในความฝันนั้น”^๑ พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้ให้ความหมายของคำว่าฝันไว้ว่า “คำว่า “ฝัน” หมายถึง การเห็นเป็นเรื่องราวเมื่อหลับ, นึกเห็น และนึกเห็นสิ่งที่เป็นไปได้”^๒ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของคำว่าฝันโดยนัยเดียวกันว่า การเห็นเป็นเรื่องเป็นราวเมื่อหลับโดยปริยาย หมายถึงการนึกเห็นในขณะที่ตื่นอยู่ ซึ่งไม่อาจจะเป็นจริงได้”^๓ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ให้ความหมายของคำว่าโดยนัยเดียวกันว่าหมายถึงการเห็นเป็นเรื่องราวเมื่อหลับโดยปริยาย หมายถึงการนึกเห็นในขณะที่ตื่นอยู่ซึ่งไม่อาจจะเป็นจริงได้”^๔ ซึ่งก็ได้มี นักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่า ความฝันไว้ได้หลากหลาย ดังนี้

วริยา ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม ให้ความหมายไว้อย่างน่าสนใจว่า ความฝันเป็นกระบวนการทำงานของจิตอย่างหนึ่ง ที่แสดงถึงสภาพทางจิตใจของบุคคลทั้งในส่วนที่เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของชีวิตความฝันมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญๆในชีวิต มีอิทธิพลต่อผู้ฝัน และบุคคลใกล้ชิดอิทธิพลของความฝันจะมีมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละคน โดยทั่วไปแล้วถ้าบุคคลใดฝันดี ก็จะมีอารมณ์แจ่มใส ถ้าฝันร้ายก็就会有ความวิตกกังวล อารมณ์ขุ่นมัว

^๑ ชู.เถรี.(ไทย) .๒๖/๓๕๖/๖๒๐.

^๒ ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. ๒๕๓๐, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๑๖๒.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๘.

^๔ อ้างแล้ว.

สภาพของอารมณ์ ย่อมส่งผลกระทบถึงพฤติกรรมที่แสดงออกความฝันจึงเป็นที่สนใจทั้งทางฝ่ายพระพุทธศาสนา และนักจิตวิทยาวิเคราะห์มาก โดยเฉพาะนักจิตวิเคราะห์เห็นว่า ความฝันเป็นวิธีการอย่างหนึ่ง ที่จะสืบสาวไปหาสาเหตุของสภาพจิตที่ผิดปกติ ความฝันจึงไม่ใช่สิ่งที่ไร้สาระอีกต่อไป ตรงข้ามกลับเป็นสิ่งที่น่าศึกษาค้นคว้าให้เข้าใจสภาพจิตใจของมนุษย์ ที่มีบทบาทต่อการแสดงออกและการดำเนินชีวิตเป็นอย่างยิ่ง^๕

บุญมี เมธางกูร^๖ กล่าวว่า ความฝันหมายถึง นิमित्तที่เกิดแก่จิตขณะเข้าและออกจากภวังค์ (จิตไม่ขึ้นสู่วิถี) กระบวนการทำงานของความฝันเรียกว่าสุบิน วิถีสุบิน วิถีเป็นวิถีที่มีความยินดีคิดใจในการเสพอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ของบรรดาผู้ที่ยังอยู่ในทุกขภูมิ และสุคติภูมิ มีเปรต อสุรกาย มนุษย์ และเทวดา เป็นต้น เช่น เห็นรูปแล้วคิดใจในรูป ได้ยินเสียงแล้วคิดใจในเสียง คิดนึกอะไรสนุกแล้วคิดใจในเรื่องสนุกนั้น อารมณ์เหล่านี้เราเรียกว่า “กามชวณมโนทวารวิถี” การทำงานของจิตในขณะฝันนั้น ไม่อาจเกิดทางปัญจทวารได้เลย แต่อาจเกิดจากการกระทบผ่านจากทวารอื่นมาก่อนแล้ว จึงกระเทือนเข้าไปถึงใจ ตัวอย่างเช่น คนถูกน้ำรดที่มือแล้วก็ฝัน (ทางมโนทวาร) ว่า ได้ลุยน้ำ เป็นต้น ฉะนั้น ความฝันจึงเป็นกระบวนการทำงานของจิตอย่างหนึ่ง ซึ่งทางพุทธศาสนาใช้คำว่าสุบินวิธีนั้นแบ่งออกเป็น ๔ วาระดังนี้ (๑) สุบินวิธีที่เป็นตทาลัมพน วาระวิธีนี้มีกำลังมากเป็นวิถีที่มีความฝันในเรื่องที่จิตใจมาก หรือเสียใจมาก อารมณ์ที่มากกระทบแรงเป็นพิเศษ หรือจะฝันเรื่องอะไรก็ตามที่มีความกระเทือนใจแรง ตทาลัมพนะก็ย่อมเกิดขึ้นต่อท้ายวิถีเพื่อยึดหน่วงอารมณ์ (๒) สุบินวิธีที่เป็นชวณวาระวิธีนี้มีกำลังน้อยกว่าตทาลัมพนะหน่อยหนึ่งชวณจิตสิ้นสุดแล้วก็หมดวิถีเป็นภวังค์ต่อไป (๓) สุบินวิธีที่เป็นโกฎฐัพพนวาระคือกระทบกับอารมณ์แล้วแต่ไม่แรงวิถีจิตก็เกิดเพียงภวังคขณะภวังคุปัจเจหะแล้วก็มโนทวารวิชชะแล้วก็เกิดเป็นภวังค์เพียงเท่านั้นเองไม่เลยไปถึงชวณะจึงไม่ได้เสพอารมณ์ตื่นขึ้นมามีความฝันไม่ได้เลยเพราะจิตไม่เลยมาถึงการเสพอารมณ์ความยินดีอันร้ายจึงยังไม่เกิด๔) สุบินวิธีที่เป็นโมฆวาระแปลว่าเสียเปล่าวิถีนี้ก็เกิดเพียงภวังคขณะแล้วเป็นภวังค์เลยแปลว่ากระเทือนแล้วไหวเท่านั้นเมื่อตื่นจะรู้สึกคล้ายๆนอนหลับไม่สนิทเท่านั้น

สุบินวิธี ที่เป็นตทาลัมพนวาระและชวณวาระคือความฝันที่ผู้ฝันสามารถรู้เรื่องราวได้ชัดเจนมากและชัดเจนน้อยตามลำดับคือเข้าถึงการเสพอารมณ์นั้นย่อมเป็นไปได้ทั้งกุศลชวณะและอกุศลชวณะเป็นได้ทั้งบุญและบาปเรียกสุบินวิธีทั้ง ๒ วาระนี้ว่า **กุสลากุศลสุบินวิธี** แต่เป็นบุญบาปที่เกิดในขณะฝันเจตนามีกำลังน้อยไม่แรงกล้าเหมือนขณะตื่น จึงไม่สามารถนำปฏิสันธินำเกิดใน

^๕ วาริญา ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม, *จิตวิทยาพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ชีวาภิวัฒน์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๗.

^๖ บุญมี เมธางกูร, *ความฝัน*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สนพ.สยามประเทศ, ๒๕๓๕), หน้า ๒๔๒ – ๒๔๔.

สุคติและทุกติได้ดั่งนั้นจึงไม่ถึงความเป็นกรรมบถส่วนสุบินวิถีที่เป็นโกฎ์พพนวาระและโมฆวาระ นั้นเป็นความฝันที่เข้าไม่ถึงการเสพอารมณ์คือจิตที่ทำงานไม่ถึงขณะไม่มีการเสพอารมณ์ในวิถี นี้เพราะกำลังการกระทบอ่อนเกินไปจึงไม่เกิดจนสุดวิถีผู้มีอารมณ์ไม่อาจรู้นิมิตในฝันของตนได้ตื่น ขึ้นมาแล้วก็นึกถึงเรื่องของความฝันไม่ออกเพียงแต่รู้สึกว้าเหว่ไม่สนิทเท่านั้นจึงจัดเป็น **อัพยาต สุบินวิถี**ไม่เป็นบุญไม่เป็นบาป”

สุโท เจริญสุข กล่าวว่า “การฝัน (Dreaming) เป็นเรื่องของการทำงานของสมองความฝัน แบ่งออกเป็น๒ชนิด๑) ฝันขณะหลับ (ตอนกลางคืน) เป็นการทำงานของสมองในขณะที่ร่างกาย พักผ่อนปรอยด์คือการฝันทุกรูปแบบเป็นการทำตัวเองให้สมปรารถนา(Wish fulfillment) ที่ใน ชีวิตจริงทำให้สำเร็จเช่นนั้นไม่ได้ความฝันอาจเป็นการสนองตอบความปรารถนาของตัวเองอาจเป็น การลงโทษตัวเองหรือลงโทษผู้อื่นที่ถูกหักห้ามไว้เช่นโมโหพออยากจะคำพ่อ (แต่ทำไม่ได้) ก็เลย ฝันไปว่าตีพ่อไปหลายทีเป็นต้น”

บรรจบ บรรณรุจิ ได้ให้ทัศนะว่า ความฝัน (Dream) เป็นคำที่ใช้อธิบายพฤติกรรมของ จิตตอนที่คนกำลังหลับใน The Oxford Universal Dictionary กล่าวว่าไว้ว่า A train of thoughts images or fancies passing through the mind during sleep หมายถึง หมวดหมู่แห่งความคิดในภาพหรือ จินตนาการที่เกิดขึ้นแก่จิตขณะหลับซึ่งมีความหมายที่คล้ายกับความหมายในพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถานที่ให้ไว้ว่าความฝันคือการนึกเห็นเป็นเรื่องราวเวลานอนหลับ”

ซิกมันด์ ฟรอยด์^{๙๐} นักจิตวิเคราะห์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความฝันไว้ว่า การตื่นตัวศึกษา เรื่องราวเกี่ยวกับความฝันเริ่มขึ้นจากการตีพิมพ์หนังสือ "The Interpretation of Dreams" ของบิดาจิต วิเคราะห์ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ตามความเชื่อของฟรอยด์ ความฝันคือการแสดงออก ของจิตใต้สำนึกของผู้ฝันหากในความเป็นจริงผู้ฝันปรารถนาที่จะกระทำการบางอย่างในความเป็นจริง หรือแสวงหาบางอย่างในความเป็นจริงแต่ไม่สามารถกระทำหรือได้รับการตอบสนองได้ก็จะถูกเก็บ กอดเอาไว้ในส่วนของจิตใต้สำนึก (Id ถูก Super Ego ยับยั้ง) และจะถูกแย้มพรายออกมาในยามหลับ ในรูปแบบของความฝันความฝันนั้นมักจะมาในรูปแบบของสัญลักษณ์มากกว่าที่จะฝันตรงๆฟรอยด์

^{๙๐} พระศรีวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **จิตวิทยาในพระอภิธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๖-๖๗

^{๙๑} สุโท เจริญสุข, **สังเขปจิตวิทยาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: โอเคียนสโตร์, ๒๕๒๐), หน้า ๒๐๕.

^{๙๒} บรรจบ บรรณรุจิ, **จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้ากับซิกมันด์ฟรอยด์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๓๖.

^{๙๓} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, **จิตวิทยาทั่วไปหน่วยที่๑-๓**, (กรุงเทพมหานคร: แสงจันทร์ การพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๒-๒๐๓.

ยังโยงความฝันเข้ากับแรงขับเคลื่อนทางเพศในแง่ที่ว่าความฝันเป็นการชัดเจนความพึงพอใจทางเพศอีกด้วย ดังนั้นในการแปลความฝันของฟรอยด์จึงมักเชื่อมโยงเข้ากับเรื่องเพศอยู่ตลอดเวลา^{๑๑}

สรุป การจะหาคำอธิบายว่าความฝันคืออะไร ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะความฝันไม่ใช่สิ่งที่มองเห็นได้ด้วยตาเปล่ามันไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับฝัน และความฝันย่อมปรากฏได้ทางจิตใจโดยตรง ไม่ใช่กลับมาแล้วแลเห็น เมื่อพิจารณาหาคำอธิบายอย่างง่าย ๆ เพื่อให้รู้ความหมายว่าความฝันนั้นคืออะไร มีลักษณะอย่างไรมัน เราสามารถอธิบายได้ว่า “ในเวลาที่เราอนร่างกายของเราสงบดวงจิตออกห่างจากอารมณ์ภายนอก เรารู้สึกที่ละน้อยๆ เหมือนหนึ่งว่าตัวเรากำลังเลื่อนลอยออกจากโลกนี้แล้ว เข้าไปสู่โลกอื่น ทันใดนั้นภาพอันหนึ่งหรือหลายอันก็ปรากฏขึ้นแก่เราดังนี้ เราเรียกว่า ความฝัน”^{๑๒}

ดังนั้น เรื่องความฝันนี้เป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพราะเป็นเรื่องที่รู้จักกันดีของคนทั้งหลาย ไม่ว่าใครๆ ก็ย่อมเคยฝันกันมาแล้วทั้งนั้น สิ่งที่ไม่เคยรู้ ไม่เคยเห็น สถานที่ๆ เราไม่เคยไป เราอาจรู้และสัมผัสได้ในเวลาฝัน ตราบใดที่มนุษย์ ยังมีกิเลสเครื่องเศร้าหมองหมักคองอยู่ในจิตใจแล้ว ก็ยังต้องฝันกันต่อไป

๒.๒ ลักษณะของความฝัน

การดำเนินชีวิตของคนเราในเวลาปกติที่ต้องพบกับเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งดีและร้ายนั้นถือว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาไม่ใช่เรื่องอัศจรรย์แต่อย่างใด แต่ถ้าเรื่องดีและเรื่องร้ายเกิดขึ้นในขณะหลับนั้นต้องถือว่าเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์อยู่พอสมควร เพราะในเวลานั้นเป็นช่วงเวลาที่บุคคลพักผ่อนหลับนอนอยู่กับที่ไม่ได้ไปเที่ยวโลดโผนที่ไหน กลับต้องมาพบกับสิ่งที่ทั้งดีและไม่ดีซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แบ่งลักษณะของความฝันออกเป็น ๒ ลักษณะคือ ๑. ฝันดี (ภพทุก สุปิน ปรสฺสติ) ๒. ฝันร้าย (ปาปก สุปิน ปรสฺสติ)^{๑๓} ดังนี้

๒.๒.๑ ฝันดี (ภพทุก สุปิน ปรสฺสติ)

ความฝันลักษณะใดก็ตามที่ทำให้ผู้ฝันตื่นขึ้นมาแล้วเกิดความปีติยินดีอิ่มเอิบใจมีความสุขเกิดความสุขประทับใจอยากให้ความฝันเช่นนั้นเกิดขึ้นกับตนบ่อยๆ เช่น ฝันว่าได้บำเพ็ญกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งมีการให้ทานรักษาศีลเจริญสมาธิบูชาพระเจดีย์หรือฝันว่าได้ลาภยศสุขสรรเสริญ

^{๑๑} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, จิตวิทยาทั่วไป หน่วยที่ ๑-๗, หน้า ๒๐๒-๒๐๓.

^{๑๒} หลวงวิจิตรวาทการ, ความฝัน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๗.

^{๑๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปลภาค ๒ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๕.

เป็นต้น ดังเช่น พระสุบินนิมิตของพระนางสิริมหามายาพุทธมารดาที่ทรงสุบินเห็นช้างเผือกถือดอกบัวมากระทำประทักษิณรอบบริเวณไสยาสน์ เป็นต้น นี้เรียกว่า ฝันดี แต่การฝันดีนั้น ไม่ใช่เกิดขึ้นโดยบังเอิญต้องอาศัยการสร้างเหตุขึ้นมาก่อนจึงจะเกิดฝันดีตามมาดังเนื้อความต่อไปนี้

เหตุทำให้เกิดฝันดี

ความฝันมีลักษณะทั้งดีและร้ายพอกันเป็นสิ่งที่ใครๆ หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็จริง แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมีวิธีที่จะทำให้ความฝันดีเกิดขึ้นได้เหมือนกันซึ่งมีหลายวิธี เช่น การเจริญเมตตาเจโตวิมุตติและการสร้างกุศลถวายพระสงฆ์เป็นต้นดังพุทธดำรัสต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติ อันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดั่งยาน ทำให้เป็นที่ตั้งไว้เนืองๆ อบรมดีแล้วปรารภดีแล้ว อานิสงส์ ๑๑ ประการ เป็นอันหวังได้

อานิสงส์ ๑๑ ประการเป็นไฉน คือ ผู้เจริญเมตตา ย่อมหลับเป็นสุข ๑ ตื่นเป็นสุข ๑ ไม่ฝันลามก (คือฝันดี) ๑ ย่อมเป็นที่รักของมนุษย์ ๑ ย่อมเป็นที่รักของมนุษย์ ๑ เทวดา ย่อมรักษา ๑ ไฟยาพิษหรือศาตราย่อมไม่กล้ำกลาย ๑ จิตของผู้เจริญเมตตาเป็นสมาธิได้รวดเร็ว ๑ สีหน้าของผู้เจริญเมตตาย่อมผ่องใส ๑ ย่อมไม่หลงกระทำกาละ ๑ เมื่อยังไม่แทงตลอดธรรมอันยิ่งย่อมเข้าถึงพรหมโลก ๑ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดั่งยาน ทำให้เป็นที่ตั้งตั้งไว้เนืองๆ อบรมแล้วปรารภดีแล้วอานิสงส์ ๑๑ ประการนี้เป็นอันหวังได้^{๑๔}

สรุปการเป็นผู้ชวนชวนในการแสวงหาอุปกรณ์เพื่อสร้างกุศลถวายแก่พระสงฆ์ก็สามารถทำให้บุคคลผู้นั้นเกิดความฝันดีได้เช่นเดียวกัน ดังเนื้อความนี้ว่า ในครั้งนั้น เราชนเอาหญ้าไม้และเถาวัลย์มาแล้วตั้งเสาไม้ขึ้น ๓ ต้นได้สร้างเป็นกุฏิหญ้าเราได้มอบถวายกุฏินั้นเพื่อประโยชน์แก่สงฆ์แล้ว กลับมาหาเจ้าของการงาน ในวันนั้นนั่นเอง ด้วยกุศลกรรมที่เราทำแล้วนั้น เราได้ไปสู่ดาวดึงส์วิมาน บุญที่เราสร้างไว้ดี ได้เป็นวิมานที่กุฏิหญ้าแรมมิได้ไว้ให้ในดาวดึงส์นั้นปราสาทสีเขียว ๑๐๐ ชั้น สูงชั่วลูกธนูประดับด้วยธงและป้อม ๑๐๐,๐๐๐ ป้อม ปรากฏขึ้นในวิมานของเรา นี่เป็นผลแห่งการถวายกุฏิหญ้า เราระลึกไม่ได้ว่าได้ฝันเห็นความฝันที่ไม่ดีเลย สติของเราตั้งมั่นนี้เป็นผลแห่งการถวายกุฏิหญ้า^{๑๕}

^{๑๔} คูรายละเอียดยุ.ป.(ไทย) ๓๑/๒๒/๔๖๐-๖๑๐.

^{๑๕} คูรายละเอียดยุ.อป.(ไทย) ๓๒/๓๔-๔๐/๕๑๑-๕๑๔.

๒.๒.๒ ผันร้าย (ปาปก็ สุปิน ปุสฺสติ)

ความผันลักษณะใดก็ตาม ที่ทำให้ผู้ผันเกิดความหวาดกลัววิตกกังวลถึงความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนตลอดจนถึงญาติพี่น้อง ความผันลักษณะนั้นเรียกว่า ผันร้าย ไม่เป็นมงคลแก่ชีวิต ความผันร้ายนั้นถึงแม้ว่าจะไม่สร้างบาปผลทางกายให้แก่ผู้ผันก็จริง แต่ก็สร้างความรำคาญใจหรือความทุกข์ใจให้แก่ผู้ผันได้เช่นเดียวกัน เพราะไม่รู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นกับตนเองในอนาคตบ้าง ดังเช่น ความผันร้ายของพระนางมัทรีที่ทรงสุบินเห็นชายผิวดำคนหนึ่งนั่งห่มผ้ากาสาเว ๒ ผืนทัดดอกไม้สีแดงที่หูกมือถืออาวุธเดินมาผลักให้พระนางล้มลงควักพระเนตรสองข้างและตัดพระพาหาทั้งสองข้างตกพระทัยตื่นขึ้นทรงรำพึงว่า “เราผันร้ายผู้ทำนายฝันเช่นกับพระเวสสันดรย่อมไม่มี แต่พอเมื่อพระนางทูลถามพระเวสสันดรกลับตอบว่า มัทรีจิตใจของเธอขุนมัว เพราะบรรทมไม่ได้เสวยพระกระยาหารไม่ดีจึงทำให้ฝัน”^{๑๖} อนึ่ง เมื่อเกิดผันร้ายขึ้น บุคคลมักจะนิยมปรึกษากับนักทำนายฝันเพื่อให้ทำนายถึงผลร้ายที่จะเกิดขึ้นกับตนหรือบุคคลอันเป็นที่รัก สมดังที่พระนาคเสนได้กล่าวไว้ว่า ก็ในเมื่อนิมิตเกิดขึ้นแล้ว บุคคลผู้เห็นสุบินย่อมกล่าวแก่ชนทั้งหลายอื่น ชนทั้งหลายเหล่านั้นจึงบอกเนื้อความให้ ท่านได้กล่าวเชิงอุปมาการทำนายฝันไว้ ดังนี้ ถวายพระพรมหาบพิตร เปรียบเหมือนกระหรือไฟหรือด้อมตั้งขึ้นในสรีระเพื่อลากเพื่อเลื้อมลากเพื่อยศเพื่อเลื้อมยศเพื่อนินทาเพื่อสรรเสริญหรือเพื่อสุขเพื่อทุกข์ด้อมเหล่านั้นรู้แล้วจึงเกิดขึ้นบ้างหรือที่เราทั้งหลายจักยังประโยชน์ชื่อนี้ให้สำเร็จละนี้ พระราชาตรัสว่า “หาไม่ได้ด้อมเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้นโอกาสเช่นใดบุคคลผู้รู้นิมิตทั้งหลายเห็นด้อมเหล่านั้นในโอกาสนั้นแล้วย่อมทำนายว่า “ผลจักมีเช่นนี้ละนี้”^{๑๗}

ดังนั้น บุคคลที่ผันร้าย จึงเปรียบเหมือนกับคนที่ถูกผงฝุ่นเข้าตา ย่อมไม่สามารถนำเอาออกได้ด้วยตนเอง จำต้องพึ่งคนอื่นช่วยเอาออกให้ฉนั้นใด ก็ฉนั้นนั้น ในบางครั้งเรื่องที่ผันร้ายกลายเป็นจริงได้เหมือนกันดังเช่นความผันของนักปรัชญาคณหนึ่ง ชื่อว่า ฟรานซิส เบคอน ที่ได้ผันเห็นบ้านในชนบทของตนที่อังกฤษ ซึ่งเป็นบ้านก่ออิฐถือปูนแต่คูดำมีดไปทิ้งหลังชนวนให้เกิดความหดหู่ใจและถือเป็นกลางร้ายเพราะในวัน ต่อมา ฟรานซิสก็ได้ข่าวการถึงมรณกรรมของบิดา^{๑๘} และดังเช่นความผันของอับบราฮัมลินคอล์นอดีตประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาคนที่๑๖ที่ได้ผันไปว่าได้ยินเสียงประชาชนร้องไห้กันอื้ออึงเกิดความสงสัยจึงเดินออกไปยังห้องด้านตะวันออกของทำเนียบรัฐบาล

^{๑๖} พุ.ชา.ม.(ไทย) ๒๘/๒๑๐๕-๒๑๑๓/๕๑๑ - ๕๖๐

^{๑๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มิลินทปัญหา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕๑

^{๑๘} พลุหลวง (ประยูรอุสุชาภูษะ), **พยากรณ์ความฝัน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ข้าวฟ่าง, ๒๕๔๓), หน้า ๖.

พอเมื่อไปถึงต้องตกใจเพราะเห็นศพตั้งอยู่บนแท่นนั้น ใกล้ๆกับศพมีทหารรักษาการณ์ยืนอยู่จึงเข้าไปถามว่าใครตายทหารที่รักษาการณ์อยู่ตอบว่า “ศพของท่านประธานาธิบดีลินคอล์นท่านถูกคนร้ายรอบยิงถึงแก่ชีวิตในโรงละคร” หลังจากนั้นผ่านไป ๓ วันในคืนหนึ่งท่านก็ถูกยิงที่โรงละครแห่งหนึ่งจนถึงแก่ชีวิต^{๑๙} เรื่องดังกล่าวนี้มีการบันทึกเป็นหลักฐานไว้หลายแห่งซึ่งเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์อยู่ไม่น้อยแต่บางครั้งความฝันก็ให้ผลตรงกันข้ามกับเรื่องที่ฝันก็มีเช่นฝันร้ายกลับให้ผลดีซึ่งคนไทยพูดติดปากว่า “ฝันร้ายจะกลายเป็นดี” ในตำราของมาร์กซิซเดอซีเรได้กล่าวไว้ว่าฝันในเวลาข้างขึ้น๑๒คำต้องทำนายตรงกันข้ามเสมอและถ้าฝันในวันแรม๑๔คำเป็นความฝันหมดคือฝันดีก็จริงและถ้าฝันร้ายก็กลายเป็นดีตำราของอียิปต์ชื่อว่ากฎแห่งทองคำว่าความฝันในวันที่๑๐, ๒๐และ๓๐เมษายนเป็นฝันร้ายเสมอถึงฝันดีก็จะให้ผลตรงกันข้ามแต่ถ้าฝันในวันที่๑๓, ๑๖, ๒๓และ๓๐ตุลาคมเป็นฝันดีเสมอถ้าฝันร้ายก็จะกลายเป็นดี^{๒๐}

การให้ความสนใจเกี่ยวกับความฝันนี้ไม่จำกัดเฉพาะแต่บุคคลผู้ที่มีความเชื่อในเรื่องลึกลับเท่านั้นวงการวิทยาศาสตร์หรือวงการนักจิตวิทยาก็ให้ความสนใจเช่นเดียวกันถึงแม้ว่าคำตอบที่ได้อาจไม่ตรงกันบางคนกล่าวว่าความฝันเป็นปรากฏการณ์ทางสรีระที่เกิดจากธาตุในร่างกายผิดปกติจากอาหารรสจัดที่บริโภคเข้าไปไม่ใช่เป็นปรากฏการณ์ทางจิตไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการทำนายทายทักอะไรได้บางคนกล่าวว่าความฝันมีความเกี่ยวข้องกันทั้งทางกายและทางจิตในวงการแพทย์บางส่วนยอมรับว่าฝันร้ายอาจเป็นสัญญาณเตือนให้รู้ล่วงหน้าถึงความเจ็บป่วยที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้เช่นสตรีชาวฝรั่งเศสนางหนึ่งที่ร่างกายแข็งแรงไม่เคยเจ็บป่วยต่อมานางฝันร้ายหลายๆคืนติดต่อกันจึงไปพบแพทย์และได้รับคำตอบว่านางเป็นโรคหัวใจ फिरต่อมาไม่นานก็ได้เสียชีวิตดังนั้นแพทย์ทั้งหลายจึงลงความเห็นว่างานฝันร้ายอาจเป็นสัญญาณเตือนถึงอาการเริ่มต้นของโรคร้ายได้^{๒๑}

เหตุทำให้เกิดฝันร้าย

ความฝันร้ายเป็นสิ่งที่ใครๆไม่ต้องการจะให้เกิดขึ้นกับตนเองถึงแม้ว่าจะไม่ได้ส่งผลอะไรมากนักต่อสภาพร่างกายภายนอกเช่นฝันว่าถูกยิงถูกแทงถูกสัตว์ทำร้ายเป็นต้นเมื่อตื่นขึ้นมา

^{๑๙} บุญมี เมธางกูร, ความฝัน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๘-๑๙.

^{๒๐} หลวงวิจิตรวาทการ, ความฝัน, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๒.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

^{๒๒} อ.บุญจก.อ. (ไทย) ๓๖/๒๐๐/๔๕๒.

อวัยวะทุกส่วนของร่างกายก็ยังอยู่ครบไม่ได้บุบสลายเหมือนอย่างที่ฝันก็จริงแต่ในด้านจิตใจนั้นจะทำให้ผู้ฝันรู้สึกเป็นทุกข์เป็นกังวลส่วนสาเหตุของความฝันร้ายมีแน่นอนแต่จะเป็นด้วยเหตุสมมติฐานอะไรบ้างนั้นเฉพาะในพุทธศาสนาเถรวาทอย่างเดียวก็น่าจะเอาไว้มากมายเช่นการขาดสติในการนอน ภาวภายในพิการหรือเหตุที่ไม่พอใจทำให้เกิดฝันร้ายได้ดังเนื้อความนี้ว่า

คูกรภิกขุทั้งหลายโทษแห่งภิกขุผู้ลืมนสติไม่มีสัมปชัญญะนอนหลับ ๕
ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือข่มหลับเป็นทุกข์ ข่มตื่นเป็นทุกข์ ข่มฝัน
ลามกเลวตายเป็นทุกข์ ข่มไม่รักษาน้ำอสุจีย่อมเคลื่อนไหวคูกรภิกขุทั้งหลายโทษแห่งภิกขุ
ผู้ลืมนสติไม่มีสัมปชัญญะนอนหลับ ๕ ประการนี้แล^{๒๒}

สรุปว่าการจัดลักษณะของความฝันออกเป็น ๒ ลักษณะนี้เป็นการจัดไปตามความเชื่อเช่น เชื่อเรื่องบุญเชื่อเรื่องบาปหรือเชื่อเรื่องลางดีกับลางร้ายเป็นต้นอย่างไรก็ตามทั้งความฝันดีและร้ายนี้ไม่ใช่เกิดขึ้นโดยบังเอิญฝันดีเกิดจากจิตที่เป็นกุศลมีการขวนขวายในบุญกิริยาวัตถุมีการให้ทานเป็นต้นและโดยการเจริญเมตตาเจโตวิมุตติบ่อยๆ ส่วนฝันร้ายเกิดจากจิตที่เป็นอกุศลบ้างเกิดจากการขาดสติในการนอนหลับบ้างเกิดจากคิกำเริบเป็นต้นบ้าง

๒.๓ ความฝันในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ความฝันในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีเนื้อหากระจัดกระจายอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์ปกรณ์พิเศษที่อธิบายขยายเนื้อความในพระไตรปิฎก เนื้อความเกี่ยวกับเรื่องความฝันที่กระจัดกระจายกันอยู่นั้นไม่แตกต่างกันนัก คือมีเนื้อหาเดียวกันแต่ปรากฏอยู่ในหลายคัมภีร์ ดังเช่นในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ได้กล่าวถึงมูลเหตุแห่งความฝันไว้ว่า “อนึ่ง ผู้ฝันข่มฝัน ด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ ๑. กรรมนิมิต-กรรมดีหรือชั่วในอดีต จะมาให้ผล ๒. จิตนิเวรณ หรือจิต อารมณ์-จิตไปผูกพันอยู่กับสิ่งใดมากก็อาจฝันถึงสิ่งนั้นได้ ๓. เทพสังหรณ์-เทวดานำข่าวมาบอก อาจเป็นข่าวดีหรือข่าวร้ายก็ได้ ๔. ธาตุกำเริบ-ร่างกายไม่ปกติ อาจทำให้ฝันไปได้แปลกๆ”^{๒๓}

คัมภีร์ปกรณ์พิเศษที่อธิบายขยายเนื้อความพระไตรปิฎก หรือคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ที่มีเนื้อความเกี่ยวกับความฝันฉบับอื่นๆ ล้วนแสดงเนื้อความอย่างเดียวกันดังที่แสดงไว้แล้วไม่แตกต่างกัน จะแตกต่างอยู่บ้างก็เฉพาะในคัมภีร์พระวินัยปิฎก ซึ่งจะกล่าวถึงบทบัญญัติที่มีมูลเหตุมา จากความฝันเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น พุทธบัญญัติอันมีมูลเหตุจากการที่พระนอนหลับลืมนสติ และเกิด ความฝันที่เป็นเหตุให้น้ำอสุจikelื่อน เนื่องจากได้รับโภชนาหารอันประณีต มีร่างกายที่สมบูรณ์มาก

^{๒๓} อัง.ปญจก.-ฉก.อ.(ไทย) ๓๖/ ๔๓๓-๔๓๕.

เสนาสนะเปราะเปื้อนไปด้วยน้ำอสุจิ อาศัยเหตุแห่งความฝันที่ทำให้น้ำอสุจิเคลื่อนนี้เอง พระพุทธองค์จึงมีพุทธานุญาตว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตฝ้านิสิตนะ เพื่อรักษากาย รักษาจิวร รักษาเสนาสนะ”^{๒๔} ในเรื่องเดียวกันนั้น ภิกษุฉันทโกชนะอันประณีตแล้ว จำวัดปล่อยสติไม่มีสัมปชัญญะ อสุจิจึงได้เคลื่อนเพราะความฝันเป็นสาเหตุ ทั้งเจตนาที่จะให้น้ำอสุจิเคลื่อนในความฝันนี้จะว่ามิก็ได้

ภิกษุสงสัยว่าจะเป็นอาบัติสังฆาติเสส จึงเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสว่า “เจตนานี้มีอยู่ แต่นั่นเป็นอัปโหหาริก คือ เจตนาเป็นเหตุยินดีนี้มีอยู่ แต่เจตนานั้นแลชื่อว่า เป็นอัปโหหาริก คือ ไม่เป็นองค์แห่งอาบัติ เพราะบังเกิดในฐานอันไม่ใช่วิสัย”^{๒๕} พระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติพระอนุบัญญัติว่า “ปล่อยสุกจะเป็นไปด้วยความจงใจ เว้นไว้แต่ฝันเป็นสังฆาติเสส”^{๒๖} “ถึงแม้จะฝันว่า ได้เสพเมถุนกับมาตุคามก็ไม่ถือว่าเป็นอาบัติ เพราะเหตุอาบัติไม่มีเพราะความฝัน”^{๒๗}

ในขณะที่เรานอนหลับแล้วฝันไปนั้น ส่วนมากจะเป็นความฝันที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง คือ ฝันเห็นตัวเองกำลังประกอบกรรมมีประการต่างๆตามทัศนะของพระพุทธศาสนา สิ่งที่เกิดขึ้นในความฝันนั้นจัดเป็นกรรมที่มีวิบาก ดังเนื้อความที่ปรากฏในอรรถกถาวิภังค์ว่าการฝันนี้ ย่อมเป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้าง เป็นอัพยาทตะบ้าง ในการฝันเหล่านั้น เมื่อบุคคลฝันว่าทำการไหว้พระเจดีย์ การฟังธรรม การแสดงธรรมเป็นต้น ย่อมเป็นกุศลเมื่อฝันว่าทำปาณาติบาตเป็นต้น ย่อมเป็นอกุศล พิจารณาจิตทั้งสองนี้ในขณะที่แห่งอาวัชชนะและตทาร์มมณะพึงทราบว่าเป็นอัพยาทตะแม้ในเวลาที่กำลังกล่าวว่า สิ่งนี้เราเห็นแล้ว สิ่งนี้เราได้ยินแล้ว สิ่งที่เราปรากฏแล้วนั้นแหละ ก็เป็นอัพยาทตะเช่นกัน^{๒๘}

กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่กระทำในความฝันนั้น มีวิบากที่เป็นกุศลและอกุศล เช่นกับกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่กระทำในขณะที่ไม่หลับ แต่เป็นวิบากมีประมาณน้อยไม่สามารถให้ผลที่ใหญ่หลวง และไม่สามารถส่งผลให้สัตว์ไปเกิดในสุคติภูมิหรือทุคติภูมิได้ หากแต่จะให้ผลก็ต่อเมื่อกรรมอันสามารถทำให้เกิดในภพภูมิต่างๆ ให้ผลสำเร็จแล้ว กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่กระทำในขณะที่ฝันจึงจะตามให้ผลได้ ดังเนื้อความที่ปรากฏในอรรถกถาวิภังค์ว่า

ถามว่า กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่บุคคลทำในขณะที่ฝันเป็นกรรมมีวิบากหรือไม่

^{๒๔} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๒๓๕/๒๕๑.

^{๒๕} วิ.มหา.อ.(ไทย) ๓/๕๕/๓๗๕.

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๓๖/๒๕๒.

^{๒๗} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๖๖/๗๗.

^{๒๘} อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๗๘/๖๔๓/๘๓๘.

ตอบว่ามีวิบากแต่กรรมที่ทำในเวลาผืนนั้น ไม่อาจให้ปฏิสนธิได้เพราะความที่วิบากนั้นมีกำลังทรมาน แต่ครั้งเมื่อปฏิสนธิเป็นไปแล้วด้วยกรรมอย่างอื่น ให้ผลแล้ว (กรรมที่ทำในเวลาผืน) ย่อมให้ผล^{๒๕}

ความผืนย่อมปรากฏมีแก่พระเสขบุคคล คือ พระโศดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และแก่ปุณณทั้งปวง พระเสขบุคคลและปุณณทั้งปวงนั้น ย่อมผืนเพราะยังมีสัญญาวิปลาสมิได้ขาดจากสันดานและยังไม่สิ้นอาสวะกิเลส จึงยังมีความผืนปรากฏอยู่เนืองๆ มีเพียงพระอรหันต์เท่านั้นที่ไม่ผืน เพราะท่านเหล่านั้นละสัญญาวิปลาส ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองแล้ว ดังนั้นพระอรหันต์จึงไม่เห็นสุบินนิมิตความผืนนั้น ดังที่กล่าวไว้ในอรรถกถาวิภังค์ว่า “อนึ่ง พระเสกขะและปุณณเท่านั้น ย่อมผืนเห็นสุบินนิมิต แม้ทั้ง ๔ อย่างเพราะความที่ตนยังมีได้ละวิปลาส ๔ สำหรับพระอเสกขบุคคลย่อมไม่ผืน เพราะท่านมีวิปลาส ๔ อันละได้แล้ว”^{๒๖}

วิปลาส ๔ เป็นนามธรรมที่มีอยู่ในจิตของพระเสกขะและปุณณผู้ยังละกิเลสไม่ได้ บุคคลผู้มีจิตประกอบด้วยวิปลาสธรรม คือเป็นผู้มีสัญญาวิปลาส จิตวิปลาสและทัญญูวิปลาส ย่อมเป็นผู้มีความสำคัญผิด มีความคิดและความเห็นที่ผิดในธรรม ๔ ประการ คือมีความสำคัญมีความคิดและความเห็น “ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง ๑ ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข ๑ ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา ๑ ในสิ่งที่ไม่งามว่างาม ๑”^{๒๗} มีความเห็นผิดจากความเป็นจริง ไม่มีความรู้ความเข้าใจต่ออารมณ์ที่ปรากฏเฉพาะหน้า จิตที่ประกอบด้วยวิปลาสธรรมเช่นนี้ ย่อมปรุงแต่งอารมณ์ที่ปรากฏไปต่าง ๆ นานา เช่น สร้างมโนภาพว่าเป็นเสียงคำหรือเสียงชม แล้วก็โกรธแค้นในเสียงคำและชอบใจในเสียงชมนั้น แท้จริงเสียงก็ได้แก่ความสั่นสะเทือนของอากาศ ทางธรรมเรียกสัททารมณ์เท่านั้นเอง มันเกิดขึ้นมาแล้วก็ดับไปในทันใดแต่เรายึดจับเอาไว้ไม่ยอมปล่อยเพราะเรามีสัญญาวิปลาส เป็นต้น

วิปลาสธรรม เป็นสภาวะธรรมที่สละได้ยากยิ่ง ถึงแม้ว่าบุคคลนั้นจะเป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรมสูงส่งเพียงใดก็ตาม หากยังไม่สามารถบรรลुธรรมได้ ก็ยังไม่สามารถที่จะละวิปลาสธรรมได้โดยนัยเอง จึงยังต้องประสบพบเจอกับความผืนอยู่ไม่หาย ด้วยเหตุนี้ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จึงมีเนื้อความเกี่ยวกับความผืนของบุคคลผู้ประกอบด้วยคุณธรรมสูงส่ง เช่น พระสุบินของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนการตรัสรู้ธรรม พระสุบินของนางสิริมหามายา ก่อนการประสูติเจ้าชายสิทธัตถะ พระสุบินของพระเจ้าปเสนทิโกศล และพระสุบินของพระนางมัทรี เป็นต้น ดังมีเนื้อความปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกดังนี้

^{๒๕} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๗๘/๖๔๔.

^{๒๖} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๗๘/๖๔๔.

^{๒๗} อภ.จุ.อ. (ไทย) ๓๕/๑๖๒.

มหาสุบินสูตร

ภิกษุทั้งหลายมหาสุบิน๑๕ประกาศปรากฏแก่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่

มหาสุบิน๕ประการอะไรบ้างคือ

๑. แผ่นดินใหญ่นี้เป็นที่นอนใหญ่ขุนเขาหิมวันต์เป็นแขน(หมอน)
มือซ้ายหย่อนลงในสมุทรด้านทิศตะวันตกมือขวาหย่อนลงในสมุทร
ด้านทิศตะวันออกเท้าทั้งสองหย่อนลงในสมุทรด้านทิศใต้นี้เป็น
มหาสุบินประการที่๑ปรากฏแก่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่
๒. ภูเขาแพรกโค้งอกขึ้นจากนากีของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ตั้งจรดท้องฟ้า
นี้เป็นมหาสุบินประการที่๒ปรากฏแก่ตถาคตอรหันตสัมมาสัม-
พุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่
๓. หมูหนอนสีขามีหัวดำได้ไต่ขึ้นมาจากเท้าของตถาคตอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระ
โพธิสัตว์อยู่ปกปิดตั้งแต่ปลายเล็บจนถึงบริเวณพระชานูนี้เป็น
มหาสุบินประการที่๓ปรากฏแก่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่
๔. นก๔เหล่ามีสีต่างๆกัน๒บินมาจากทิศทั้ง๔ตกลงแทบเท้า
ของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระ
โพธิสัตว์อยู่แล้วกลับกลายเป็นสีขาวทุกตัวนี้เป็น
มหาสุบินประการที่๔ปรากฏแก่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่
๕. ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็น
พระโพธิสัตว์อยู่เดินไปมาบนภูเขาคุดลูกใหญ่(แต่)ไม่แปดเปื้อน
ด้วยคุดลูกนี้เป็นมหาสุบินประการที่๕ปรากฏแก่ตถาคตอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระ
โพธิสัตว์อยู่

ภิกษุทั้งหลาย การที่แผ่นดินใหญ่นี้เป็นที่นอนใหญ่ของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ขุนเขาหิมวันต์เป็นเขนยมือซ้ายหย่อนลงในสมุทรด้านทิศตะวันออกมือขวาหย่อนลงในสมุทรด้านทิศตะวันตกเท้าทั้งสองหย่อนลงในสมุทรด้านทิศใต้เป็นมหาสุบินประการที่ ๑ ปรากฏเป็นนิมิตให้ทราบว่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม

การที่หญ้าแพรกไค้งอกขึ้นจากนาภีของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ตั้งจรดท้องฟ้าเป็นมหาสุบินประการที่ ๒ ปรากฏเป็นนิมิตให้ทราบว่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อรียมรรคมงคล ๘ ประกาศดีแล้วจนถึงเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

การที่หมู่หนอนสีขาวมีหัวดำได้ไค้ขึ้นจากเท้าของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ปกปิดตลอดถึงบริเวณพระชาณนี้มหาสุบินประการที่ ๓ ปรากฏเป็นนิมิตให้ทราบว่กฤตส์ถ์ผู้หนึ่งห่มผ้าขาวจำนวนมากได้ถึงตถาคตเป็นสรณะตลอดชีวิต

การที่นก ๔ เหล่ามีสีต่างๆกันบินมาจากทิศทั้ง ๔ ตกลงแทบเท้าของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่แล้วกลับกลายเป็นสีขาวทุกตัวนี้เป็นมหาสุบินประการที่ ๔ ปรากฏเป็นนิมิตให้ทราบว่วรรณะทั้ง ๔ นี้คือกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติอันยอดเยี่ยม

การที่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่เดินไปมาบนภูเขาสูงใหญ่ (แต่) ไม่แปดเปื้อนอุจจาระนี้เป็นมหาสุบินประการที่ ๕ ปรากฏเป็นนิมิตให้ทราบว่ตถาคตได้จิวรภิณฑบาตเสนาสนะและคิลาณปัจฉัยเกสัชชบริวารแล้วไม่ลุ่มหลงไม่หมกหมุ่นไม่พัวพันมีปกติเห็นโทษมีปัญหาเป็นเครื่องสลัดออกบริโกอยู่ภิกษุทั้งหลายมหาสุบิน ๕ ประการนี้ปรากฏแก่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่^{๓๒}

พระสุบินของพระนางสิริมหามายา

ได้ยิ่นว่า ในครั้งนั้นจำเดิมแต่วันที่ ๗ แห่งอาสาฬหะบูรณมี พระมารดาของพระโพธิสัตว์ทรงเล่นนักษัตติกา ทรงประดับด้วยดอกไม้และของหอมเป็นต้น ไม่มีการดื่มสุราเสด็จลุกแต่เช้าในวันที่ ๘ ทรงทรงสนานด้วยน้ำหอม ทรงตกแต่งด้วยเครื่องประดับทุกชนิด เสวยพระ

^{๓๒} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๖/๓๓๕.

กระยาหารเลิศ ทรงอธิฐานองค์อุโบสถ เสด็จเข้าสู่ห้องสิริบรรทมเหนือพระสิริไสยาสน์ ทรงเข้าสู่ นิทราได้ทอดพระเนตรเห็นพระสุบินนี้

ในพระสุบินนั้นว่าทำวมหาราชทั้ง ๔ ได้ยกพระพุทธรูปมารดาพร้อมด้วยพระที่นำไปยัง สระอินดาตให้สร่งสนาน ให้ทรงนุ่งห่มด้วยผ้าทิพย์ ให้ทรงชุบไล่ด้วยของหอมทิพย์ ประดับ ดอกไม้ทิพย์ไม่ไกลจากนั้นมีภูเขาดินภายในภูเขาดินภายในภูเขาดินนั้นมีวิมานทอง ให้พระพุทธรูปมารดาหันพระเศียรไปทางทิศปาจีนบรรทมณวิมานทองนั้น

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เป็นช้างเผือกเผือกไม่ไกลจากนั้นมีภูเขาดินลูกหนึ่ง พระโพธิสัตว์ เสด็จไปที่ภูเขาดินนั้นแล้ว เสด็จลงจากภูเขาดินเสด็จขึ้นภูเขาดินแล้ว เสด็จไปยังวอมาททอง กระทำประทักษิณ พระมารดาแล้วได้เป็นคล้ายแหวก พระปรีศเบื่องขวาไปสู่พระครุฑ ทันทัน พระเทวีทรงตื่น กราบทูลพระสุบินนั้นแด่พระราช

กรันสว่างแล้ว พระราชารับสั่งให้เรียกหัวหน้าพราหมณ์ประมาณ ๑๔ คน ให้ลาด อาสนะอันมีถ้ำมากบนพื้นฉาบด้วยทองเขียวกระทำมกลศกกระด้วยข้าวตอกเป็นต้นเมื่อพราหมณ์ ทั้งหลายนั่ง ณ ที่นั่งแล้ว ทรงนำถาดเงินถาดทองอันเต็มไปด้วยข้าวปลาสาอย่างดี ประดับด้วยเนย ใส่น้ำผึ้งและน้ำตาลกรวดครอบด้วยถาดทองถาดเงินอีกทีถวายทรงให้พราหมณ์เหล่านั้นอ้อมอ้อมด้วย วัตถุอย่างอื่น มีผ้าไหมแม่โคแดงและทานเป็นต้น พระราชาตรัสบอกพระสุบินนั้นแก่พราหมณ์ เหล่านั้น ผู้เอบอ้อมด้วยสิ่งปรารถนาทั้งปวงแล้วรับสั่งถามว่า พระสุบินนั้นจักเป็นอย่างไร พวก พราหมณ์กราบทูลว่า ขอเดชะแต่พระมหाराช พระองค์อย่าทรงพระวิตกเลย พระเทวีทรงพระ ครุฑแล้วพระเจ้าข้า อนึ่ง พระครุฑนั้นเป็นบุรุษไม่ใช่สตรี พระองค์จักมีพระโอรส พระโอรส นั้นหากครองเรือนจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ประกอบด้วย ธรรม เป็นธรรมราชา หากออกบวช จักเป็นพระพุทธเจ้าผู้เปิดโลก^{๓๓}

ฝันบอกอนาคตของพระเจ้าปเสนทิโกศล

วันหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลผู้ครองกรุงสาวัตถี ได้เสด็จเข้าสู่นิทราในราตรีกาล ครั้นล่วงปัจฉิมยามใกล้รุ่งได้ทอดพระเนตรเห็นพระสุบินนิมิตอันใหญ่หลวงถึง ๑๖ ประการ อัน เป็นพระสุบินที่แปลกประหลาดจึงทรงตกพระทัยตื่นบรรทมและครั้นรุ่งเช้าก็ได้ให้พวกพราหม ณ์ปุโรหิต ประจักษ์ราชสำนักทำนาย พวกพราหมณ์ปุโรหิตก็พากันทำนายว่าเป็นพระสุบินที่ร้าย และ ว่าพระองค์จะต้องประสบภัยอันตราย ๓ ประการ ไม่เสียราชทรัพย์ ก็จะมีโรคภัยไข้เจ็บ เบียดเบียนหรือไม่ก็ต้องสวรรคตอย่างใดอย่างหนึ่ง และแนะนำให้พระองค์ทำพิธีชัยัญสัตว์เพื่อ สะเดาะเคราะห์ เมื่อพระนางมัลลิกาพระมเหสีทราบเรื่องเข้า จึงทูลให้ไปขอคำแนะนำจาก พระพุทธเจ้า ซึ่งคำทำนายของพระพุทธองค์ได้ปรากฏแล้วในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า

^{๓๓} ม.อ.อ.(ไทย) ๑๔/๒๓๓/๓๒๐.

เหตุร้ายนั้นจะมีแน่นอน เพียงแต่มีไข้เกิดแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล หรือแวนแคว้นของพระองค์ แต่เหตุร้ายเหล่านี้จะเกิดแก่สัตว์โลกทั่วไป และแก่พระศาสนาของพระพุทธองค์ ในภายภาคหน้าเมื่อล่วงเลยพุทธกาลไปแล้ว ๒๕๐๐ ปีเมื่อศาสนาเสื่อมลง (กล่าวกันอายุของพุทธศาสนาในกัลป์นี้ยืนยาวเพียง ๕,๐๐๐ ปี หลังจากนั้นต้องรอยุคของพระศรีอาริยมตไตรย์พระพุทธเจ้าองค์ต่อไปเสด็จมาโปรดสัตว์) ความฝันของพระเจ้าปเสนทิโกศล และคำทำนายของพระพุทธเจ้าทั้ง ๑๖ ประการประกอบด้วย

๑. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเห็นสุบินข้อ ๑ อย่างนี้ก่อนว่า โคลงสีเหมือนดอกอัญชัน ๔ ตัว ต่างคิดว่าจักชนกัน พากันวิ่งมาสู่ท้องพระลานหลวงจากทิศทั้ง ๔ เมื่อมหาชนประชุมกันคิดว่า พวกเราจักโคโลชนกัน ต่างแสดงท่าทางจะชนกันบันลือเสียงคำรามลั่น แล้วไม่ชนกัน ต่างถอยออกไปหม่อมฉันเห็นสุบินนี้เป็นปฐม อะไรก็เป็นผลของสุบินนี้ พระเจ้าข้า

มหาบพิตร ผลของสุบินข้อนี้จักไม่มีในชั่วรัชกาลของมหาบพิตรในชั่วศาสนาของตถาคต แต่ในอนาคต เมื่อโลกหมุนไปยังจุดเสื่อม ในรัชกาลของพระราชผู้กำพัว ผู้มิได้ครองราชย์โดยธรรม และในกาลของหมู่มนุษย์ผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรมเมื่อกุศลธรรมลดน้อยถอยลง อกุศลธรรมหนาแน่นขึ้นในกาลที่โลกเสื่อมฝนจกแล้งและดินเมฆจกขาดข้าวกล้าจกแห้ง พืชผักจกยักเกิด เมฆทั้งหลายตั้งขึ้นจากทิศทั้ง ๔ เหมือนจะย้อยเม็ดพองพองผู้หญิงรีบเก็บข้าวเปลือก เป็นต้น ที่เอาออกผึ่งแดดเข้าไว้ภายในร่ม เพราะกลัวจะเปียก เมื่อพวกผู้ชายต่างถือจอบ ถีอะคร่ำพากันออกไป เพื่อจะก่อคันกันน้ำ ก็ตั้งเค้าจะตก ครางกระหึ่มฟ้าแลบ แล้วก็ไม่ได้ตกเลย ลอยหายไป เหมือนโคตั้งท่าจะชนกันแล้วไม่ชนกันจะนั้น นี่เป็นผลของสุบินนั้น แต่ไม่มีอันตรายใดๆ แก่มหาบพิตร เพราะเรื่องนั้นเป็นปัจจุัย มหาบพิตรเห็นสุบินนี้ ปรารถนาอนาคต ฝ่ายพวกพราหมณ์ อาศัยการเลี้ยงชีวิตของตนจึงทำนายดังนี้ พระบรมศาสดาครั้นตรัสบอกผลแห่งสุบินด้วยประการฉะนี้แล้วตรัสว่าจงตรัสเล่าสุบินข้อที่ ๒ มหาบพิตร

๒. หม่อมฉันได้เห็นสุบินข้อที่ ๒ อย่างนี้ว่า ต้นไม้เล็กๆ และกอไผ่แทรกแผ่นดินพองถึงคืบหนึ่งบ้าง ดอกหนึ่งบ้าง เพียงแค่นี้ก็ผลิดอกออกผลไปตามๆ กันนี้เป็นสุบินข้อที่ ๒ ที่หม่อมฉันได้เห็น

ในกาลที่โลกเสื่อม เวลามนุษย์มีอายุน้อย ด้วยว่าสัตว์ทั้งหลาย ในอนาคตจักมีโรคกล้า กุมารมีวัยยังไม่สมบูรณ์ จักสมสู่กับบุรุษอื่น เป็นหญิงมีระดู มีครรภ์ พากันจำเริญด้วยบุตรและธิดา ความที่กุมารีเหล่านั้น มีระดูเปรียบเหมือนต้นไม้เล็กๆ มีดอก กุมารีเหล่านั้นจำเริญด้วยบุตรและธิดา ก็เหมือนต้นไม้เล็กๆ มีผล

๓. หม่อมฉันได้เห็นแม่โคใหญ่ๆ พากันคืบนมของฝูงลูกโค ที่เพิ่งเกิดในวันนั้น

ในเวลาที่มีมนุษย์ทั้งหลาย พวกกันละทิ้งเชษฐาปจายิกกรรม คือความเป็นผู้ประพฤดิอ่อน น้อมต่อผู้ใหญ่ เพราะในอนาคต ผุ่สัตว์จักมิได้ตั้งไว้ซึ่งความยำเกรงในมารดาบิดา หรือในแม่ยาย พ่อตา ต่างแสวงหาทรัพย์สินด้วยตนเองทั้งนั้น เมื่อปรารถนาจะให้ของกินของใช้แก่คนแก่ๆ ก็ให้ ไม่ปรารถนาจะให้ก็ไม่ให้ คนแก่ๆพากันหมดที่พึ่งหาเลี้ยงตนเองก็ไม่ได้ ต้องจ้อพวกเด็ก ๆ เลี้ยงชีพ เป็นเหมือนแม่โคใหญ่ ๆ พวกกันคืบนมลูกโคที่เกิดในวันนั้น

๔. หม่อมฉันเห็นฝูงชนไม่เทียมโคใหญ่ ๆ ที่เคยพาเอกไป ซึ่งสมบูรณ์ด้วยร่างกายและ เรี่ยวแรงเข้าในระเบียบแห่งเอก กลับไปเทียมโครุ่นๆที่กำลังฝึกเข้าในเอกโครุ่นๆ เหล่านั้น ไม่อาจ พาเอกไปได้ก็พากันสลัดแอกยื่นเฉยเสียเกวียนทั้งหลายก็ไปไม่ได้

ในภายหน้า พระราชาผู้มีบุญน้อย มิได้ดำรงในธรรม จักไม่พระราชทานยศแก่มหา อำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิต จลาตในประเพณี สามารถที่จะยังสรรพกิจให้ลุล่วงไปได้ จักไม่ทรงแต่งตั้ง อำมาตย์ผู้ใหญ่ ผู้เป็นบัณฑิต จลาตในโวหารไว้ในที่วินิจฉัย คดีในโรงศาลแต่พระราชทานยศแก่ คนหนุ่ม ๆ ตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้วนั้น แต่งตั้งบุคคลเช่นนั้นไว้ในตำแหน่งผู้วินิจฉัยแห่งคดี คนหนุ่มพวกนั้น ไม่รู้ทั่วถึงราชกิจ และการอันควรไม่ควร ไม่อาจ ดำรงยศนั้นไว้ได้ทั้งไม่อาจจัดทำ ราชกิจให้ลุล่วงไปได้ เมื่อไม่อาจ ก็จักพากันทอดทิ้งธุระการงานเสีย ฝ่ายอำมาตย์ที่เป็นบัณฑิตเป็น ผู้ใหญ่ เมื่อไม่ได้ยศ ถึงจะสามารถที่จะให้กิจทั้งหลายลุล่วงไป ก็จักพากันกล่าวว่า พวกเรา ต้องการอะไรด้วยเรื่องเหล่านี้ พวกเรากลายเป็นคนภายนอกไปแล้ว พวกเด็กหนุ่มเขาเป็นพวกอยู่วง ใน เขาคงรู้ดี แล้วไม่รักษาการงานที่เกิดขึ้นเมื่อเป็นเช่นนี้ ความเสื่อมเท่านั้นจักมีแก่พระราชา เหล่านั้น ด้วยประการทั้งปวง เป็นเสมือนเวลาที่คนจับโครุ่น ๆ กำลังฝึก ยังไม่สามารถจะพาเอก ไปได้ เทียมไว้ในเอก และเป็นเวลาที่ไม่จับเอาโคใหญ่ ๆ ผู้เคยพาเอกไปได้ มาเทียมเอกฉะนั้น

๕. หม่อมฉันได้เห็นม้าตัวหนึ่ง มีปากสองข้าง ฝูงชนพากันให้หญ้าที่ปาก ทั้งสองข้าง มัน เคี้ยวกินด้วยปากทั้งสองข้าง

ในกาลภายหน้า พวกพระราชามิเขลา ไม่ดำรงธรรม จักทรงแต่งตั้งมนุษย์โเลเลไม่ กอบด้วยธรรม ไว้ในตำแหน่งวินิจฉัยคดี คนเหล่านั้นเป็นพาล ไม่เอื้อเฟื้อในบาปบุญ พากันนั่งใน โรงศาล ก็จากรับสินบนจากมือ ของคู่คดีทั้งสองฝ่ายมากิน เป็นเหมือนม้ากินหญ้าด้วยปากทั้งสอง ฉะนั้น

๖. หม่อมฉันเห็นมหาชนขัดถูถาดทองคำราคาตั้งแสนกระษาปณ์ แล้วพากันนำไปให้ หม่าจิ้งจอกแก่ตัวหนึ่งด้วยคำว่า เชิญท่านเยียวใส่ในถาดทองนี้เถิดหม่าจิ้งจอกแก่นั้นก็ถ่ายปัสสาวะ ใส่ในถาดทองนั้น

ในการภายหน้า พวกพระราชามิอยู่ในธรรม ทรงรังเกียจลูกบุตรผู้สมบูรณ์ด้วยชาติ เสียแล้วไม่พระราชทานยศให้ จักพระราชทานให้แก่คนที่ไม่มีสกุลเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จักพากัน

ตกยาก สกุดเลว ๆ จักพากันเป็นใหญ่ ก็เมื่อผู้มีสกุลเหล่านั้น ไม่อาจเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ จักคิดว่า เราต้องอาศัยพวกเหล่านี้เลี้ยงชีวิตสืบไปแล้วก็พากันยกธิดาให้แก่ผู้ไม่มีสกุล การอยู่ร่วมกับคนพวกไม่มีสกุลของกุลธิดาเหล่านั้นก็จักเป็นเช่นเดียวกับถาดทองรองเยียวหมาจึงจอก

๗. หม่อมฉันได้เห็นอย่างนี้ บุษย์ผู้หนึ่งฟันเชือก แล้วหย่อนไปที่ใกล้เท้า แม่หมาจึงจอกโซตัวหนึ่ง นอนอยู่ใต้ตั่งที่บุษนัง กัดกินเชือกนั้น เขาไม่ได้รู้เลยทีเดียว

ในการภายหน้า หมุ่สตรี จักพากันเหลาะแหละโลเลในบุษย์ กลุ่มหลงในสุรา เอาแต่แต่งตัว ชอบเที่ยวเตร่ตามถนนหนทาง เห็นแก่อาภิส เป็นหญิงทูลีล มีความประพฤติชั่วช้า พวกนางจักก่ลุ่มรุมกันแย่งเอาทรัพย์สินที่สามีทำงาน มีกสิกรรมและโครักษกรรมเป็นต้น สิ่งสมไว้ด้วยยาก ลำบากลำเค็ญเอาไปซื้อสุราดื่มกับชายชู้ ซื้อดอกไม้ของหอมและเครื่องอุปโภคมาแต่งตน คอยสอดส่องมองหาชู้ โดยส่วนบนของบ้านที่มีคดซิด้าง โดยที่ซึ่งลับตาบ้าง แม้ข้าวเปลือกที่เตรียมไว้สำหรับหว่านในวันรุ่งขึ้น ก็เอาไปซ่อม จัดทำเป็นข้าวต้ม ข้าวสวย และของเคี้ยวเป็นต้น มากินกันเป็นเหมือนนางหมาจึงจอกโซ ที่นอนใต้ตั่ง คอยกัดกินเชือกที่เขาฟันแล้วหย่อนลงไว้ใกล้ ๆ เท้าฉะนั้น

๘. หม่อมฉันได้เห็นคุ่มน้ำเต็มเปี่ยมลูกใหญ่ใบหนึ่งตั้งอยู่ที่ประตู่วัง ล้อมด้วยคุ่มเป็นอันมาก วรรณทั้ง ๔ เอาหม้อตักน้ำมาจากทิศทั้ง ๔ และทิศน้อยทั้งหลาย เอามาใส่ลงคุ่มที่เต็มแล้วนั้นแหละ น้ำก็เต็มแล้วเต็มอีก จนไหลล้นไป แม้นคนเหล่านั้นก็ยังเห็นน้ำลงในคุ่มนั้นอยู่เรื่อย ๆ แต่ไม่มีผู้ที่จะเหลียวแลคุ่มที่ว่าง ๆ เลย

ในกาลภายหน้า โลกจักเสื่อม แวนแคว้นจักหมดความหมาย พระราชาทั้งหลายจักตกยาก เป็นกำพรว้า องค์ใดเป็นใหญ่ องค์นั้นจักมีพระราชทรัพย์เพียงแสนกระษాปณ์ในท้องพระคลัง พระราชาเหล่านั้นตกยากถึงอย่างนี้ จักเกณฑ์ให้ชาวชนบททุกคน ทำการเพาะปลูกให้แก่คน พวกมนุษย์ถูกเบียดเบียนต้องละทิ้งการงานของตน พากันเพาะปลูก ปุพพันพีช (อาหารมีข้าวสาลี เป็นต้น) แลอปรันพีช (ของว่างหลังอาหาร มีถั่ว งา เป็นต้น) ให้แก่พระราชาทั้งหลายเท่านั้น ต้องช่วยกันเฝ้า ช่วยกันเก็บเกี่ยว ช่วยกันนวด ช่วยกันขน ช่วยกันเคี้ยวน้ำอ้อย เป็นต้น และช่วยกันทำสวนดอกไม้ สวนผลไม้ พากันขนปุพพันพีชเป็นต้นที่เสร็จแล้ว ในที่นั้น ๆ มาบรรจุไว้ในยุ้งฉางของพระราชาเท่านั้น แม้ที่จะมองดูยุ้งฉางเปล่า ๆ ในเรือนทั้งหลายของตนจักไม่มีเลย จักเป็นเช่นกับการเติมน้ำใส่คุ่มที่เต็มแล้วไม่เหลียวแลคุ่มเปล่า ๆ บ้างเลยนั้นแล

๙. หม่อมฉันได้เห็นโบกขรณีสระหนึ่ง ดารดาชไปด้วยปทุม ๕ สี ลึก มีทำขึ้นลงรอบด้าน ผุ่งสัตว์ สองเท้าสี่เท้า พากันลงคืบน้ำในสระนั้นโดยรอบ น้ำที่อยู่ในที่ลึกกลางสระนั้นชุ่มฉ่ำในที่ซึ่งสัตว์สองเท้าสี่เท้าพากันย่ำเหยียบ กลับใสสะอาด ไม่ชุ่มฉ่ำ หม่อมฉันได้เห็นอย่างนี้

ในกาลภายหน้า พระราชาทั้งหลาย จักไม่ตั้งอยู่ในธรรม ลุคคติ ด้วยอำนาจความพอใจ เป็นต้น เสวยราชสมบัติ จักไม่ประทานการวินิจฉัยบรรลพคติโดยธรรม มีพระหฤทัยมุ่งแต่สินบน โทเลในทรัพย์ ขึ้นชื่อว่าคุณธรรม คือความอดทน ความมีเมตตา และความเอ็นดูของพระราชา เหล่านั้น จักไม่มีหมู่ชาวสวนแวนแคว้นจักเป็นผู้กักขพระ หยาบคาย คอยแต่เบียดเบียนหม่มมนุษย์ เหมือนหีบอ้อยด้วยหีบยนต์ จักกำหนดให้ส่วยต่างบังเกิดขึ้น เก็บเอาทรัพย์ พวกมนุษย์ถูกรีดส่วย อากาณักเข้า ไม่สามารถจะให้อะไรได้ พวกกันทั้งคามนิคมเป็นต้นเสีย อพยพไปสู่ปลายแดนตั้งหลักฐาน ณ ที่นั้น ชนบทชายแดนจักเป็นปึกแผ่นแน่นหนา เหมือนน้ำกลางสระโบกขรณี น้ำที่ฝั่งรอบ ๆ ใส ฉ้นใด ก็ฉ้นนั้น

๑๐. ข้าพระองค์ได้เห็นข้าวสุก ที่คนหุงในหม้อใบเดียวกันแท้ๆ แต่หาสุกทั่วกันไม่ เป็นเหมือนผู้หุงตรวจดูแล้วว่าไม่สุก เลยแยกกันไว้เป็น ๓ อย่าง คือ ข้าวหนึ่งดิบ ข้าวหนึ่งสุกดี

ในกาลภายหน้า พระราชาทั้งหลายจักไม่ดำรงในธรรม เมื่อพระราชาเหล่านั้นไม่ดำรงในธรรมแล้ว ข้าราชการก็ดีพราหมณ์และภุคตสถิบดีก็ดี ชาวนิคม ชาวชนบทก็ดี รวมถึงมนุษย์ทั้งหมด นับแต่สมณะและพราหมณ์ จักพากันไม่ตั้งอยู่ในธรรม แม้เทวดาทั้งหลายก็จักไม่ทรงธรรม ในราชกาลแห่งธัมมิกราชทั้งหลาย ลมทั้งหลายจักพัดไม่สม่ำเสมอ พัดแรงจัด ทำให้วิมานในอากาศของเทวดาสั่นสะเทือน เมื่อวิมานเหล่านั้น ถูกลมพัดสั่นสะเทือน ฝูงเทวดาก็พากันโกรธ แล้วจักไม่ให้ฝนตก ถึงจะตกก็จะไม่ตกกระหน่ำทั่วแวนแคว้น มิฉะนั้น จักไม่ตกให้เป็นอุปการะแก่การใด การหว่านในที่ทั้งปวงจักไม่ตกกระหน่ำทั่วถึง แม้ในชนบท แม้ในบ้าน แม้ในตระพังแห่งหนึ่ง แม้ในสระลูกหนึ่งเหมือนกันกับในแคว้น ฉะนั้น เมื่อตอนตกตอนเหนือของตระพัง ก็จักไม่ตกในตอนใต้ เมื่อตกในตอนใต้ จักไม่ตกในตอนเหนือ ข้าวกล้าในตอนหนึ่งจักเสียเพราะฝนชุก เมื่อฝนไม่ตกในส่วนหนึ่งข้าวกล้าจักเหี่ยวแห้ง เมื่อฝนตกดีในส่วนหนึ่ง ข้าวกล้าจักสมบูรณ์ ข้าวกล้าที่หว่านแล้วในขอบขันฑสีมาของพระราชาพระองค์เดียวกันจักเป็น ๓ สถาน ด้วยประการฉะนี้ เหมือนข้าวสุกในหม้อเดียวมีผลเป็น ๓ อย่างฉะนั้น

๑๑. หม่อมฉันได้เห็นคนทั้งหลายเอาแก่นจันทร์ มีราคาตั้งแสนกษาปณ์ ขายแลกกับเปรียงเน่า

ในกาลภายหน้า พวกภิกษุอลัชชีเห็นแก่ปัจฉัย จักมีมาก พวกเหล่านั้น จักพากันแสดงธรรมเทศนาที่ตกาศด กล่าวติเตียนความละโมภในปัจฉัยไว้แก่ชนเหล่าอื่น ๆ เพราะเหตุแห่งปัจฉัย ๔ มีจิวร เป็นต้น จักไม่สามารถแสดงให้พ้นจากปัจฉัยทั้งหลาย แล้วตั้งอยู่ในฝ่ายธรรมนำสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ มุ่งตรงสู่พระนิพพาน ชนทั้งหลายก็จะฟังความสมบูรณ์แห่งบทและพยัญชนะ และสำเนียงอันไพเราะอย่างเดียวกันแล้วจักถวายเอง และยังชนเหล่าอื่นให้ถวายซึ่งปัจฉัยทั้งหลายมีจิวร เป็นต้น อันมีค่ามาก ภิกษุทั้งหลายอีกบางพวก จักพากันนั่งในที่ต่าง ๆ มีท้องถนน สี่แยก

และประตู่วัง เป็นต้นแล้วแสดงธรรมแลกรูปิยะ มีเหรียญกษาปณ์ครึ่งกษาปณ์เหรียญบาท เหรียญมาสก เป็นต้น โดยประการฉะนี้ ก็เป็นอาชกรรมที่ตลาคดแสดงไว้ มีมูลค่าควรแก่พระนิพพานไปแสดงแลกปัจจัย ๔ และรูปิยะมีเหรียญกษาปณ์และเหรียญครึ่งกษาปณ์ เป็นต้น จักเป็นเหมือนฝูงคนเอาแก่นจันทร์มีราคาคั่งแสนไปขายแลกเปรียงเน่าจะนั้น

๑๒. หม่อมฉันได้เห็นกะโหลกน้ำเต้าจมน้ำได้

ในครั้งนั้นพระราชาทองหลาย จักไม่พระราชทานยศแก่กุลบุตรผู้สมบูรณ์ด้วยชาติ จักพระราชทานแก่ผู้ไม่มีสกุลเท่านั้น พวกนั้นจักเป็นใหญ่ อีกฝ่ายหนึ่งจักยากจน ถ้อยคำของพวกไม่มีกุศล ดูจะโหลกน้ำเต้า ดูประหนึ่งหยั่งรากลงแน่นในที่เฉพาะพระพักตร์พระราชาก็ดี ที่ประตู่วังก็ดี ที่ประชุมอำมาตย์ก็ดี ที่โรงศาลก็ดี จักเป็นคำไม่โยกโคลง มีหลักฐานแน่นหนาดีแม้ในสังฆสันนิบาต (ที่ประชุมสงฆ์) เถอ ในกิจกรรมที่สงฆ์พึงทำ และคณะพึงธรรมก็ดี ทั้งในสถานที่ดำเนินอธิกรณ์เกี่ยวกับบาตร จีวร และบริเวณเป็นต้นก็ดี ถ้อยคำของคนชั่วทุกศีลเท่านั้น จักเป็นคำนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้ มิใช่ถ้อยคำของภิกษุผู้ลัทธิ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จักเป็นเหมือนกาลเป็นที่จมน้ำแห่งกะโหลกน้ำเต้าแม้ด้วยประการทั้งปวง

๑๓. หม่อมฉันได้เห็นศิลาแท่งทึบใหญ่ขนาดเรือนยอดลอยน้ำเหมือนดังเรือ...

ในครั้งนั้น พระราชาผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรมทั้งหลาย จักพระราชทานยศแก่คนไม่มีสกุล พวกนั้นจักเป็นใหญ่ พวกที่มีสกุลจักตกยาก ใครๆ จักไม่ทำความเคารพในพวกที่มีสกุลนั้น จักกระทำความเคารพในพวกที่เป็นใหญ่ฝ่ายเดียว ถ้อยคำของกุลบุตรฉลาดในการวินิจฉัย ผู้หนักแน่น เช่นกับศิลาทึบ จักไม่หยั่งลง ดำรงมั่นในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระราชา หรือในที่ประชุมอำมาตย์ หรือในโรงศาล เมื่อพวกนั้นกำลังกล่าว พวกนอกนี้จักคอยเยาะเย้ยว่า พวกนี้พูดทำไม แม้ในที่ประชุมภิกษุ พวกภิกษุก็จักไม่มีเหล่าภิกษุมิศีลเป็นที่รัก ผู้ควรทำความเคารพว่าเป็นสำคัญ ในฐานะต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ทั้งถ้อยคำของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักเหล่านั้น ก็จักไม่หนักแน่นมั่นคง จักเป็นเหมือนเวลาเป็นที่เลื่อนลอยแห่งศิลาทั้งหลายจะนั้น

๑๔. หม่อมฉันได้เห็นฝูงเขียดตัวเล็ก ๆ ขนาดดอกมะเขือง วิ่งไล่กวาดเหงื่อตัวใหญ่ ๆ กัดเนื้อขาดเหมือนกัดก้านบัวแล้วกลืนกิน

ในครั้งนั้น พวกมนุษย์จะมีราคจริตแรงกล้า ชาติชั่ว ปล่อยตัวปล่อยใจตามอำนาจของกิเลส จักต้องเป็นไปในอำนาจแห่งภรรยาเล็กๆ ของตน ผู้คนมีทาสและกรรมกรเป็นต้นก็ดี สัตว์พาหนะมีโคกระบือเป็นต้นก็ดี เงินทองก็ดี บรรดาไปในเรือนทุกอย่าง จักต้องอยู่ในครอบครองของพวกนางเหล่านั้น เมื่อพวกสามีถามถึงเงินทอง ไหนๆ ว่าอยู่ที่ไหน หรือถามถึงจำนวนสิ่งของว่ามีที่ไหนก็ดี พวกนางจักพากันตอบว่า มันจะอยู่ที่ไหนๆ ก็ข้างเถิด กองการอะไรที่ท่านจะตรวจตราเล่า ท่านเกิดอยากรู้สิ่งที่มีอยู่ และไม่มีอยู่ในเรือนของเราละหรือ แล้วจกค่าด้วยประการต่างๆ ที่มด้าเอา

ด้วยหอกคือปากกดไว้ในอำนาจดังทาส และคนรับใช้ดำรงความเป็นเจ้าเป็นใหญ่ของตนไว้สืบไป
เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จักเป็นเหมือนเวลาที่ฝูงเจี๊ยบขนาดคอกมะขาง พากันขยอกกินฝูงงูเห่า ซึ่งมีพิษเล่น
เร็วฉนั้น

๑๕. หม่อมฉันได้เห็นฝูงพญาหงส์ทองที่ได้นามว่า ทองเพราะมีขนเป็นสีทอง พากัน
แหวดล้อมกา ผู้ประกอบด้วยอัสธรรม ๑๐ ประการ เทียวหากินตามบ้าน

ในภายหน้าพระราชาทรงหลายจักไม่ฉลาดในศิลปะเป็นต้นไม่แก้ตัวกล้าในการยุทธ ท้าว
เธอจักไม่พระราชทานความเป็นใหญ่ให้แก่พวกกบฏบุตร ที่มีชาติเสมอกันผู้รังเกียจความวิบัติแห่ง
พระราชสมบัติของพระองค์ จักพระราชทานแก่พวกพนักงานเครื่องทรงและเครื่องกลบเกล็นเป็นต้น
ซึ่งอยู่ใกล้บาทมูลของพระองค์ พวกกบฏบุตรผู้สมบุรณ์ด้วยชาติและโคตร เมื่อไม่ได้ที่พึงในราชสกุล
ก็ไม่สามารถเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ จักพากันปรนนิบัติบำรุงฝูงชนที่ไม่มีสกุลมีชาติและโคตรทราม ผู้ดำรง
อิสริยยศ จักเป็นเหมือนฝูงพญาหงส์ทอง แหวดล้อมด้วยบริวารกา

๑๖. ในกาลก่อน ๆ เสือเหลือง พากันกัดกินฝูงแกะ แต่หม่อมฉันได้เห็นฝูงแกะพากันได้
กวดฝูงเสือเหลืองกัดกินอยู่ ๆ ที่นั่นเสืออื่น ๆ คือเสือดำ เสือโคร่ง เห็นฝูงแกะอยู่ห่าง ๆ ก็สะดุ้ง
กลัว ถึงความสยดสยองพากันวิ่งหนี หลบเข้าพุ่มไม้และป่ารก ชุกซ่อนเพราะกลัวฝูงแกะ

ในครั้งนั้นพวกไม่มีสกุลจักเป็นราชวัลลก เป็นใหญ่เป็นโต พวกคนมีสกุลจักอับเฉาตก
ยาก ราชวัลลกเหล่านั้นพากันยังพระราชให้ทรงเชื่อถ้อยคำของตน มีกำลังในสถานที่ราชการ
มิโรงศาลเป็นต้นพากันรุกเอาที่ดินไร่นาเรียกสวนเป็นต้น อันตกทอดสืบมาของพวกมีสกุลทั้งหลาย
ว่า ที่เหล่านี้เป็นของพวกเรา เมื่อพวกผู้มิสกุลเหล่านั้นได้เถียงว่า ไม่ใช่ของพวกท่าน เป็นของพวก
เรา แล้วพากันมาฟ้องร้องยังโรงศาลเป็นต้นพวกราชวัลลกก็พากันบอกให้เขียนคดีด้วยหาวเป็นต้น
จับคอไสออกไป พร้อมกับข่มขู่คุกคามว่า พ่อเจ้าไม่รู้ประมาณตน มาหาเรื่องกับพวกเราเดี๋ยวจักไป
ทูลพระราช ให้ลงพระราชอาญาต่างๆ มีตัดดิน ตัดมือ เป็นต้น พวกผู้มิสกุลกลัวเกรงพวกราช
วัลลก ต่างก็ยินยอมให้ที่ทางที่เป็นของตนว่า ที่ทางเหล่านี้ถ้าเป็นของท่าน ก็เชิญครอบครองเถิด
แล้วพากันกลับบ้านเรือนของตนนอนหวาดผวไปตามๆ กัน แม้ภิกษุผู้ชั่วช้าทั้งหลายเล่า ก็จักพากัน
เบียดเบียนภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักตามชอบใจ พวกภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักเหล่านั้น ไม่ได้ที่พำนัก ก็พากัน
เข้าป่าแอบแฝงอยู่ในที่รก ๆ ข้อที่กบฏบุตรผู้มีชาติสกุลทั้งหลาย และภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักทั้งหลาย
ถูกคนชาติชั่วและถูกภิกษุผู้ลามกทั้งหลายเข้าไปประทุษร้ายอย่างนี้ จักเป็นเหมือนกาลที่พวกเสือ
ดำ และเสือโคร่งทั้งหลาย พากันหลบหนีเพราะกลัวฝูงแกะฉนั้น ภัยแม้มีสุบินนี้เป็นเหตุ ก็ยังไม่
มีแก้มหาบพิตรด้วยสุบินนี้ ที่มหาบพิตรเห็นแล้ว ประการอนาคตทั้งนั้น^{๓๔}

^{๓๔} พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๗๗/๒๓.

พระสุบินของพระนางมัทรี

ที่ราตรีนั้นเวลาใกล้รุ่ง พระนางมัทรีได้ทรงพระสุบิน ความในพระสุบินนั้นว่า มีชายคนหนึ่งผิวดำนุ่งห่มผ้ากาสาเยสองผืน ทัดดอกไม้สีแดงทั้งสองหู ถืออาวุธตะคอกเข้ามาเข้าสู่บรรณศาลาจับพระขรรค์ของพระนางคร่าอยู่ ให้พระนางล้มหงาย ณ พื้น ควักดวงพระเนตรทั้งสอง และตัดพระพาหาทั้งสองของพระนางผู้ร้องให้อยู่ ทำลายพระอุระถือเอาเนื้อพระหทัย ซึ่งมีหยาดพระโลหิตไหลอยู่แล้วหลีกไป พระนางมัทรีตื่นบรรทมทั้งตกพระหทัยทั้งสะอื้น ทรงรำพึงว่า เราฝันร้าย บุคคลผู้จะทำนายฝันเช่นกับพระเวสสันดรไม่มี เราจักทูลถามพระองค์ ทรงคิดฉะนี้แล้วเสด็จไปเคาะพระทวารบรรณศาลาแห่งพระมหาสัตว์^{๓๕}

พระสุบินนิมิตของพระเจ้าสุทโธทนะ^{๓๖}

พระสุบินนิมิตของพระเจ้าสุทโธทนะที่ผู้วิจัยนำมากล่าวไว้ในที่นี้ ไม่ได้ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเสียทีเดียว หากเป็นเนื้อความที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ที่โบราณจารย์ได้เรียบเรียงไว้ดีแล้ว ซึ่งผู้วิจัยเห็นควรนำมากล่าวไว้ในงานวิจัยนี้เป็นอย่างยิ่ง ในหนังสือเรื่องความฝันในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาซึ่ง พระศรีสุทธีวงศ์ วัดบวรเมตตา เป็นผู้เรียบเรียง ได้แสดงเรื่องความฝันของพระเจ้าสุทโธทนะ ซึ่งปรากฏในหนังสือประทับแห่งทวีปเอเชีย ของเซอร์เอดวิน อาร์โนลด์ ไว้ว่า

“พระเจ้าสุทโธทนะทรงพระสุบิน ๗ ข้อ ในราตรีก่อนที่เจ้าชายสิทธัตถะจะเสด็จออกบรรพชา(ซึ่งไม่ได้ปรากฏในคัมภีร์ของเรา) พระสุบินนิมิต ๗ ข้อนั้นคือ

๑. ทรงนิมิตเห็นธงชักขึ้นเป็นสง่าผ่าเผยธงหนึ่ง ซึ่งดวงอาทิตย์แจ่มจรัสเป็นสีทองฉายมา แต่ภายหลังมีลมพัดมา จนธงนั้นขาดเป็นชิ้น ๆ แล้วโบกพัดให้ตกลงในธุลี ต่อมาเมื่อเวลาเย็นลงมาถึงธงนั้น แล้วนำมาวางที่ทิศตะวันออกแห่งประตูเมือง

๒. ทรงนิมิตเห็นคชสาร ๑๐ เชือก งามเป็นเงิน คชสารเหล่านั้น เดินทางมาจากทิศใต้ สิทธัตถะเป็นผู้นั่งเหนือคชสารเชือกที่ ๑ ส่วนเชือกอื่น ๆ เดินทางหลัง

๓. ทรงนิมิตเห็นราชรถอันแพรวพราวด้วยรัศมีรุ่งโรจน์ เทียบด้วยภาชี ๔ ตัว ซึ่งพ่นควันขาวออกมาจากจมูก และเคี้ยวฟ่องซึ่งเป็นไฟ สิทธัตถะนั่งอยู่บนรถนั้นราชรถนั้น

๔. ทรงนิมิตเห็นลูกล่อ ซึ่งหมุนมิได้หยุด คุมเป็นทอง สลับด้วยรัศมีแห่งมณีรัตน์ซึ่งประดับไว้ และมีสิ่งแปลกประหลาดที่เขียนไว้ ณ กรอบลูกล่อ และล่ออันนี้เอง ขณะที่กำลังหมุนอยู่ เกิดเป็นไฟและดนตรี

^{๓๕} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๔/๓๑๐.

^{๓๖} พระศรีสุทธีวงศ์, ความฝันในคัมภีร์พระพุทธศาสนาการฆ่าความโกรธ, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๕๖), หน้า ๑๕ – ๑๖.

๕.ทรงนิมิตเห็นกลองมโหรีมา ตั้งอยู่กลางทางระหว่างราชธานีและภูเขา ซึ่งสิทธิ์ตะได้ตี ด้วยท่อนเหล็กจนมีเสียงดังสนั่น เหมือนฟ้าร้องก้องกระหึ่มไปไกล

๖.ทรงนิมิตเห็นหอคอย ซึ่งสูงขึ้นเสมอ จนและเห็นได้ทั่วราชธานี สูงตระหง่านคูดุ้ม ด้วยก้อนเมฆ และบนยอดหอคอยนั้นสิทธิ์ตะนั่งอยู่ พลาทหว่านพรรณอันรุ่งโรจน์แห่งบุบผชาติ พลอยและทับทิม ปวงชนทั้งหลาย ก็มาเบียดเสียดเพื่อเก็บทรัพย์อันมีค่า ซึ่งตกลงมาทุกหนทุกแห่ง

๗.ทรงนิมิตว่าได้ยินเสียงครวญคราง และทอดพระเนตรเห็นคน ๖ คนร้องไห้ และกัดฟัน กับเอามือปิดปาก คร่ำครวญด้วยความสิ้นหวัง”

สุบินทั้ง ๗ ข้อนี้ ทำให้พระเจ้าสุทโธทนะทรงหวาดหวั่นพระทัย เพราะทรงปริวิตกว่าจะมีเหตุเภทภัยเกิดขึ้นในบ้านเมืองพระองค์ แต่แล้วในที่สุดก็ทรงโปร่งเบาพระทัยเมื่อฤกษ์หนึ่ง ซึ่งไม่มีผู้ใดรู้จักเข้าไปเฝ้ารับฟังพระสุบินทั้ง ๗ ข้อนั้น แล้วทูลพยากรณ์ว่า มหาราชะ ข้าพเจ้าขอเคารพราชตระกูล ซึ่งจะได้ประสพสวัสดิโชค อันมีรัศมีอร่ามเรืองยิ่งกว่าดวงอาทิตย์ ขอพระองค์ได้ทรงทราบเถิดว่า พระสุบิน อันทำให้พระองค์ทรงหวาดหวั่นนี้ เป็นพระสุบินซึ่งล้วนแต่เป็นมงคลทั้งสิ้น คือ

“ธงที่ปลิวไหวสง่าผ่าเผย เป็นเครื่องหมายแสดงว่าพระอินทร์ ที่ทอดพระเนตรเห็นชนนั้นขาดและปลิวลงมานั้น หมายถึงวาระที่สุดแห่งการเชื่อถือลัทธิประเพณีเก่า ๑๐ เชือก ที่ทำให้ชนชั้นนั้น หมายถึงพระบารมี ๑๐ ทศ และด้วยอำนาจพระบารมี ๑๐ ทศ นี้เอง พระราชโอรสจักทรงสละราชธานีของพระองค์ และทรงทำให้โลกสนั่นหวั่นไหว โดยทรงทำให้โลกได้บรรลุดถึงสันติสุข ม้าทั้ง ๔ ที่เทียมรถ พ่นลมหายใจออกมาเป็นไพนั่น หมายถึง อริยสัจ ๔ ซึ่งจะพาให้พระราชโอรสของพระองค์ พ้นจากความกังขาและความมืด ไปสู่แสงสว่างแห่งบุญบารมี

ล้อซึ่งหมุนมิได้หยุดคุดมเป็นทอง สลับด้วยรัศมีแห่งมณีรัตนซึ่งประดับไว้นั้น หมายถึงพระวินัยอันอันบริสุทธิ์ ซึ่งจะหมุนให้ประจักษ์แก่โลกทั้งมวล กลองที่พระราชโอรสตี จนเสียงดังสนั่นกึกก้องไปทั่วทุกทิศนั้น หมายความว่าพระธรรมโอวาท ซึ่งพระราชโอรสจะทรงสั่งสอนไปเพราะก้องกังวานคูดุ้ฟ้าร้อง

หอคอยซึ่งสูงจนกระทั่งจดฟ้าขึ้น หมายถึงความเยี่ยมแห่งพระคัมภีร์ของพระพุทธเจ้า และเครื่องเพชรพลอยซึ่งโปรยลงมาจากหอคอยนั้น คือสมบัติอันเกินค่าแห่งพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นที่รักของปวงเทวดาและหมู่มนุษย์ทั้งหลาย และทุกคนก็ต้องการ

ส่วนคน ๖ คน ซึ่งร้องครวญครางพลาทปิดปากนั้น หมายถึงเจ้าลัทธิสำคัญทั้ง ๖ ซึ่งพระราชโอรสจะทรงกระทำให้รู้สำนึกตัว ในความเหลวไหลของเขาด้วยพระบารมีและพระธรรมเทศนา ซึ่งไม่มีข้อโต้เถียงได้

มหาราชะ ขอพระองค์ จงทรงสำราญพระทัยเถิด พระคุณสมบัติของพระราชโอรส มีค่าเกินกว่าราชอาณาจักทั้งหมด พระสุบินนิมิตของพระองค์แปลความได้ดังนี้”^{๓๗}

๒.๔ มลเหตุที่ทำให้เกิดความฝัน

สรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ สสาร หรือพลังงาน ไม่ว่าจะเป็นรูปหรือเป็นนาม และไม่ว่าคน สัตว์ สิ่งของ สรรพสิ่งทุกประการนั้น ไม่มีสิ่งใดเลยที่จะเกิดขึ้นมาจากมันเอง โดยปราศจากเหตุปัจจัย นอกจากนี้ก็ไม่มีสิ่งสิ่งใดเหมือนกันที่เกิดขึ้นมาเป็นอิสระแต่ลำพังตนเอง โดยมีได้พึ่งพาสิ่งอื่น ๆ เข้ามาสนับสนุน ความฝันก็เช่นเดียวกัน ย่อมต้องอาศัยเหตุหลายอย่างหลายประการมาสนับสนุน ความฝันนั้นจึงสามารถที่จะเกิดขึ้นมาได้ ตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ความฝันย่อมเกิดขึ้นได้จากมูลเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. ธาตุโทษะ	ธาตุกำเริบ
๒. อนุภูตปุพพะ	เคยเสพมาก่อน
๓. เทวโตปสังหาระ	เทวดาคลใจ
๔. ปุพพนิมิต	กลางบอกเหตุ ^{๓๘}

ความฝันที่เกิดขึ้นด้วยมูลเหตุที่แตกต่างกันนั้น ล้วนแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการทำงานของจิต ผู้ปรารถนาที่จะศึกษาเรื่องความฝันให้มีความเข้าใจ จำเป็นจะต้องศึกษาการทำงานของจิตให้เข้าใจเสียก่อน ถ้าไม่มีความเข้าใจเรื่องจิตเสียแล้ว ก็จะเข้าใจถึงเหตุเกิดของความฝันไม่ได้เลย เมื่อมีความเข้าใจเรื่องของจิตพอสมควรแล้ว ก็จะมีคามเข้าใจถึงเหตุปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดความฝันได้ชัดเจนขึ้น นอกจากนี้ ก็ควรจะศึกษาเรื่องของกรรม เพราะความฝันเกิดจากกรรมก็ได้ ต้องเรียนรู้ไปถึงเรื่องของการจุติปฏิสนธิ คือคนตายแล้วเกิดขึ้นมาได้อย่างไร เพราะว่า ความฝันบางครั้งมีความเกี่ยวข้องกับผู้ที่ได้ตายไปแล้ว ผู้ปรารถนาจะมีความเข้าใจเรื่องของความฝันเป็นอย่างดีนั้น จึงจำเป็นต้องหาความรู้หลายเรื่อง ซึ่งล้วนแต่เป็นหลักคำสอนที่สำคัญของพระพุทธศาสนาทั้งนั้น

การศึกษาหลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องความฝันนั้นเป็นเรื่องใหญ่ แต่ละเรื่องที่ต้องศึกษา ล้วนแต่เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนาด้วยกันทั้งนั้น ซึ่งการศึกษาในแต่ละเรื่องนั้น ต้องใช้ความเพียรพยายามเป็นอันมากและใช้ระยะเวลาอันยาวนานในการศึกษา ในจากงานวิจัยนี้ผู้ศึกษาจะนำเสนอหลักธรรมดังกล่าว เท่าที่เห็นว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัย

^{๓๗} พระศรีสุทธรังษี, ความฝันในคัมภีร์พระพุทธศาสนาการฆ่าความโกรธ, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๖), หน้า ๑๕ – ๑๖.

^{๓๘} พุ.ม.อ.(ไทย) ๖๖/๒๕.

เท่านั้น ซึ่งจะได้นำเสนอหลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับความฝัน ในหัวข้อว่าด้วยมูลเหตุให้เกิดความฝันโดยลำดับ ดังจะได้แสดงไว้ในลำดับต่อไป

๒.๔.๑ ความฝันที่เกิดเพราะธาตุกำเริบ (ธาตุโทษะ)

บ่อยครั้งที่เราหลับและฝันไปว่าขึ้นไปอยู่บนที่สูงแล้วตกลงมา ฝันไปว่าถูกสัตว์ตัวร้ายไล่ล่าหมายทำร้าย ฝันว่าสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ เป็นต้น เมื่อตื่นขึ้นมาเรายังรู้สึกตื่นเต้นกับความฝันนั้นยังไม่หาย ความฝันในลักษณะนี้จับต้นชนปลายไม่ถูก เป็นความฝันที่โศกโศกเสียเหลือเกิน ฝันเกี่ยวกับภาพเหตุการณ์ดังกล่าวนี้แหละเรียกว่า ฝันเพราะธาตุกำเริบ ดังที่มีอธิบายไว้ในคัมภีร์มโนรถปुरुณีว่า “บุคคลผู้มีธาตุกำเริบ เพราะการประกอบปัจจัยทำให้ธาตุมีดีเป็นต้นกำเริบชื่อว่าย่อฝันเห็นเพราะความกำเริบของธาตุ”^{๓๕}

๑) ความหมายของคำว่า “ธาตุ”

คำว่า ธาตุ มีอธิบายไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ว่า “ธาตุ” สิ่งที่ทรงสถานะของมันอยู่เองตามธรรมชาติของเหตุปัจจัย, ธาตุ ๔ คือ ๑.ปฐวีธาตุ สถานะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่ เรียกสามัญว่าธาตุแข็งแข็งหรือธาตุดิน ๒. อาโปธาตุ สถานะที่เอิบอาบดูดซึม เรียกสามัญว่า ธาตุเหลวหรือธาตุน้ำ ๓. เตโชธาตุ สถานะที่ทำให้ร้อน เรียกสามัญว่า ธาตุไฟ ๔. วาโยธาตุ สถานะที่ทำให้เคลื่อนไหว เรียกสามัญว่า ธาตุลม; ธาตุ ๖ คือ เพิ่ม ๕. อากาศธาตุ สถานะที่ว่าง ๖. วิญญูธาตุ สถานะที่รู้แจ้งอารมณ์ หรือ ธาตุรู้”^{๓๖} รวมความว่า สิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นร่างกายตัวตนของมนุษย์นั้นเรียกว่า “ธาตุ” ทั้งสิ้น

“ดี” เป็นของเหลวที่อยู่ในร่างกายจึงเรียกว่าธาตุ หรือธาตุน้ำในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้บัญญัติชื่อเรียกน้ำดีนี้ว่า “ปิตต” และได้อธิบายถึงคุณลักษณะของน้ำดีไว้ในโพชฌังคโกสัลลสูตรว่า

คำว่า ปิตต ได้แก่ น้ำดี ๒ ชนิด คือน้ำดีที่อยู่ในถุงน้ำดี (พทุธิปิตต) และน้ำดีที่ไม่ได้อยู่ในถุง (อพทุธิปิตต) ในน้ำดีทั้ง ๒ นั้น น้ำดีที่อยู่ในถุง ว่าโดยสี มีสีดั่งน้ำมันมะขางข้น ๆ น้ำดีที่ไม่อยู่ในถุง มีสีดั่งดอกพิกุลแห้ง ว่าโดยลักษณะ น้ำดีแม้ทั้ง ๒ มีลักษณะตามที่ตั้งอยู่ ว่าโดยทิศ น้ำดีในถุงเกิดในทิศเบื้องบน น้ำดีนอกนี้เกิดในทิศในทิศทั้ง ๒ ว่าโดยโอกาส เว้นผม ขน เล็บ ฟัน และหนังที่แห้งกระดากแล้วตั้งอยู่เอิบอาบซึมซาบ ในสรีระที่เหลือ ดูกุ หยาบน้ำมันในน้ำเอิบอาบซึมซาบแผ่ไป

^{๓๕} ประคม ชิวประวัติ, คัมภีร์มโนรถปुरुณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต เอกาทสกนิบาต, (กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชาญการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๐.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๓.

ฉะนั้น เมื่อน้ำดีนี้กำเริบนัยน์ตาของสัตว์ข่อมเหลือง ข่อมวิงเวียนศรีษะ ร่างกายข่อมห้วนไหว ข่อมคัน น้ำดีที่ข่งอยู่ในถุงน้ำดี ตั้งอยู่ในฝัก (ถุง) ของน้ำดี เช่นกับฝักของบวบใหญ่ มันติดอยู่ที่เนื้อตับในระหว่างหัวใจกับปอด เมื่อน้ำดีนี้กำเริบ สัตว์ทั้งหลายข่อมเป็นบ้า มีจิตวิปลาส ละทิ้งหิริโอตตปละ ข่อมกระทำสิ่งที่ไม่ควรกระทำข่อมกล่าวสิ่งที่ไม่ควรกล่าว ข่อมคิดสิ่งที่ไม่ควรคิด

ว่าโดยปริจเฉท กำหนดโดยส่วนที่เป็นน้ำดี นี้เป็นสภาคปริจเฉทของน้ำดี ส่วนวิสภาคปริจเฉท เช่นเดียวกับผมนั้นแหละ^{๔๑}

ตามหลักวิชาการแพทย์ในสมัยปัจจุบัน น้ำดีถูกสร้างจากตับ มีคุณสมบัติช่วยต่อร่างกายอย่างมาก ร่างกายจะสมบูรณ์แข็งแรงได้นั้น ก็เพราะมีน้ำดีเป็นส่วนประกอบ น้ำดีมีส่วนสำคัญในการย่อยไขมันและสสารที่ร่างกายไม่ต้องการ

น้ำดี เป็นธาตุน้ำที่บรรจุอยู่ในสิ่งบรรจุที่มีลักษณะคล้ายถุงเรียกว่า“ถุงน้ำดี” ถุงน้ำดีมีขนาดและรูปร่างใกล้เคียงกับผลมะปรางผลใหญ่ ๆ อยู่ติดกับด้านล่างของตับ และทำหน้าที่เก็บน้ำดีซึ่งเป็นสารที่ร่างกายต้องใช้เพื่อย่อยไขมันอย่างสมบูรณ์ ภายในตับ เซลล์ตับจะหลั่งสารน้ำดีอย่างต่อเนื่อง ส่งผ่านระบบท่อนเล็กเข้าสู่ท่อนรวมใหญ่ของตับ ซึ่งต่อเย็นลงมายังท่อน้ำดี อันเป็นท่อนำเลี้ยง น้ำดีเข้าสู่ถุงน้ำดี ถุงน้ำดีทำให้น้ำดีเข้มข้นขึ้น จึงจนน้ำดีได้มากเท่ากับที่ตับผลิตขึ้นในครึ่งวันไขมัน และโปรตีนที่เข้าสู่ลำไส้เล็กส่วนต้นจะกระตุ้นการหลั่งฮอร์โมนคอเลซิสโตไคนิน(cholecystokinin) ซึ่งจะส่งไปยังถุงน้ำดีทางเส้นเลือด ฮอร์โมนนี้กระตุ้นกล้ามเนื้อของถุงน้ำดีให้บีบตัวและปล่อยน้ำดีสู่ลำไส้เล็กส่วนต้นเพื่อย่อยไขมัน

ถุงน้ำดีเป็นส่วนประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งของร่างกายก็จริง แต่หากมีความจำเป็นที่จะต้องนำน้ำดีออกจากร่างกาย ร่างกายก็ยังดำรงชีวิตอยู่ได้ “ผู้ที่ผ่าตัดถุงน้ำดีออกแล้ว น้ำดีจะไหลผ่านจากตับเข้าสู่ลำไส้เล็กโดยตรง เพื่อเสริมการย่อยไขมัน เช่นเดียวกับเมื่อครั้งยังมีถุงน้ำดี ดังนั้น ร่างกายไม่จำเป็นต้องอาศัยถุงน้ำดีเพื่อการดำรงชีวิตและการมีสุขภาพที่สมบูรณ์”^{๔๒} ยังคงอยู่ในร่างกายอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ไม่มีส่วนหนึ่งส่วนใดขาดหายไปจากร่างกาย ข่อมเป็นการคิดว่าสูญเสียส่วนหนึ่งส่วนใดไป เพราะว่า ถึงแม้การขาดถุงน้ำดีจะไม่เป็นอันตรายต่อชีวิต แต่ถุงน้ำดีก็มีบทบาทสำคัญต่อร่างกายอยู่พอควร เพราะถุงน้ำดีมีหน้าที่ “ทำให้น้ำดีจากตับเข้มข้นขึ้นเป็นที่เก็บน้ำดีที่สร้างจากตับ และเมื่อมีการย่อยอาหาร ถุงน้ำดีจะบีบตัว เพื่อให้น้ำดีเข้าไปยังลำไส้เล็กส่วนต้น (Duodenum)

^{๔๑} อภิ.วิ.อ.(ไทย) ๓๘ / ๘๓.

^{๔๒} ริคเคอร์ส ไคเจสท์, พื้นฐานแห่งกายมนุษย์, หน้า ๒๔๗.

เมื่อมีการอุดตันของ Hepatic duct หรือ Common bile duct น้ำดีจะออกมาทางลำไส้ไม่ได้ แต่จะถูกดูดซึมเข้ากระแสเลือด กระจายไปยังส่วนต่างๆ ออกมาทางผิวหนัง กรณีนี้จะมองเห็น Cornea ของตาเป็นสีเหลืองเรียกว่าภาวะนี้ว่าดีซ่าน(Jaundice) ”^{๔๓}

น้ำดีที่บรรจุในถุงนั้นมีส่วนประกอบที่สำคัญหลายประการ “คือประกอบไปด้วยเกลือ น้ำดี (Bile salt) สีน้ำดี (Bile pigment) คอเลสเตอรอล(Cholesterol) มิวซิน(Mucin) เลสซิธิน (Lecithin inorganic salt) และยูเรีย(Urea) เมื่อมีน้ำดีไหลเข้าสู่ลำไส้เล็ก ไบลิรูบิน (Bile bilirubin) ซึ่งเป็น Bile pigment อย่างหนึ่งจะเปลี่ยนไปเรียกว่า สเตอโคบิลิน(Stercobilin) ซึ่งทำให้อุจจาระมีสีเหลือง มีบางส่วนของ Bile bilirubin ซึ่งถูกดูดซึมกลับมาทางลำไส้เข้าสู่กระแสเลือดแล้วจะถูกขับออกทางไตมาในปัสสาวะ เรียกว่า ยูโรบิลิน(Urobilin) ซึ่งทำให้ปัสสาวะมีสีเหลือง น้ำดีซึ่งประกอบด้วยส่วนประกอบต่างๆ เหล่านี้มีหน้าที่ดังต่อไปนี้คือ

๑. เกลือน้ำดี (Bile salt)
๒. ขับสีและของเสียอื่น ๆ ออกจากร่างกาย
๓. ทำหน้าที่ดูดซึมวิตามิน A และ K
๔. เป็น โคเอนไซม์ (Co-enzyme) ของ Pancreatic lipase เพื่อช่วยให้ทำงานได้เร็วขึ้น

เกลือน้ำดีทำหน้าที่ควบคุมคอเลสเตอรอล(Cholesterol) ทำให้อยู่ในสภาพของสารละลายและยับยั้งการทำงานของ thromboplastin(Thromboplastin) ”^{๔๔}

๒) ธาตุเหล็กกับการเกิดไขมัน

คำว่า ธาตุ ในที่นี้มีความหมายกว้าง ไม่ได้กล่าวเฉพาะเจาะจงหมายถึงธาตุประเภทใดประเภทหนึ่ง แท้จริงแล้ว แม้ความกำเริบของธาตุอย่างอื่น เช่น เป็นโรคที่เกี่ยวกับความดันโลหิตหรือเป็นโรคเกี่ยวแก่หัวใจ ถ้ามันมากระทบกระเทือนระบบประสาทแล้ว ก็กระทบกระเทือนไปถึงจิตใจทำให้เกิดฝันได้ ก็เรียกว่าธาตุทั้งนั้น

น้ำดีมีความสำคัญต่อร่างกายเป็นอย่างมาก ถ้าร่างกายปราศจากน้ำดีเสียแล้ว สสารที่มีหน้าที่ในการย่อยไขมัน และขับของเสียออกจากร่างกายก็จะไม่มี และจะเกิดความไม่สบายทางกาย มีประการต่าง ๆ ตามมาอีกมากดังนั้น เพราะความผิดปกติของธาตุภายในร่างกายกล่าวคือน้ำดีนี้เอง

^{๔๓} ขรรจบ พุ่มแสน, เอกสารประกอบการสอนวิชากายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา, (ขอนแก่น; โครงการตำราวิทยาลัยสาธารณสุขภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๘.

^{๔๔} พิมพ์พรณ รัตนโกมล, กายวิภาคศาสตร์-สรีรวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : พิษณุการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๒๓.

จึงเกิดการกระทบกระเทือนไปถึงส่วนต่างๆ ของร่างกาย และกระเทือนไปถึงจิตใจในที่สุด ในขณะที่นอนหลับจึงทำให้หลับไม่สนิทติดออกจากภวังค์บ่อยๆ หรือที่เรียกว่า “ครึ่งหลับครึ่งตื่น” หรือมีอาการเหมือนเคลิ้มหลับ ในขณะที่เดียวกัน ก็ได้สร้างมโนภาพที่มีประการต่างๆ ขึ้นมา ดังที่เรียกกันว่า “ความฝัน” นั่นเอง

อีกอย่างหนึ่ง การบริโภคอาหารก่อนนอนในปริมาณที่ไม่มากเกินไป หรือในกระเพาะอาหารและในลำไส้มีแก๊สมาก แล้วไปกระทบกระเทือนระบบประสาท ก็สามารถที่จะทำให้เกิดความฝันได้ และจัดเป็นการฝันเพราะธาตุกำาริพเช่นกัน

๒.๔.๒ ความฝันที่เกิดเพราะจิตเคยเสพมาก่อน (อนุภูตปุพพะ)

ความฝันที่เกิดเพราะจิตเคยเสพมาก่อนนั้น ได้แก่ความฝันที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของจิต หน่วงเอาอารมณ์ที่ตนเคยประสบมาแล้ว และเก็บเอาอารมณ์นั้นมาฝัน ความฝันชนิดนี้เกิดขึ้นด้วยใจจดจ่อผูกอารมณ์นั้นเป็นพิเศษ คือคิดถึงเรื่องนั้น ๆ บ่อย ๆ มีความครุ่นคิดกังวล หรือมีความรู้สึกในเรื่องอะไรต่าง ๆ จะเป็นความดีใจ เสียใจ หรือทุกข์ร้อนใจที่มีกำลังมากขึ้นบ่อย ๆ เพราะอำนาจของอารมณ์ ที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ ซ้ำ ๆ และเป็นอารมณ์ที่มีกำลังแรง เช่น ดีใจมาก เสียใจมาก สะเทือนใจมาก เป็นต้น ครั้นถึงเวลานอนหลับ กำลังอำนาจของมันก็จะกระทบใจออกมาทำให้เกิดความฝัน ยกตัวอย่างเช่น คนที่มีคู่รักและต้องแยกกันอยู่ด้วยเห็นผลทางหน้าที่การงาน หรือด้วยเห็นผลประการต่าง ๆ ที่ทำให้ต้องแยกกันอยู่กับคู่รักของตน ด้วยความคิดถึงคู่รักของตนนั้น จึงทำให้คิดถึงเรื่องคู่รักบ่อย ๆ ระลึกรึกถึงคู่รักมิได้หยุดหย่อน เมื่อถึงเวลานอนก็เก็บเอาไปฝันเป็นเรื่องราว เหมือนกับของจริงที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้า หรือบางคนคิดถึงเรื่องเงินเรื่องทองมาก ก็จะฝันเห็นเงินเห็นทอง บางคนมีเรื่องราวทุกข์ร้อนอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ครอบครัวแตกแยกขาดความอบอุ่นในครอบครัว อยากให้ครอบครัวมีความอบอุ่นอยู่กันอย่างมีความสุข จึงฝันว่าคนในครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา และอยู่กันอย่างมีความสุขมาก เป็นต้น

๑. จิตอาวรณ์เกิดจากความสัมพันธ์ของจิต เจตสิก และอารมณ์

จิต เจตสิก และอารมณ์ เป็นสภาวะที่มีความเกี่ยวข้องกัน และสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา หากจิตรับอารมณ์เป็นอย่างเดียว โดยไม่มีเจตสิกคอยปรุงแต่งจิตให้รู้สึกชอบหรือไม่ หรือจิตยอมไม่หน่วงเหนี่ยวเอาอารมณ์นั้น ๆ แล้วมาเก็บมาคิดหรือมาฝันได้ ดังนั้น จิตที่รับอารมณ์ต่าง ๆ ในแต่ละขณะจิตนั้น จะต้องอาศัยเจตสิกเข้ามาปรุงแต่งอารมณ์อีกทีหนึ่ง เพราะเจตสิกเป็นสภาวะธรรมที่ปรุงแต่งให้จิตยึดเหนี่ยวกับอารมณ์นั้น ๆ ไว้อย่างมั่นคง

๑) ความเข้าใจเกี่ยวกับจิต

ความคิดเรื่องการมีอยู่ของวิญญาณนั้น ได้เริ่มแทรกซึมเข้าสู่จิตใจมนุษย์ตั้งแต่ก้าวแรกที่มนุษย์เหยียบพื้นโลกนี้ และเริ่มทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติแล้ว ลัทธิเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องความมีอยู่ของจิตวิญญาณ และเทพเจ้าประจำสิ่งที่มีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำ ท้องฟ้า อากาศ เป็นต้น จึงมีแพร่หลายในยุคก่อนการวิวัฒนาการของมนุษยชาติ ปัจจุบันแม้โลกจะมีวิวัฒนาการก้าวไกล จนสามารถที่จะส่งมนุษย์โลกไปสำรวจดวงจันทร์ได้แล้วก็ตาม แต่ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณก็ไม่ได้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา ยังคงฝังรากลึกและรอคอยการศึกษาค้นคว้า เพื่อให้เข้าถึงความจริงอันสูงสุดเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว ลัทธิปรัชญาจิตนิยม ซึ่งเป็นลัทธิปรัชญาว่าด้วยจิต (Philosophy of self) มีความเชื่อว่า “ธาตุอันดำรงอยู่อย่างแท้จริงนั้นมีลักษณะเป็นวิญญาณ (Spirit) และเชื่อว่าจักรวาลนี้คือ การแผ่ขยายของจิตมนุษย์และวิญญาณอัมตะนั่นเอง (Mind and soul) ปรัชญาว่าด้วยจิต ซึ่งเป็นศาสตร์สาขาหนึ่งของอภิปรัชญา มีความเชื่อว่า จักรวาลมีอยู่ที่จิตมนุษย์ โลกทั้งหมดมีลักษณะสำคัญเป็นวิญญาณหรือจิต (Spirit or mind)”^{๔๕}

วิชาจิตวิทยาเป็นวิชาการอีกแขนงหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับจิต แต่บรรดาอาจารย์หรือตำราที่มีอยู่ในเวลานี้ ยังไม่บรรลุถึงเป้าหมายที่จะให้ผู้ศึกษาเข้าถึงคำตอบของปัญหาที่ว่า “จิตนั้นคืออะไร” ได้ ดังนั้น การศึกษาเรื่องจิตตามแนวทางของวิชาจิตวิทยา จึงศึกษาในเชิงวิทยาศาสตร์แห่งพฤติกรรม หรือ Science of behavior คือศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของอินทรีย์ (ร่างกาย) หรือปฏิกิริยาสนองตอบสิ่งเร้าของอินทรีย์ เช่น เมื่อเอาเข็มไปแทง หรือเอาไฟฟ้าไปจี้กับสัตว์ต่าง ๆ เข้า มันก็สะดุ้งตกใจ เป็นต้น ตำราจิตวิทยาบางเล่มแสดงว่า “การรวมหน่วยของนิสัยหรือความจำขึ้นเป็นกระบวนอย่างมีฐานานุกรมนี้แหละคือ จิต” การอธิบายเรื่องจิตตามหลักจิตวิทยา หรือสรีรวิทยามักจะเชื่อกันว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกมา หรือการตอบสนองต่อสิ่งเร้าของอินทรีย์ เช่น ได้ยิน คิดนึก นั้นมาจากสมอง เพราะการทดลองได้ผลมาดังนั้น

ทฤษฎีดังกล่าวขัดแย้งกับแนวคิดของพุทธปรัชญาอย่างสิ้นเชิง เพราะการอธิบายเรื่องจิตของพุทธปรัชญาเถรวาท อธิบายโดยหลักการที่วางไว้ว่า ธรรมดารูปทั้งหลายเป็น “อนารัมมณัง” คือไม่ว่ารูปคือมันสมองหรือรูปอะไรทั้งสิ้น จะรู้สึกนึกคิดไม่ได้ หรือจะเห็น ได้ยิน นึกคิดไม่ได้เลยเป็นอันขาด ไม่ว่าจะวิวัฒนาการมานานสักเท่าใดก็ตาม การรู้สึกนึกคิด การเห็น การได้ยิน เป็นต้น เป็นหน้าที่ของจิตซึ่งเป็นนามธรรมอันมีอยู่ต่างหาก แต่ว่าจิตจะต้องเกิดขึ้นมาโดยอาศัยปสาทรูป ก็จะต้องอาศัย จักขุปสาท (ประสาทตา) โสตปสาท (ประสาทหู) ฆานปสาท

^{๔๕} สุเชาว์ พลอยชุม, **ปรัชญาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘),

(ประสาทจุมภฏ) จีวหาปสาท (ประสาทลิ้น) กายปสาท (ประสาทกาย) จึงจะเกิดการเห็นและได้ยินขึ้นได้ กล่าวคือ มนุษย์เรานั้นประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๒ ส่วนคือ รูปธรรม กับนามธรรม หรือ รูป กับ นาม กาย กับ จิต ร่างกายนี้หากปราศจากจิตเสียแล้วก็จะไม่สามารถที่จะดำรงอยู่ได้เช่นกัน กายและจิตต่างต้องอาศัยกันและกัน ไม่สามารถที่จะอยู่ได้โดยลำพัง จิตกับกายมีอุปมัยดังเช่นคนตาบอดและคนขาเปลี้ย ดังชาดกที่ปรากฏในอรรถกถา จิตตูปปาตกัณฑ์ว่า

ในศาลาใกล้ประตูพระนคร มีชายตาบอดแต่กำเนิดและคนเปลี้ยสนทนากันอยู่ในบรรดาคนทั้งสองนั้น คนเปลี้ยพูดว่า เจ้าบอด เพราะเหตุไรเจ้าจึงชুবชืดอยู่ในที่นี้ เจ้าเที่ยวไปประเทศโน้นซึ่งมีภิกษาหาได้ง่าย มีข้าวน้ำมาก เจ้าไปในที่นั้นก็เป็นอยู่สบายไม่สมควรหรือชายตาบอดพูดว่า แต่เจ้าเล่า ไปในที่นั้นก็อยู่สบายไม่สมควรหรือ

คนเปลี้ย : เท้าที่จะเดินของเราไม่มี

ชายบอด : ตาของเราจะดูไม่มี

คนเปลี้ย : ถ้าอย่างนั้น เจ้าเป็นเท้า เราเป็นตา

คนทั้ง ๒ ต่างก็รับคำกันแล้ว ชายบอดให้คนเปลี้ยขี่คอไป คนเปลี้ยนั้นนั่งขี่คอของชายบอดเอามือซ้ายโอบศรีษะชายตาบอด เอามือขวากำหนดทางบอกว่า ในที่นี้มีรากไม้ขวางอยู่ ในที่นี้มีหิน ท่านจงละทางซ้าย ถือเอาทางขวา จงละทางขวา ถือเอาทางซ้าย ดังนี้ เท้าเป็นของคนตาบอดแต่กำเนิด ตาเป็นของคนเปลี้ย แม้คนทั้งสองไปแล้วสู่ที่ตนปรารถนาด้วยความพยายามร่วมกันอยู่แล้วเป็นสุข^{๔๖}

คนเปลี้ยในที่นี้หมายถึง “จิต” เพราะไม่สามารถที่จะเดินได้ ต้องอาศัยขีหลังคนตาบอดซึ่งหมายถึง “กาย” เป็นผู้พาไปในสถานที่ต่างๆ คนเปลี้ยผู้มีตาดีคอยชี้ทางให้คนตาบอดเดินไปให้ถูกทาง เปรียบเหมือนจิตคอยสั่งงานให้กายกระทำในสิ่งต่าง ๆ คนเปลี้ยชี้ทางให้คนตาบอดเดินผิดทางก็ย่อมเดินไป ผิดทาง เปรียบเหมือนจิตที่คิดชั่วย่อมยังกายให้ประกอบแต่กรรมชั่ว ร่างกายต้องอยู่ภายใต้อำนาจการสั่งการของจิตเพียงเท่านั้น

๒) ความหมายของคำว่า “จิต”

ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนา “จิต” คือสภาวะธรรมอย่างหนึ่งที่มีความเป็นใหญ่ในการคิดและรู้แจ้งอารมณ์ ดังพระบาลีว่า “อารมฺมณฺจินฺเตตฺติ จิตฺตํ (ธรรมที่ชื่อว่าจิต เพราะอรรถว่า คิด ซึ่งอารมณ์)”^{๔๗} เมื่อกล่าวโดยลักษณะแล้ว จิตมีการรู้แจ้งอารมณ์เป็นลักษณะ จิตที่เป็นไปในภุมิต่างๆ ชื่อว่า ไม่มีการรู้แจ้งอารมณ์เป็นลักษณะนั้นหาไม่ อารมณ์ และ จิต เป็นสภาวะธรรมที่มี

^{๔๖} อภ.สง.อ. (ไทย). ๗๖/๕๕.

^{๔๗} อภ.สง.อ. (ไทย) ๗๖/๓๑๕.

ความเกี่ยวเนื่องกัน มีความสัมพันธ์กัน แยกกันไม่ได้ จิตจึงรู้แจ้งอารมณ์ต่างๆ ทั้งอิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่น่าพอใจ) และอนิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ) อยู่เสมอ

จิตมีความเป็นหัวหน้า คือปกติเป็นสภาพถึงก่อนในที่เป็นที่กระทำให้แจ่มแจ้งซึ่ง อารมณ์การที่บุคคลจะรู้แจ้งอารมณ์ก็รูป อันเห็นด้วยตา ก็รู้แจ้งได้ด้วยจิตการที่จะรู้แจ้งอารมณ์ก็เสียงอันได้ยินด้วยหู ก็รู้แจ้งได้ด้วยจิต เช่น ขณะเห็นผู้หญิงเดินมา ตาทำหน้าที่สักแต่ได้เห็น การที่จะรู้ว่าผู้หญิงที่เดินมานั้นสวยหรือไม่สวย ขาวหรือดำ ดำหรือสูง เป็นหน้าที่ของจิต ขณะที่ได้ยินเสียง หูทำหน้าที่สักแต่จะได้ยินเท่านั้น การที่จะรู้ว่าเสียงนั้นไพเราะหรือไม่ไพเราะ เป็นหน้าที่ของจิต เป็นต้น ดังที่แสดงไว้ในอรรถกถา จิตุปปาตกัณฑ์ว่า

เหมือนบุคคลผู้รักษาพระนครนั่งอยู่ที่ทาง ๔ แพร่ง ในท่ามกลางพระนคร ย่อมใคร่ครวญ กำหนดชนผู้มาแล้วแต่ทิศต่างๆ ว่า คนนี้เป็นเจ้าถิ่น คนนี้เป็นผู้จรมา ฉันทิ พิงทราบข้ออุปไมยฉันนั้น ดังเช่นกับคำที่พระมหาเถรนามว่านาคเสนกล่าวไว้ว่า ธรรมดาบุคคลผู้รักษาพระนครนั่งอยู่ที่ทาง ๔ แพร่งท่ามกลางพระนครพึงเห็นบุคคลผู้มาจากทิศตะวันออก พึงเห็นบุคคลผู้มาจากทิศตะวันตก จากทิศทักษิณ จากทิศอุดร ฉันทิ ข้าแต่มหาบพิตร ฉันทินั้นแหละ บุคคลย่อมเห็นรูปใดด้วยจักขุ ย่อมรู้แจ้งรูปนั้นด้วยวิญญาน (จิต) ย่อมฟังเสียงใดด้วยโสต ย่อมสูดกลิ่นด้วยฆานะ ย่อมลิ้มรสด้วยชีวา ย่อมถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย ย่อมรู้แจ้งธรรมด้วยใจ (จิต) ย่อมรู้แจ้งสิ่งนั้นๆ ด้วยวิญญาน^{๔๘}

เมื่อเพ่งถึงธรรมทั้งหลายมีกุศลธรรมและอกุศลธรรมเป็นต้น จิตก็เป็นสภาพถึงก่อน เกิดก่อนธรรมเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ดังที่มีเนื้อความปรากฏในอรรถกถา ัมมสังคณีปกรณ์ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อกุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เป็นส่วนอกุศล เป็นฝ่ายอกุศล ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีใจเป็นประธาน ใจย่อมเกิดก่อนธรรมเหล่านั้น ดังคาถาประพันธ์ว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นประธาน มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว จะพุดก็ตาม จะกระทำก็ตาม เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้น ทุกข์ย่อมตามเขาไป เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคด้วลากเกวียน ฉะนั้น ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นประธาน มีใจประเสริฐที่สุด จะพุดก็ตาม จะกระทำก็ตาม เพราะสุจริต ๓ อย่างนั้น สุขย่อมไปตามเขา เหมือนเงาตามตัว ฉะนั้น^{๔๙}

๓) การเกิดขึ้นของจิต

เหตุที่จะทำให้จิตเกิดขึ้นได้นั้นถ้าจะว่าโดยละเอียดแล้วมีมากมายปัจจัยซึ่งเป็นตัวสนับสนุน เหตุก็มีมิใช่น้อย เพราะจิตไม่ใช่สิ่งกายสิทธิ์ที่เกิดขึ้นมาโดยโผล่ขึ้นกลางอากาศ โดยปราศจากเหตุ

^{๔๘} อภ.สจ.อ.(ไทย) ๓๖/๓๑๖.

^{๔๙} อภ.สจ.อ.(ไทย) ๓๕/๒๓๖.

ปัจจัยสนับสนุน และมีได้เกิดขึ้นโดยการคลบั่นดาลของพระเจ้าองค์ใด ในงานวิจัยนี้จะศึกษาเฉพาะเหตุปัจจัยที่เห็นได้ง่าย ๆ ไม่ยุ่งยากซับซ้อน พอเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องการทำงานของจิต ที่ทำให้ฝนพอสั่งเบป “เหตุที่จะทำให้จิตเกิดได้นั้นต้องประกอบไปด้วยเหตุ ๔ ประการคือ อดีตกรรม อารมณ์ เจตสิก วัตถุรูป”^{๕๐}

อดีตกรรม หมายถึงการกระทำที่เกิดขึ้นทั้งดีและไม่ดี ทั้งกุศลและอกุศล และทั้งที่เป็นการกระทำทางปัญจทวารคือ การกระทำทางกายและการพูดด้วยวาจา หรือการคิดดีหรือคิดร้ายด้วยจิตใจ กรรมย่อมจะไม่สูญหายไปไหน แต่จะถูกเก็บบันทึกเอาไว้ภายในจิตใจหรือภวังคจิต เหมือนกับผ้าที่ถูกสีย้อมเข้าไว้ การกระทำทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วเก็บประทับเอาไว้ในจิตใจนั้น แม้มันจะไม่มีตัวตนสัมผัสถูกต้องไม่ได้ก็จริงแต่มันก็มีกำลังอำนาจที่จะไหลออกมาอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น เมื่อคิดถึงเรื่องเก่า ๆ ในอดีต แล้วก็ดีใจหรือเสียใจ เรื่องเก่า ๆ ในอดีตนั้นได้มาเกิดร่วมกับจิตในขณะปัจจุบัน เหมือนกับภาพยนตร์ที่มาปรากฏอยู่ต่อหน้า ตัวอย่างที่ยกมาย่อ ๆ นี้ ย่อมจะแสดงให้เห็นว่า ถ้าอดีตกรรมไม่มี จิตเห็น จิตได้ยิน จิตนึกคิด ก็จะเกิดขึ้นมาไม่ได้

อารมณ์ คือสิ่งที่จิตคิดและสิ่งที่จิตรู้ อันประกอบไปด้วย รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ เมื่อจิตเกิดขึ้นเห็นรูปที่ปรารภณาเฉพาะหน้า อาการเห็นย่อมจะต้องมีคลื่นแสง เรียกว่า รูปารมณ์ ที่สะท้อนจากรูปมาสัมผัส (ผัสสะ) จิตที่ประสาทตา หากจิตเกิดขึ้นได้ ยินเสียง อาการได้ยินก็ต้องมีคลื่นเสียง เรียกว่า สัททารมณ์ มาสัมผัสกับจิตที่ประสาทหู หากจิตเกิดคิดนึก ย่อมจะต้องมีเรื่องคิดนึกต่าง ๆ ดีบ้างไม่ดีบ้าง เรียกว่า ธรรมารมณ์ มาสัมผัสจิตทางมนทวาร จิตจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะมีอารมณ์ต่าง ๆ ปรากฏเพราะอารมณ์เป็นเหตุสนับสนุนให้ในการเกิดขึ้นของจิตจึงต้องอยู่คู่กันเสมอจะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งมิได้

เจตสิก เป็นลักษณะทางนามธรรมอันเป็นสภาวะธรรมอย่างหนึ่งที่ประกอบอยู่ในจิตโดยไม่พราจากกัน สภาวะธรรมหรือธรรมที่เป็นเจตสิกเหล่านั้นได้แก่ “เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ”^{๕๑}มีส่วนร่วมกระทำให้จิตเกิดการรับรู้เป็นไปตามหน้าที่นั้น ๆ กล่าวได้ว่าเป็นองค์ประกอบร่วมอยู่ในจิต และเป็นเหตุสนับสนุนให้จิตเกิดขึ้น จิตก็มีความแตกต่างกันไปตามเจตสิกที่เกิดขึ้นนั้น อุปมาเหมือนรถยนต์ย่อมจะต้องมีอะไหล่หรือชิ้นส่วนต่าง ๆ มาประกอบรวมเข้ากันเป็นคันและในแต่ละชิ้นส่วนย่อมมีหน้าที่ของตน เช่น ล้อทำหน้าที่หมุนเคลื่อนที่ไปข้างหน้าและถอยหลัง เกียร์ทำหน้าที่บังคับให้ล้อเคลื่อนที่ หรือไฟหน้าหลังทำหน้าที่ให้แสงสว่างหรือบอกสัญญาณอย่างนี้เป็นต้น

^{๕๐} บุญมี เมธากุล, ความมหัศจรรย์ของจิต, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔.

^{๕๑} อภ.สจ.อ. (ไทย) ๗๖/๗๖๘/๔๔๘.

วัตถุรูป หมายถึงรูปซึ่งเป็นที่เกิดของจิต อันประกอบไปด้วย ปสาทรูป ๕ และ หทยรูป ๑ ปสาทรูปและหทยรูปเปรียบได้กับทวารหรือประตูที่จิตอาศัยออกไปทำงาน จิตจะต้องอาศัยช่องทางออกมาทำการงานต่าง ๆ ถ้าจิตไม่มีช่องทางสำหรับจะออกมาทำการงานแล้ว จิตก็จะทำงานเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น และนึกคิด ไม่ได้เลย ดังนั้น วัตถุรูปจึงเป็นที่อาศัยเกิดหรือเป็นเหตุสนับสนุนในการเกิดขึ้นของจิต วัตถุรูปเป็นช่องทางในการออกมาทำงาน คือการรับรู้สิ่งภายนอกของจิต เปรียบได้กับประตูบ้าน แต่ในการอธิบายช่องทางของจิตนั้นใช้คำว่า “ทวาร” แทนคำว่า ประตู ซึ่งก็มีความหมายเดียวกัน ทวารที่จิตออกมาทำงานนั้นมี ๖ ทวาร ประกอบไปด้วย จักขุ ทวาร (ตา), โสตทวาร (หู), ฆานทวาร (จมูก), ชิวหาทวาร (ลิ้น), กายทวาร (กาย) และ มโนทวาร (ใจ) ทวารแต่ละทวารเปรียบได้กับประตูบ้าน เป็นรูปธรรมที่ละเอียดประณีตมาก คือเป็นรูปที่ประกอบไปด้วยปรมาณู รูปเหล่านี้เรียกว่า “ปสาท” เขียนกันในภาษาไทยว่า ประสาท แต่ละประสาทเป็นช่องทางสำหรับให้จิตทำงานที่แตกต่างกัน ซึ่งการงานที่จิตทำผ่านประสาทนั้นมี ๖ อย่างคือ

๑) ทำงานเห็นทาง	จักขุทวาร (จักขุปสาท)
๒) ทำงานได้ยินทาง	โสตทวาร (โสตปสาท)
๓) ทำงานรับกลิ่นทาง	ฆานทวาร (ฆานปสาท)
๔) ทำงานรับรสทาง	ชิวหาทวาร (ชิวหาปสาท)
๕) ทำงานรู้สึกสัมผัสทาง	กายทวาร (กายปสาท)
๖) ทำงานคิดนึกทาง	มโนทวาร

๔) หน้าที่ของจิต

จิตเมื่อเกิดขึ้นมาแล้ว ก็ใช้ว่าจะเกิดขึ้นมาเฉยๆ หรือสักว่าเกิดขึ้นมาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แท้จริงแล้วจิตที่เกิดขึ้นย่อมมีหน้าที่แตกต่างกันไป การกระทำทุกอย่างทางกาย วาจา และทางใจ ล้วนพึ่งพาอาศัยจิตเป็นผู้สั่งการทั้งนั้น ดังนั้นหน้าที่การงานของจิตจึงถูกแบ่งเป็นแผนกต่าง ๆ ดังนี้คือ “ภวังค์ (จิตอยู่ในภวังค์) ๑, อาวัชชนะ (การระลึกถึงอารมณ์) ๑, ทัสสนะ (การเห็นอารมณ์) ๑, สัมปฏิจชนะ (การรับเอาอารมณ์) ๑, สันติริชนะ (การพิจารณาอารมณ์) ๑, โวภูตัพพะ (การตัดสินใจอารมณ์) ๑, ชวนะ (การเสพอารมณ์) ๑”^{๕๒} จิตที่เกิดขึ้นโดยอาศัยทวารทั้ง ๖ นั้น ต่างก็เกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่ที่แตกต่างกันแล้วก็ดับไปโดยความเป็นอนันตรปิจจย คือเกิดดับสลับต่อกันไปเรื่อย ๆ หมุนเวียนอยู่อย่างนั้นไม่ได้หยุดไม่ได้หย่อน รวมเป็นจิตที่เกิดดับสลับต่อกันและทำกิจแตกต่างกันได้ถึง ๗ ขณะจิต คือ

^{๕๒} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๑๓๕/๓๐๔.

๑. **ภวังคจิต** หน้าที่รักษารมณ์แห่งภพ คือรักษากรรมวิบากของรูปนามสืบต่อจากปฏิสนธิวิบากจิต และปฏิสนธิกรรมรูปให้ดำรงอยู่ในภพนั้น ๆ ครอบงำอำนาจของชนกรรมจะส่งผลให้เป็นไปเท่าอายุสังขารที่จะดำรงอยู่ได้

๒. **อาวัชชนจิต** หน้าที่พิจารณาน้อมนีกอารมณ์ที่ปรากฏใหม่ในปัจจุบันชาติ คืออารมณ์ ๕ ทางปัญจทวาร อารมณ์ที่ ๖ ทางมโนทวาร อาวัชชนจิตที่ทำหน้าที่พิจารณาน้อมนีกอารมณ์ทางปัญจทวารเรียกว่า ปัญจทวารวัชชนจิต และทำหน้าที่ทางมโนทวารเรียกว่า มโนทวารวัชชนจิต กล่าวคือ จิตที่ทำอาวัชชนกิจมี ๒ ดวงคือ ปัญจทวารวัชชนจิต และมโนทวารวัชชนจิต ซึ่งเป็นจิตที่ตัดขาดจากภวังค์เป็นอันดับแรก

๓. **ทตฺตสนจิต** หน้าที่เห็นรูปทางประสาทตา ในวิถิจิตหนึ่ง ทตฺตสนจิตมีได้เพียงหนึ่งขณะจิตเท่านั้น จิตที่ทำหน้าที่นี้เรียกว่า จักขุวิญญาณจิต

๔. **สัมปฏิจฉันนจิต** หน้าที่รับปัญจอารมณ์ (อารมณ์ทั้ง ๕ มีอารมณ์คือรูปเป็นต้น) ต่อจากปัญจ-วิญญาณจิต เกิดขึ้นเพียงขณะเดียวในปัญจทวารวิถิจิตหนึ่ง ๆ

๕. **สันตிரณจิต** ทำหน้าที่ไต่สวนอารมณ์ต่อจากสัมปฏิจฉันนจิต จิตที่ทำหน้าที่นี้คือ

อุเปกขาสันตிரณจิต ฝ่ายอกุศลวิบาก

อุเปกขาสันตிரณจิต ฝ่ายกุศลวิบาก

โสมนัสสันตிரณจิต ฝ่ายกุศลวิบาก

๖. **โวฏฐัพพนจิต** การตัดสินกำหนดปัญจอารมณ์ โดยความเป็นกุศล อกุศล ในวิถิจิตหนึ่งเกิดได้ ๑ ขณะ แต่ในโวฏฐัพพวาระวิถิจิตไม่สมบูรณ์ เกิดได้ ๒-๓ ขณะจิตที่ทำหน้าที่นี้คือ มโนทวารวัชชนจิต

๗. **ขวนจิต** การเสพอารมณ์ ๖ ด้วยกุศล อกุศล กิริยาจิต และโลภุตรวิบาก บุญหรือบาปย่อมเกิดในขณะแห่งขวนจิตนี้ สำหรับผู้มีใจพระอรหันต์ กุศลจิตและอกุศลจิต ทำหน้าที่นี้ในกามวิถีส่วนมากเกิดได้ ๗ ขณะ แต่ในอัปนาวิถิ อาจเกิดได้มากมายประมาณมิได้

จิตที่เกิดและดับเพื่อทำหน้าที่ของตน ๆ ไปโดยลำดับนั้น ภวังคจิต เกิดขึ้นทำหน้าที่รักษารมณ์แห่งภพแล้วดับไป เป็นปัจจัยให้ อาวัชชนจิต เกิดขึ้นทำหน้าที่น้อมนำอารมณ์ที่ปรากฏในปัจจุบันแล้วดับไป เป็นปัจจัยให้ ทตฺตสนจิต เกิดขึ้นทำหน้าที่อารมณ์ต่าง ๆ แล้วดับไป เป็นปัจจัยให้ สัมปฏิจฉันนจิต เกิดขึ้นทำหน้าที่รับอารมณ์ที่ผ่านทางประสาททั้ง ๕ และดับไป เป็นปัจจัยให้ สันตிரณจิต เกิดขึ้นทำหน้าที่พิจารณาไต่สวนอารมณ์ที่รับมาแล้วนั้นก็ดับไป เป็นปัจจัยให้ โวฏฐัพพนจิต เกิดขึ้นทำหน้าที่ตัดสินอารมณ์ที่ได้รับแล้วนั้นว่าเป็นอารมณ์ที่ดีหรือไม่ดีแล้วดับไป เป็นปัจจัยให้ ขวนจิต เกิดขึ้นเสพอารมณ์ที่ได้รับแล้วนั้นเป็นลำดับสุดท้าย การที่จิตเกิดขึ้น

เพื่อทำหน้าที่ของตน ๆ โดยลำดับแล้วดับไปนั้น จะเป็นอยู่อย่างนั้นไปเรื่อย ๆ และหมุนเวียนกันอยู่อย่างนี้โดยตลอด จิตที่เกิดดับเพื่อทำหน้าที่ของตน ๆ ย่อมเป็นไปโดยลำดับไม่ก่อนไม่หลัง

“เจตสิก” นามธรรมปรุงแต่งจิตให้ยึดมั่นในอารมณ์

ดังที่กล่าวแสดงไว้แต่ต้นแล้วว่า ความฝันที่เกิดเพราะจิตอาวรณ์นั้น ได้แก่ความฝันที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของจิตห้วงเอาอารมณ์ที่ตนเคยประสบมาแล้ว และเก็บเอาอารมณ์นั้นมาฝัน นามธรรมที่สนับสนุนให้จิตห้วงเอาอารมณ์มาเก็บไว้ในจิต และทำให้จิตจดจำอารมณ์ได้ ทำให้จิตหวนระลึกนึกถึงอารมณ์นั้นบ่อย ๆ จนเก็บมาสร้างมโนภาพในขณะหลับ ดังที่เราเรียกว่าความฝันนั้นก็คือ “เจตสิก” การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของจิตเพียงเท่านั้น ยังไม่เพียงพอในการศึกษาเรื่องความฝันที่เกิดเพราะอาวรณ์ได้ ต้องศึกษาถึงเรื่องของ เจตสิก และ อารมณ์ ประกอบไปด้วย

เจตสิก เป็นลักษณะทางนามธรรมอย่างหนึ่งที่ประกอบอยู่ในจิต มีส่วนร่วมกระทำให้จิตเกิดการรับรู้และเป็นไปตามหน้าที่นั้น ๆ ในขณะที่จิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์ มีรูปเป็นอารมณ์ มีเสียงเป็นอารมณ์ มีกลิ่นเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใด ๆ เกิดขึ้น จิตย่อมไม่เกิดขึ้นเฉพาะดวงเดียวเท่านั้น แท้จริงแล้ว “จิตย่อมเกิดขึ้นพร้อมกับกองแห่งธรรมมีผัสสะเป็นต้น”^{๕๓} ดังที่มีเนื้อความแสดงไว้ในอรรถกถา จิตอุปาทกัณฑ์ว่า “ก็จิตย่อมไม่เกิดขึ้นเฉพาะดวงเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้นเมื่อเขาพูดว่า พระราชาเสด็จมาแล้ว ดังนี้ ก็พระราชาทรงละบริษัทแล้วมาพระองค์เดียวเท่านั้นก็หาไม่ แต่ที่แท้แล้วย่อมปรากฏว่า มาพร้อมกับบริษัททีเดียว ฉะนั้น แม้จิตนี้ก็ฉนั้น บัณฑิตพึงทราบว่าจะเกิดขึ้นพร้อมกับกุศลธรรมเกิน ๕๐ โดยแท้”^{๕๔}

กองแห่งธรรมมีผัสสะเป็นต้น ที่เกิดพร้อมกับจิตดับพร้อมกับจิต ย่อมรับรู้อารมณ์เดียวกับจิต แต่ไม่มีความเป็นใหญ่ในการรับรู้อารมณ์ เจตสิกแต่ละประเภทเกิดพร้อมกับจิต รู้อารมณ์เดียวกับจิต แต่ว่ากระทำกิจเฉพาะของเจตสิกนั้น ๆ เช่น “ผัสสะเจตสิก” เกิดร่วมกับจิต ดับพร้อมกับจิต แต่ผัสสะเจตสิกเป็นสภาพธรรมที่รู้อารมณ์ โดยกระทบอารมณ์ ซึ่งถ้าผัสสะเจตสิกไม่รับรู้อารมณ์ก็ย่อมไม่กระทบอารมณ์ ฉะนั้น ผัสสะเจตสิกจึงรู้อารมณ์เพียงโดยกระทบอารมณ์ แต่ไม่ใช่รู้แจ้งอารมณ์ “ปัญญาเจตสิก” เป็นสภาพธรรมที่รู้ธรรมเห็นธรรมถูกต้องตามความเป็นจริง เช่น รู้ลักษณะที่ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ของสิ่งที่ปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ การรู้ธรรมเห็นธรรมตามความเป็นจริงนี้ เป็นการรับรู้ของปัญญาเจตสิก แต่การรับรู้ของ “จิต” ซึ่งเป็นสภาพรู้อารมณ์นั้นมีคำอธิบายว่า รู้แจ้งอารมณ์ จึงไม่ใช่การรู้อย่างผัสสะ ที่กระทบอารมณ์ ไม่ใช่การรู้อย่างสัญญาที่จำลักษณะของอารมณ์ และไม่ใช่การรู้อย่างปัญญา ที่รู้สภาพธรรมตาม

^{๕๓} อภ.สจ.อ. (ไทย) ๗๕/๒๒๓.

^{๕๔} อภ.สจ.อ. (ไทย) ๗๕/๒๓๕.

ความเป็นจริง แต่จิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งในลักษณะของอารมณ์ คือแม้รู้ลักษณะที่ละเอียดของอารมณ์ที่ปรากฏในแต่ขณะ ลักษณะของเจตสิกนั้นมี ๔ ประการ คือ

๑. เอกุปปาตะ เจตสิกนี้เกิดพร้อมกับจิตเสมอ หมายความว่า เมื่อจิตเกิดขึ้นด้วยกัน จะว่าจิตเกิดก่อน หรือเจตสิกเกิดทีหลัง หรือเจตสิกเกิดก่อน จิตเกิดทีหลังนั้นไม่ได้

๒. เอนิโรธะในทำนองเดียวกันนั้น เมื่อจิตดับ เจตสิกก็ดับด้วยกัน ไม่มีใครดับก่อนหรือดับทีหลัง

๓. เอกาลัมพะ อะรณที่เจตสิกเข้าไปรับรู้อยู่นั้น ก็เป็นอารมณ์เดียวกันกับที่จิตเข้าไปรับนั่นเอง เช่น จิตรับเอาอารมณ์สีขาว เจตสิกก็รับสีขาวด้วย ดังนี้ เป็นต้น

๔. เอกวัตถุกะ ที่อาศัยเกิดของเจตสิก ก็เป็นชนิดเดียวกันกับที่อาศัยเกิดของจิต เช่น จิตอาศัยตาเกิด เจตสิกก็อาศัยตาเกิดด้วย จิตอาศัยหูเกิด เจตสิกก็อาศัยหูเกิดด้วย จิตอาศัยหัวใจเกิด เจตสิกก็อาศัยหัวใจเกิดด้วย

เมื่อมีลักษณะครบทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนี้แล้ว ก็ได้ชื่อว่า เจตสิก ในบรรดาเจตียุตตลักษณะทั้ง ๔ ประการนั้น เอกุปปาตะ เอนิโรธะ เอกาลัมพะ ทั้ง ๓ ประการนี้มีอยู่ในเจตสิกโดยแน่นอน ส่วนลักษณะที่ ๔ คือ เอกวัตถุกะ นั้นไม่ใช่ลักษณะที่มีอยู่โดยแน่นอน เพราะว่าเจตสิกเหล่านั้นเมื่อเกิดใน ปัญจโวการภูมิ จึงจะต้องอาศัยวัตถุเกิด แต่ถ้าเกิดในปัญจโวการภูมิ ก็ไม่จำเป็นต้องอาศัยวัตถุเกิด เจตสิกเป็นสภาพธรรมแต่ละอย่าง ไม่ใช่สภาพธรรมอย่างเดียวกัน มีลักษณะต่างกัน กิจของเจตสิกแต่ละอย่างก็ต่างกัน ผลคืออาการที่ปรากฏก็ต่างกัน และเหตุปัจจัยที่เป็นสาเหตุให้เกิดเจตสิกแต่ละประเภทก็ต่างกัน ดังนั้น เจตสิกจึงถูกจำแนกออกเป็น ๕๒ ประเภท หรือที่เรียกว่า ๕๒ ดวงคือ

๑. อัญญุสमानเจตสิก ๑๓

๑.๑ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗

ผัสสะ	ธรรมชาติที่กระทบอารมณ์
เวทนา	ธรรมชาติที่เสวยอารมณ์
สัญญา	ธรรมชาติที่จำอารมณ์
เจตนา	ธรรมชาติที่กระตุ้นเตือนและชักชวนสัมปยุตต์ธรรมในอารมณ์เพื่อให้ทำหน้าที่ของตน
เอกกคตา	ธรรมชาติที่สงบและให้สัมปยุตต์ธรรมตั้งอยู่ในอารมณ์เดียว
ชีวิตินทรีย์	ธรรมชาติที่รักษาสัมปยุตต์ธรรม
มนสิการ	ธรรมชาติที่มุ่งและนำสัมปยุตต์ธรรมสู่อารมณ์

เจตสิก ๗ ดวงนี้ชื่อว่า สัพพจิตตสาธารณเจตสิกเพราะประกอบกับจิตทั่วไป

๑.๒ ปกิณณกเจตสิก ๖

วิตก	ธรรมชาติที่ยกสัมปยุตต์ธรรมขึ้นสู่อารมณ์ คือกิดอารมณ์
วิจารณ์	ธรรมชาติที่มีการเคล้าคลึงอารมณ์
อธิโมกข์	ธรรมชาติที่ตัดสินอารมณ์
วิริยะ	ธรรมชาติที่มีความพยายามในอารมณ์
ปีติ	ธรรมชาติที่มีความชื่นชมยินดีในอารมณ์
ฉันทะ	ธรรมชาติที่มีปรารถนาในอารมณ์

เจตสิก ๖ ดวงนี้ชื่อว่า ปกิณณกเจตสิก เพราะประกอบกับจิตทั่วไป แต่เป็นเพียงบางส่วนไม่ใช่ทั้งหมด เจตสิก ๖ ดวงนี้ประกอบทั่วไปทั้งฝ่าย โลภียะ โลกุตตรโสภณะอโสภณะ กุศล อกุศล วิบาก กิริยาได้ แต่ไม่ใช่ทั้งหมด ต่างกันกับการประกอบของสัพพจิตตสาธารณเจตสิกซึ่งประกอบได้ทั่วไปและทั้งหมด สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ปกิณณกเจตสิก ๖ รวม ๑๓ ดวง ชื่อว่า อัญญุสมานเจตสิกเพราะเจตสิกเหล่านี้มีสภาพที่เหมือนธรรมอื่นได้ กล่าวคือ โสภณเจตสิก มีศรัทธา เป็นต้นก็ดี โสภณเจตสิก มีโมหะ เป็นต้นก็ดี ย่อมมีสภาพธรรมอื่นแก่อัญญุสมานเจตสิก แต่อัญญุสมานเจตสิกก็เหมือนกับเจตสิกทั้ง ๒ พวกนั้นได้ จึงประกอบกับจิตร่วมกันได้ ต่างกับอโสภณเจตสิกซึ่งไม่อาจเหมือนโสภณเจตสิกได้ หรือโสภณเจตสิกซึ่งไม่อาจเหมือนอโสภณเจตสิกได้ จึงประกอบกับจิตร่วมกันไม่ได้

๒. อกุศลเจตสิก ๑๔

๒.๑ โมจตุกเจตสิก ๔

โมหะ	ธรรมชาติที่บังสภาพตามความเป็นจริงของอารมณ์ไว้ คือ หลง
อหิริกะ	ธรรมชาติที่ไม่มีความละอายต่อทุจริต
อโนตตปปะ	ธรรมชาติที่ไม่กลัวต่อทุจริต
อุจ्จะ	ธรรมชาติที่ฟุ้งซ่าน คือรับอารมณ์ไม่มั่น

เจตสิก ๔ ดวงนี้ ชื่อว่า โมจตุกะ เพราะยกโมหจริตเป็นประธาน และเจตสิก ๔ ดวงนี้แหละชื่อว่า สัพพากุศลสาธารณเจตสิก ด้วย เพราะเจตสิกพวกนี้ประกอบด้วยอกุศลจิต ๑๒ โดยทั่วไปทั้งหมด

๒.๒ โลติกเจตสิก ๓

โลภะ	ธรรมชาติที่มีความต้องการ และคิดใจในกามคุณอารมณ์
ทิฏฐิ	ธรรมชาติที่มีความเห็นผิดในอารมณ์
มานะ	ธรรมชาติที่มีความเย่อหยิ่ง ถือตัว

เจตสิก ๓ ดวงนี้ ชื่อว่า โลติกะ เพราะยกโลภเจตสิกเป็นประธาน

๒.๓ โทศกเจตสิก ๔

โทสะ	ธรรมชาติที่ประทุษร้ายในอารมณ์
อิสสา	ธรรมชาติที่มีความไม่พอใจในสมบัติ หรือคุณความดีของผู้อื่น
มัจฉริยะ	ธรรมชาติที่มีความหวงแหนทรัพย์สมบัติหรือคุณความดีของตน
กุกกุจะ	ธรรมชาติที่มีความรำคาญใจในทุจริตที่ได้ทำไปแล้ว และใน สุจริตที่ยังไม่ได้ทำ

เจตสิก ๔ ดวงนี้ ชื่อว่า โทศกะ เพราะยกโทสเจตสิกเป็นประธาน

๒.๔ ถิทุกเจตสิก ๒

ถีนะ	ธรรมชาติที่ทำให้จิตเซื่องซึม ท้อถอยจากอารมณ์
มิตระ	ธรรมชาติที่ทำให้เจตสิกเซื่องซึม ท้อถอยจากอารมณ์

๓. วิจิกิจาเจตสิก ๑

วิจิกิจา ธรรมชาติที่มีความสงสัย ไม่ตกลงใจ คือวิพากษ์วิจารณ์ในคุณพระ
พุทธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ เป็นต้น

เจตสิก ๑๔ ดวงนี้ ชื่อว่า อกุศลเจตสิก เพราะประกอบกับอกุศลจิตพวกเดียว

๔. โสภณเจตสิก ๒๕

๔.๑ โสภณสาธารณเจตสิก ๑๕

ศรัทธา	ธรรมชาติที่มีความเชื่อและเลื่อมใสในพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ตามความเป็นจริง เชื่อในกรรมและผล ของกรรม
สติ	ธรรมชาติที่มีความระลึกในอารมณ์ที่เกี่ยวข้องด้วยกุศลกรรม มีคุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น
hiri	ธรรมชาติที่มีความเกลียด และละอายต่อการงานอันเป็นทุจริต
โอตตปปะ	ธรรมชาติที่มีความสะดุ้งกลัว และต่อการงานอันเป็นทุจริต
อโลกะ	ธรรมชาติที่ไม่อยากได้ และไม่ติดอยู่ในอารมณ์
อโทสะ	ธรรมชาติที่ไม่ประทุษร้ายอารมณ์
ตัดตรมชชัตตตา	ธรรมชาติที่ทำให้จิต เจตสิกสมาธิเสมอกันในกิจของตน ๆ ไม่ให้ มีการยิ่งหย่อน
กายปััสสทธิ	ธรรมชาติที่เป็นความสงบของเจตสิกชั้น ๓ ในการทำงานอัน เป็นกุศล
จิตปััสสทธิ	ธรรมชาติที่เป็นความสงบของจิต ในการทำงานอันกุศล

กายลหุตา	ธรรมชาติที่เป็นความเบาของเจตสิกชั้น ๓ ในการงานอันเป็นกุศล
จิตตลหุตา	ธรรมชาติที่เป็นความเบาของจิต ในการงานอันเป็นกุศล
กายมูหตา	ธรรมชาติที่เป็นความอ่อนของเจตสิกชั้น ๓ ในการงานอันเป็นกุศล
จิตตมูหตา	ธรรมชาติที่เป็นความอ่อนของจิต ในการงานอันเป็นกุศล
กายกัมมัญญา	ธรรมชาติที่เป็นความควรของเจตสิกชั้น ๓ ในการงานอันเป็นกุศล
จิตตกัมมัญญา	ธรรมชาติที่เป็นความควรของจิต ในการงานอันเป็นกุศล
กายปาคุญญา	ธรรมชาติที่เป็นความคล่องแคล่วของเจตสิกชั้น ๓ ในการงานอันเป็นกุศล
จิตตปาคุญญา	ธรรมชาติที่เป็นความคล่องแคล่วของจิต ในการงานอันเป็นกุศล
กายชุกตา	ธรรมชาติที่เป็นความซื่อตรงของเจตสิกชั้น ๓ ในการงานอันเป็นกุศล
จิตตชุกตา	ธรรมชาติที่เป็นความซื่อตรงของจิต ในการงานอันเป็นกุศล

ในบรรดาโสภณสาธารณเจตสิกนั้น ปัสัทธิเจตสิก ลหุตาเจตสิก มูหตาเจตสิก กัมมัญญาเจตสิก ปาคุญญาเจตสิก อุชุกตาเจตสิก ทั้ง ๖ ดวงนี้มีเป็นคู่ ๆ กัน จึงรวมเป็น ๑๒ ดวง นับพร้อมด้วยศรัทธาเจตสิก โสภณสาธารณเจตสิกจึงมี ๑๕ ดวง เจตสิกเหล่านี้ชื่อว่าโสภณสาธารณเจตสิกนั้น เพราะประกอบในโสภณจิตทั่วไป

๔.๒ วิรติเจตสิก ๓

สัมมาวาจา	การกล่าววาจาที่เว้นจากวจีทุจริต ๔ ซึ่งไม่เกี่ยวกับการงานอันเป็นอาชีวะ
สัมมากัมมันตะ	การกระทำวาจาที่เว้นจากกายทุจริต ๓ ซึ่งไม่เกี่ยวกับการงานอันเป็นอาชีวะ
สัมมาอาชีวะ	การประกอบอาชีพที่เว้นจากวจีทุจริต ๔ กายทุจริต ๓ เจตสิก ๓ ดวงนี้ ชื่อว่า วิรติเจตสิก เพราะมีเจตนาเว้นจากทุจริตเป็นประธาน

๔.๓ อัปมัญญาเจตสิก ๒

กรุณา ธรรมชาติที่มีความสงสารต่อทุกจิตสัตว์ คือ ผู้ที่กำลังได้รับความลำบากอยู่ หรือ จะได้รับความลำบากในกาลข้างหน้า

มุทิตา ธรรมชาติที่มีความยินดีต่อสุจิตัตว์ คือ ผู้ที่กำลังได้รับความสุขอยู่ หรือจะได้รับความสุขในกาลข้างหน้า

เจตสิก ๒ ดวงนี้ชื่อว่า อัปปมัญญาเจตสิก เพราะเกิดขึ้นโดยอาศัยทุกจิตัตว์ หรือสุจิตัตว์ทั่วไปไม่จำกัด

เจตสิกย่อมปรุงแต่งจิตให้มีสภาพเป็นอย่างต่าง ๆ จิตที่มีสภาพเจือปนด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง เจือปนด้วยบุญและบาป ก็ย่อมเป็นไปได้ด้วยมีเจตสิกคอยปรุงแต่งจิตให้เป็นไปอย่างนั้น การที่จิตครุ่นคิดถึงอารมณ์ต่าง ๆ ยึดเหนี่ยวอยู่กับอารมณ์ต่าง ๆ ก็เพราะมีเจตสิกคอยปรุงแต่งให้เป็นไปอย่างนั้น กล่าวคือ เจตสิกนั้นมีหลายประเภท แต่ละประเภทก็ปรุงแต่งจิตให้มีความแตกต่างกันไป เช่น โลกเจตสิก ย่อมปรุงแต่งจิตให้เต็มไปด้วยความโลภ โทสะเจตสิก ย่อมปรุงแต่งจิตให้เต็มไปด้วยความโกรธ โมหะเจตสิก ย่อมปรุงแต่งจิตให้เต็มไปด้วยความหลง เป็นต้น

การที่จิตครุ่นคิดถึงอารมณ์ที่เคยประสบมาแล้ว และยึดหน่วงเอาอารมณ์นั้นมาสร้างภาพเป็นความฝันขึ้น ก็ด้วยจิตนั้นถูกปรุงแต่งด้วยเจตสิกมี “วิตกเจตสิก” เป็นต้น วิตกเจตสิกย่อมปรุงแต่งจิตให้หยิบยกเอาเรื่องราวต่าง ๆ มาคิด วิचारเจตสิก ก็จะเกิดขึ้นมาทำหน้าที่เฝ้าคลั่งอยู่กับอารมณ์นั้นไม่ได้หยุดหย่อน ในขณะที่คิดถึงเรื่องราวที่เป็นอารมณ์เหล่านั้น และเจตสิกเหล่านี้เองที่เป็นปัจจัยหนุนให้เกิดความดีใจ เสียใจ ประทับใจและไม่ประทับใจ ในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนในแต่ละวัน เมื่อเจตสิกปรุงแต่งจิตที่ได้รับอารมณ์เรียบร้อยแล้ว อารมณ์เหล่านั้นก็จะถูกเก็บไว้ที่จิต เมื่อวิตกเจตสิกเข้าปรุงแต่งจิต ให้หยิบยกเอาเรื่องราวเหล่านั้นมาขบคิดภาพเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เคยประสบมาแล้ว ก็จะปรากฏเป็นเหมือนความจริงที่เกิดขึ้นอยู่เฉพาะหน้า เมื่อครุ่นคิดบ่อยๆ แม้ในขณะที่หลับจิตก็ยังหยิบยกมาคิด จึงเกิดภาพฝันขึ้นมา

ความหมายของคำว่า “อารมณ์”

จิตและเจตสิกจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย หากไม่มีอารมณ์ให้จิตและเจตสิกกำหนดรู้ จิตเจตสิก และอารมณ์ จึงเป็นปัจจัยเกื้อหนุนกันและกันให้เกิดขึ้น ดังนั้น คำว่า อารมณ์ (อารมณ์มณฑล) จึงหมายถึงสภาวะธรรมที่ถูกจิตรู้ หรือจิตกำหนดจดจำก็ได้ จิตจะเกิดแต่ลำพังโดยไม่มีอารมณ์นั้นไม่ได้ เช่น ตาเห็นรูปที่สวยงาม เห็นก็เป็นจิต รูปที่เห็นนั้นเป็นอารมณ์ หรือหูได้ยินเสียงอันไพเราะ ได้ยินก็เป็นจิต เสียงที่ได้ยินเป็นอารมณ์ จมูกดมกลิ่นดอกไม้ว ใดกลิ่นเป็นจิต กลิ่นที่ถูกดมเป็นอารมณ์ ลิ้นลิ้มรส รสก็เป็นจิต รสที่ถูกลิ้มก็เป็นอารมณ์ เป็นต้น สรุปแล้ว สภาวะธรรมที่ถูกจิตรู้ก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส การถูกต้องสัมผัส และเรื่องราวที่คิดนึกนั่นเอง สิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นที่จิตกำหนดรู้หรือจดจำในสิ่งนั้นแล้ว ล้วนจัดเป็นอารมณ์ของจิตทั้งสิ้น ดังนั้น “ในการ

แสดงรูปธรรม (จิต) ด้วยอารมณ์นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงในฐานะ (จิต) นี้ด้วยอารมณ์จึงตรัสคำว่า รูปารมณ วา เป็นต้น”^{๕๕}

สภาวะธรรมที่ได้ชื่อว่า “รูปารมณ” รูปที่เป็นอารมณ์ของจิตนั้นมีมากอย่าง กล่าวคือ รูปที่เป็นอารมณ์ของจิต ไม่ได้หมายถึงเพียงรูปที่มองเห็นได้สัมผัสได้เท่านั้น แม้เสียง กลิ่น รส ซึ่งจับต้องไม่ได้ ไม่มีรูปร่างตัวตน ก็ล้วนจัดเป็นรูปที่เป็นอารมณ์ของจิตเช่นกัน

๑. รูปารมณ เป็นรูปที่แสดงความรู้สึกรู้สึกของผู้คนให้ปรากฏออกมา

๒. สัทธารมณ ได้แก่รูปที่เปล่งออกมาได้ (ได้แก่เสียงของสิ่งมีชีวิตเท่านั้น) หรือรูปที่ทำให้โสตวิญญาณจิตรู้ได้ (ได้แก่เสียงของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหมด)

๓. คันธารมณ เป็นรูปที่แสดงให้อาศัยของตนปรากฏ หรือเป็นรูปที่มีสภาพคล้ายกับส่อว่าวัตถุสิ่งของนั้น ๆ อยู่ที่นี่ (ท่านภูิกจารย์)

๔. รสธารมณ เป็นรูปที่เป็นที่พอใจของชีวหาวิญญาณจิต จะเป็นรสดีก็ตาม ไม่ดีก็ตาม คำว่าพอใจในที่นี้มุ่งหมายเอาการรู้รส มิได้มุ่งหมายเอาบุคคลเพราะธรรมชาติบุคคลย่อมพอใจแต่ในรสดี ๆ เท่านั้น

๕. โภญฐัพพารมณ เป็นรูปที่กายปสาทพึงถูกต้องได้ มี ๓ อย่าง คือ ๑) ปฐวีโภญฐัพพารมณ ได้แก่ อ่อน แข็ง ๒) เตโชโภญฐัพพารมณ ได้แก่ เย็น ร้อน ๓) วาโยโภญฐัพพารมณ ได้แก่ ห่อน ตึง สำหรับอาโปนั้น กายปสาทกระทบไม่ได้ เพราะอาโปเป็นธรรมารมณ รู้ได้เฉพาะทางใจเท่านั้น^{๕๖}

ความฝันจะเกิดขึ้นไม่ได้โดยเด็ดขาด หากปราศจากเสียงซึ่งอารมณ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่จิตต้องกำหนดรู้ จิตเกิดขึ้นโดยปราศจากอารมณ์ไม่ได้ จิตจะเกิดขึ้นและทำหน้าที่ของตน ๆ ได้นั้นก็ด้วยอาศัยอารมณ์ หากไม่มีอารมณ์ให้จิตเกิดขึ้นกำหนดรู้แล้ว จิตก็ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นและทำหน้าที่ของตน ๆ ไม่ได้

อารมณ์ที่ปรากฏแก่จิตในทุกขณะจิตนั้น มีกิจเพียงกระทบประสาทเท่านั้น คือ รูปารมณ (อารมณ์คือรูป) มีหน้าที่เพียงกระทบประสาทตา สัทธารมณ (อารมณ์คือเสียง) มีหน้าที่เพียงกระทบประสาทหู คันธารมณ (อารมณ์คือกลิ่น) มีหน้าที่เพียงกระทบประสาทจมูก รสธารมณ (อารมณ์คือรส) มีหน้าที่เพียงกระทบลิ้น ธรรมารมณ (อารมณ์คือสิ่งที่คิดนึกทางใจ) มีหน้าที่เพียงกระทบใจ หน้าที่ของอารมณ์เพียงแต่กระทบประสาทอย่างเดียว จิตและผัสสะเจตสิกเท่านั้น ย่อมเสวยรสของอารมณ์ เช่น หู ได้ฟังเสียงที่ไพเราะ เสียงซึ่งเป็นอารมณ์ของจิตมีหน้าที่เพียง

^{๕๕} อภ.สง.อ. (ไทย). ๗๕/๒๔๒.

^{๕๖} พระวิสุทธิ คฤคตชโย, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ชั้นอุพพกิธรรมิกตริ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธนสัมพันธ์, ๒๕๓๐), หน้า ๕๓ - ๕๔.

กระทบประสาทหูเท่านั้น ส่วนความไพเราะของเสียงนั้นจิตหรือชวนจิตย่อมรับรู้ ในอรรถกถา จิตตูปาทกัณฑ์ อุปมาการเกิดขึ้นรับรู้อารมณ์ของจิต เพื่อแสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพียงเพื่อกระทบประสาทเท่านั้นไว้ว่า

พระราชาพระองค์หนึ่งบรรทมหลับอยู่บนแท่นบรรทม มหาเดเล็กของพระองค์ นั่งถวายงานนวดพระยุคลบาทอยู่ มีนายทวารหูนวกยืนอยู่พระทวารมีทหารยามเฝ้าอยู่ ๓ คน ยืนเรียงตามลำดับ ครั้งนั้น มีชาวชนบทคนหนึ่งถือเครื่องบรรณาการมาเคาะประตูเรียก นายทวารหูนวกยืนเสียงมหาเดเล็กผู้ถวายงานนวดพระยุคลบาทจึงให้สัญญาณ เขาจึงเปิดประตูด้วยสัญญาณนั้นมองดู ทหารยามคนที่หนึ่งจึงรับเครื่องบรรณาการแล้วส่งให้คนที่ ๒ คนที่ ๒ ส่งให้คนที่ ๓ คนที่ ๓ พูลเกล้าถวายพระราชา พระราชาก็เสวย^{๕๗}

คำอุปมาเปรียบเทียบกับนี้ แสดงให้เห็นถึงวิถีจิตที่เกิดขึ้นรับรู้และกิจของอารมณ์ ขณะที่อารมณ์กระทบประสาทตา เปรียบเหมือนคนบ้านนอกถือเครื่องราชบรรณาการมาเคาะที่ประตูเรียก ขณะที่จิต (กิริยามโนธาตุ) ถอนจากภวังค์ เหมือนเวลาที่มหาเดเล็กรับอารมณ์แล้วให้สัญญาณ จักขุวิญญาณจิตที่เกิดขึ้นทำกิจรับรู้รูปทางจักขุประสาท เหมือนเวลาที่นายประตูหูนวกเปิดประตู ด้วยสัญญาณที่มหาเดเล็กให้สัญญาณนั้น ต่อจากนั้นทหารยามคนที่หนึ่งคือ สัมปฏิจฉันนจิต ก็รับเครื่องบรรณาการส่งให้คนที่สองคือ สันติริณจิต คนที่สองส่งให้คนที่สามคือ ไวกุณฐพนจิต คนที่สามพูลเกล้าฯ ถวายพระราชาคือ ชวนจิต พระราชาก็เสวยเครื่องราชบรรณาการคือ อารมณ์นั้น อารมณ์มีหน้าที่เพียงกระทบประสาทเท่านั้น คนบ้านนอกไม่ได้เข้าไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน แต่เครื่องราชบรรณาการถูกส่งต่อจากคนที่หนึ่ง-สอง-สาม แล้วจึงถึงพระราชาก็อีกนัยหนึ่ง ท่านถือเอาเรื่องชื่อว่าอัมโพพมา (คือเปรียบด้วยผลมะม่วง) เพื่อแสดงถึงกิจของอารมณ์ที่มีหน้าที่เพียงกระทบประสาทเท่านั้นไว้ว่า

สมมุติว่า บุรุษคนหนึ่งนอนคลุ่มศรีษะที่โคนต้นมะม่วงที่มีผลสุกแล้วกลับไป ขณะนั้นผลสุกผลหนึ่งหลุดจากขั้วตกลงพื้นดินเสียงดังเหมือนเสียงดสีอยู่ในช่องหูของเขา เขาตื่นขึ้นด้วยเสียงของมะม่วงนั้นแล้วลืมตาแลดู ในทันทีนั้นจึงเหยียดมือไปหยิบผลมะม่วงบิบ สูดดมกลิ่นแล้วบริโภคในคำอุปมาเหล่านั้น เวลาที่ภวังค์พร้อมเพรียงกัน ฟังทราบว่าเป็นเวลาที่บุรุษนั้นนอนหลับที่โคนต้นมะม่วง เวลาที่อารมณ์กระทบประสาทเหมือนเวลาที่ผลมะม่วงสุกหลุดจากขั้วตกลงเสียงดังอยู่ในช่องหู เวลาที่มโนธาตุคือกิริยาภวังค์ให้เปลี่ยนไป เหมือนเวลาที่บุรุษนั้นตื่นขึ้นด้วยเสียงมะม่วงตก เวลาที่จักขุวิญญาณยังทัศนกิจให้สำเร็จ เหมือนเวลาที่บุรุษนั้นลืมตาขึ้นแลดูเวลาที่มโนธาตุซึ่งเป็นวิภากรับอารมณ์ เหมือนเวลาที่บุรุษเหยียดมือไปหยิบผลมะม่วงนั้นเวลา

^{๕๗} อภ.สจ.อ. (ไทย) ๗๖/๕๓.

ที่มโนวิญญาณธาตุซึ่งเป็นวิบากพิจารณาอารมณ์ เหมือนเวลาที่บุรุษหยิบมะม่วงมาบีบ เวลาที่มโนวิญญาณธาตุซึ่งเป็นกิริยากำหนดอารมณ์ เหมือนเวลาสุดคมกลืนมะม่วง เวลาที่ชวนจิตเสวยรสอารมณ์ เหมือนเวลาบุรุษนั้น บริโภคมะม่วง ฉะนั้น

ถามว่า อุปมานี้แสดงเนื้อความอะไร?

ตอบว่า แสดงถึงการกระทบประสาทเป็นกิจ (หน้าที่) ของอารมณ์เท่านั้น^{๕๔}

คือเมื่ออารมณ์นั้นมากระทบประสาทแล้ว การเปลี่ยนไปแห่งภวังค์เป็นกิจของกิริยาธาตุ กิจของจักขุวิญญาณมีเพียงการเห็นเท่านั้น กิจของวิบากมโนธาตุมีเพียงการรับอารมณ์เท่านั้น กิจของวิบากมโนธาตุมีเพียงการพิจารณาอารมณ์เท่านั้น กิจของกิริยามโนธาตุมีเพียงการกำหนดอารมณ์เท่านั้น ชวนะเท่านั้นย่อมเสวยอารมณ์อย่างเดียว

วิถิจิต

วิถิจิต คือการแสดงถึงการทำงานของจิตที่ออกรับอารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ คำว่า “วิถิ” ในคำว่าวิถิจิตนั้น เมื่ออธิบายศัพท์ด้วยคำที่เข้าใจง่าย ๆ วิถิ ก็คือหนทางหรือช่องทางของจิต ซึ่งมีไว้เพื่อให้จิตใช้เป็นหนทางหรือช่องทางในการออกรับอารมณ์ วิถิจิตเป็นจิตที่พ้นจากภวังค์ทั้ง ๓ คือ อดีตภวังค์ ภวังค์ปัจจุขณะ ภวังค์คจขณะ เป็นจิตที่ทำกิจอย่างอื่นนอกจากปฏิสนธิกิจ ภวังคกิจ และจุติจิต “ในชาติหนึ่งปฏิสนธิจิต เกิดขึ้นขณะเดียวคือขณะที่ทำปฏิสนธิกิจ สืบต่อจากจุติจิตของชาติที่แล้ว ปฏิสนธิจิตเป็นวิบากจิต ซึ่งเป็นผลของกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่สั่งสมไว้แล้ว เมื่อปฏิสนธิจิตดับไปแล้ว กรรมไม่ได้ให้ผลเพียงทำให้ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นเท่านั้น แต่เป็นปัจจัยให้ภวังคจิตยังกิจอันเป็นองค์แห่งอุปัตติกภพให้สำเร็จเกิดขึ้น”^{๕๕} ขณะที่ยังไม่จุตินั้น ภวังคจิตเกิดดับกระทำกิจสืบต่อดำรงความเป็นบุคคลนั้นไว้ในขณะที่ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ได้ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งกระทบสัมผัส และไม่คิดนึก ขณะหลับสนิทภวังคจิตเกิดดับสืบต่อกันไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะฝันหรือตื่นขึ้น เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้รส กระทบสัมผัส และคิดนึก จิตใดก็ตามซึ่งเกิดขึ้นเห็น หรือรู้ หรือยินดีพอใจในสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จิตขณะนั้น ๆ เป็นวิถิจิต นามธรรมที่เกิดดับเป็นปกติในชีวิตประจำวัน เป็นภวังคจิตที่เกิดดับกับวิถิจิตที่เกิดขึ้นรู้อารมณ์ทั้ง ๖ มีรูปารมณ์สัทธารมณ์ คันธารมณ์ เป็นต้น และเป็นไปทางทวารทั้ง ๖ มีจักขุทวาร โสตทวาร และฆานทวารเป็นต้นเมื่อแยกตามประเภทวิถิจิตแล้ว ถ้าจิตที่ปรากฏนั้นเป็นกามาวจรจิต วิถิจิตนั้นเรียกว่า “กามวิถิ” ถ้าจิตที่ปรากฏขึ้นนั้นเกี่ยวกับมหัคคตจิตหรือโลกุตตรจิต วิถิจิตนั้นเรียกว่า “อัปนาวิถิ”

^{๕๔} อภ.สจ.อ.(ไทย) ๗๖/๘๐.

^{๕๕} ที.ส.อ.(ไทย) ๑๑/๔๓๐.

วิถีจิตเป็นเรื่องที่จะชักชวนอยู่ไม่น้อย ผู้ศึกษาที่มิได้มีความตั้งใจในการศึกษาจริง ๆ ก็ยากที่จะเข้าใจได้ และเวลาที่จะต้องใช้ในการศึกษาก็ไม่ใช่ว่าจะน้อยนิด หากต้องการความรู้แตกฉานลึกซึ้งแล้ว จะต้องศึกษาจากพระอภิธรรมที่โบราณจารย์ได้รจนาไว้เป็นคัมภีร์ต่าง ๆ แล้วในงานวิจัยนี้จะแสดงไว้เฉพาะกามวิถี ซึ่งเป็นจิตที่เกิดความฝันเพียงเท่านั้น

กามวิถี คือจิตที่รับอารมณ์ ๖ คือ รูปารมณ์ (รูป) สัททารมณ์ (เสียง) คันธารมณ์ (กลิ่น) รสธารมณ์ (รส) โภกฐัพพารมณ์ (สัมผัสทางกาย) ฐัมมารมณ์ (สิ่งที่เกิดขึ้นทางใจ) ที่เกี่ยวกับกามคุณ คือสิ่งที่น่าใคร่ น่าพอใจ กามวิถีนี้ แบ่งออกโดยทวารแห่งการรับรู้อารมณ์ได้ ๒ วิถี คือ ปัญจทวารวิถี และ มโนทวารวิถี

๑) ปัญจทวารวิถี

ปัญจทวารวิถี คือ ทวารแห่งการรับรู้อารมณ์ของจิต ทวารวิถีนี้เป็นที่เกิดของ “อวิชชนจิต” ซึ่งเป็นจิตดวงแรกที่เกิดต่อจากภวังคุปัจเฉทะ (จิตตัดขาดจากภวังค์) หลังจากทีรูปารมณ์เป็นต้น เกิดขึ้นตัดกระแสภวังค์แล้ว อวิชชนจิตเกิดขึ้นกระทำอวิชชนกิจ คือทำกิจรำพึงถึงอารมณ์ที่ปรากฏที่ทวาร หรือรู้อารมณ์ที่กระทบทวาร ถ้าเป็นทางปัญจทวารคือทางทวารทั้ง ห้า จมูก ลิ้น กาย ปัญจทวารวิชชนจิต ก็เกิดขึ้นทำอวิชชนกิจ คือทำกิจรำพึงถึงอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด ๕ ถ้าเป็นทางมโนทวารคือ ทางใจ ซึ่งไม่ใช่ทางจักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท มโนทวารวิชชนจิต ซึ่งเป็นจิตอีกดวงหนึ่งเกิดขึ้นเมื่อภวังคุปัจเฉทะจิตดับไปแล้ว ทำอวิชชนกิจคือรำพึงถึงอารมณ์ที่ปรากฏเฉพาะทางมโนทวารทวารเดียวเท่านั้นกามวิถีจิตที่ปรากฏขึ้นรับปัญจอารมณ์ (อารมณ์ทั้ง ๕) ทางปัญจทวาร (ทวารทั้ง ๕) คือ

๑. จักขุทวารวิถี	คือวิถีจิตที่รับรู้ทางตา
๒. โสตทวารวิถี	คือวิถีจิตที่รับเสียงทางหู
๓. ฆานทวารวิถี	คือวิถีจิตที่รับกลิ่นทางจมูก
๔. ชิวหาทวารวิถี	คือวิถีจิตที่รับรสทางลิ้น
๕. กายทวารวิถี	คือวิถีจิตที่รับสัมผัสทางกาย

๒) มโนทวารกามวิถี

มโนทวารกามวิถีที่กล่าวถึงนี้ หมายถึง กามวิถี ที่เป็นไปในมโนทวาร กล่าวคือ เป็นวิถีจิตที่เกิดขึ้นมาทำงานในขณะเสพกามารมณ์ทางมโนทวาร หรือ วิถีที่มีกามชวนจิตเป็นประธาน เรียกว่า “กามชวนมโนทวารวิถี”

ในปัญจทวารวิถีที่ผ่านมาแล้วนั้นมีอารมณ์คือ ปัญจอารมณ์ ได้แก่ รูปารมณ์, สัททารมณ์, คันธารมณ์, รสธารมณ์, โภกฐัพพารมณ์, อารมณ์เหล่านี้เมื่อกล่าวโดยสภาวะปรมาณก็ว่าได้แก่

วิธยรูป ๗ คือ วัณณะ, สัททะ, คันธะ, รสะ, ปฐวี, เตโช, และวาโย รูปเหล่านี้ จะเป็นอารมณ์ แก่วิจิตได้ ต้องเป็นไปในรูปปัจจุบันอย่างเดียว คือ รูปเหล่านี้จะต้องกำลังมีอยู่ จึงจะเป็นอารมณ์ แก่ปัญจทวารวิธได้

ส่วนในทางมโนทวารวิธที่รับอารมณ์นั้น สามารถรับอารมณ์ทั้ง ๖ ได้ทั้งหมด ไม่ จำกัว่าจะต้องเป็นปัจจุบัน อดีต หรือ อนาคต แม้ในการวิมุตติอารมณ์ (คือพระนิพพานและ บัญญัติ) มโนทวารวิธก็รับได้มโนทวารวิธ จึงมีอารมณ์ได้ทั้ง ๖ คือ รูปารมณ์, สัททารมณ์, คันธารมณ์, รสารมณ์, โภกฺขุพฺพารมณ์, และธรรมารมณ์ (อารมณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะทางใจ) ทั้งที่เป็น ปรมาตฺถ์ และ บัญญัติ

๑. อารมณ์ที่มาปรากฏในมโนทวารวิธ

บรรดาอารมณ์มีรูปเป็นต้นเหล่านั้น อารมณ์แต่ละอารมณ์ย่อมมาสู่คลองทวารทั้งสอง คือ อารมณ์ต่าง ๆ มีรูปารมณ์ เป็นต้น เมื่อกระทบกับจักขุประสาทแล้ว ย่อมมาสู่คลองในมโน ทวารในขณะนั้นทันที และเป็นปัจจัยให้ภวังคจิตหวั่นไหว (ภวังคจิตขณะ) โดยลำดับ แม้สัททา รมณ์รสารมณ์โภกฺขุพฺพารมณ์ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน ดังที่แสดงไว้ในอรรถกถา จิตฺตูปปาตกัณฑ์ว่า นกบินมาทางอากาศ ช่อนตัวอยู่ที่ยอดไม้แน่นหนาและ ย่อมกระทบกิ่งไม้ด้วยเงาของนกนั้นย่อม กระแทบแผ่นดินด้วยการกระทบกิ่งไม้และการแผ่ไปแห่งเงาที่แผ่นดินย่อมมีในขณะเดียวกันคือไม่ ก่อนไม่หลังกัน ฉะนั้น การกระทบจักขุประสาทเป็นต้นของรูปที่เป็นปัจจุบันเป็นต้น และการมา สู่คลองมโนทวาร เพราะสามารถให้ภวังคจิตหวั่นไหวย่อมมีในขณะเดียวกันนั้นและไม่ก่อนไม่หลังกันฉนั นั้นลำดับนั้นมหาจิตนี้ก็เกิดขึ้นในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแห่งอารมณ์เหล่านั้นอันติดต่อกันไป แห่งอวิชชาจิตเป็นต้น ที่ตัดภวังคแล้วเกิดขึ้นในจักขุทวารเป็นต้น มีโวฏฐานจิตเป็นที่สุด^{๖๐}

ทันทีที่อารมณ์กระทบประสาททั้ง ๕ ย่อมมาสู่คลองมโนทวารโดยทันที ดังอุปมา เปรียบด้วยแมลงมุมชักใย ที่แสดงไว้ในอรรถกถา จิตฺตูปปาตกัณฑ์ว่าก็แมลงมุมริมทางตัวหนึ่งจึง ใยไป ๕ ทิศ ทำข่ายแล้วนอนอยู่ตรงกลาง เมื่อใยที่จึงไปในทิศแรกถูกกระทบด้วยสัตว์เล็ก ๆ หรือ ตั๊กแตนหรือแมลงวันมันก็จะเคลื่อนออกจากที่เป็นที่นอนไปตามสายใยเจาะศรีษะดูดเลือดของสัตว์ นั้นแล้วกลับมานอน ณ ท่ามกลางใยนั้นนั่นแหละอีก แม้ในเวลาทีทิศที่ ๒ เป็นต้นถูกกระทบแล้ว ก็กระทำเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ

ในข้อนั้น ประสาททั้ง ๕ พึงทราบว่ามีเหมือนใยแมลงมุมที่จึงไป ๕ ทิศจิตเหมือน แมลงมุมนอนในท่ามกลาง เวลาที่อารมณ์มากระทบประสาทเหมือนเวลาที่สัตว์เล็กๆ เป็นต้นมา กระแทบใยแมลงมุม เวลาที่กิริยามโนธาตุนำอารมณ์ที่กระทบประสาทวิธิจิต เหมือนเวลาการไป

^{๖๐} อภ.สจ.อ.(ไทย) ๗๕/๒๔๓.

ตามสายใยของแมลงมุม เวลาที่ชวนจิตเสพอารมณ์ เหมือนการเจาะศรีษะคูดเลือด การที่จิตอาศัย หทัยวัตถุเป็นไป เหมือนแมลงมุมกลับมานอนใหม่ในท่ามกลางใยอีก

ถามว่า ความอุปมานี้ ย่อมแสดงให้เห็นทราบอะไร

ตอบว่า ย่อมแสดงให้เห็นทราบว่า เมื่อเกิดอารมณ์กระทบประสาทแล้ว จิตที่อาศัย หทัยรูปเกิด ย่อมเกิดขึ้นก่อนกว่าจิตที่อาศัยประสาทรูปเกิด คือ ย่อมอธิบายให้ทราบว่าอารมณ์ แต่ละอารมณ์ย่อมมาสู่คลองในทวารทั้งสอง ดังนี้^{๖๑}

๒. สุปินวิธิ

สุปินวิธิ คือวิธิจิตที่เกิดขึ้นในขณะที่นอนหลับไม่สนิท เรียกความเป็นไปของจิตใน ขณะนั้นว่า สุปิน คือ “ฝัน” วิธิจิตที่เกิดขึ้นเป็นความฝันนี้เป็นกามชวณะมโนทวารวิธิ หมายถึง รับกามารมณ์ทางมโนทวาร คือทางใจทางเดียวเท่านั้น คำว่า กามชวณะ หมายถึงความถึงผู้ที่ชอบ เสพกาม คือความยินดีคิดใจในอารมณ์ต่าง ๆ เช่นมนุษย์และสัตว์เครื่องาน เปอต และเทวดาเป็น ต้น

วิธิ คือการงานของจิตในขณะที่ฝันนั้นไม่อาจเกิดทางปัญจทวาร คือ ทางตา หู จมูก ลิ้น กายได้ ในขณะที่วิญญานจิต (จิตรู้อารมณ์) รับรู้ารมณ์ต่าง ๆ ภายนอกผ่านทวารทั้ง ๕ อยู่ นั้น การนอนหลับก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ แน่นอนทีเดียว เมื่อยังไม่หลับนั้นก็หมายความว่า การตื่นจาก ความหลับก็ไม่มี และความฝันก็ไม่สามารถที่ได้เช่นกัน เพราะความฝันย่อมเกิดขึ้นในขณะที่นอน หลับไม่สนิทเท่านั้น “บุคคลย่อมฝันด้วยชวนจิตทางมโนทวารอย่างเดียว มิได้ฝันด้วยจิตอันเป็นไป ทางปัญจทวาร”^{๖๒}

นิमित คือการสร้างภาพขึ้น อันเป็นความฝันของบุคคลนั้น ย่อมมีชัดเจนมากบ้าง ชัดเจนน้อยบ้าง หรือบางครั้งมีความชัดเจนน้อยที่สุดจนไม่รู้เรื่องราว หรือจำไม่ได้เลยก็มี ด้วยเหตุ นี้วาระสุปินวิธิจึงแบ่งออกเป็น ๕ วาระ คือ

๑. สุปินวิธิที่เป็นตทาลัมพนวาระ วิธินี้มีกำลังมาก เป็นวิธิมีความฝันในเรื่องที่ดีใจมาก หรือเสียใจมาก อารมณ์ที่มากกระทบแรงเป็นพิเศษ เช่นฝันได้เงินได้ทอง หรือฝันว่าได้รับความ ทุกข์ยากลำบาก หรือจะฝันเรื่องอะไรก็ตามที่มีความกระเทือนใจแรงมาก ถ้าฝันแล้วมีความ กระเทือนใจแรง ตทาลัมพนะ ก็ย่อมเกิดขึ้นต่อท้ายวิธิเพื่อยึดหน่วงอารมณ์

๒. สุปินวิธิที่เป็นชวณวาระ สำหรับวิธินี้ที่มีกำลังของอารมณ์แรงอยู่เหมือนกัน แต่เป็น วิธิที่มีกำลังลดน้อยลงมาจากข้อหนึ่ง ชวณะสิ้นสุดแล้วตทาลัมพนะไม่มี มีความยินดี มีความ เสียใจ หรือถ้ามีเรื่องราวอะไรที่มีกำลังไม่มากนัก เมื่อชวนจิตสิ้นสุดแล้วก็หมดวิธิ เป็นภวังค์ต่อไป

^{๖๑} อภ.สจ.อ. (ไทย). ๗๖/๕๒.

^{๖๒} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๗๘/๖๔๐.

๓. **สุปินวิถีที่เป็นโงฐัพพนวาระ** คือกระทบกับอารมณ์แล้ว แต่ว่ากระทบไม่แรง เช่น จิตของคนทีนอนก็เซามากด้วย ทั้งอารมณ์ที่กระทบก็ไม่แรงมากด้วย หรือวงนอนมากอารมณ์แรง กระทบก็ไม่ค่อยรู้สึกสำนึกตัว วิถีจิตก็เกิดเพียง ภาวสังขละ ภาวสังขละปุจฉะ แล้วก็มโนทวารวิชชณะ แล้วก็ปฐกวัค ไม่เลยลงไปถึงชณะ ไม่ได้เสพอารมณ์ แปลว่า กระทบกระเทือนเหมือนกัน รู้สึกกระทบกระเทือนแต่ไม่ถึงชณะ ตื่นขึ้นมาจะเล่าความฝันไม่ได้เลย เพราะไม่ได้เสพอารมณ์ยินดียินดีอะไร

๔. **สุปินวิถีที่เป็นโฆฆวาระ โฆฆวาระ** แปลว่า เสียเปล่า วิถีนี้เหมือนกัน ภาวสังขละ แล้วก็ปฐกวัคเลย แปลว่ากระทบแล้วไหวเท่านั้น คนตื่นขึ้นมาบอกได้เหมือนกันว่า รู้สึกคล้าย ๆ กับว่านอนไม่ค่อยจะหลับสนิท แต่จะเล่าเรื่องอะไรไม่ถูกทั้งนั้น

๒.๓.๓ ความฝันที่เกิดเพราะเทวดาคลใจ (เทวโตปสังหาระ)

ความฝันที่เกิดเพราะเทวดาคลใจเทพสังหรณ์ เป็นความฝันที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของ เทวดามอบอกเหตุร้ายเหตุดี ชื่นมิตฝันให้ปรากฏขึ้นหรือที่เข้าใจโดยทั่วกันว่า “เทวดาเข้าฝัน” การเข้าฝันของเทวดานั้นไม่ได้หมายความว่าเทวดาเข้ามาอยู่ในตัวเราหรืออยู่ในจิตใจของเรา แต่เทวดาใช้อำนาจจิตเข้ามากระทบจิตของเราเท่านั้น

ทัศนะของนักจิตวิทยา เกี่ยวกับความฝันที่เกิดเพราะเทวดาคลใจ เมื่อกล่าวถึงเหตุเกิด ความฝันเพราะเทวดาคลใจหรือเทพสังหรณ์แล้ว พยายามที่จะหลีกเลี่ยงการกล่าวถึงเทวดา ซึ่ง อาจจะเป็นเพราะท่านเหล่านั้นเป็นนักวิชาการหัวสมัยใหม่ เมื่อกล่าวถึงผีบางเทวดาที่เป็นที่ไม่เคย ปรากฏให้เห็น ไม่เคยพบเจอด้วยตนเอง ก็ยากที่จะทำใจเชื่อในเรื่องดังกล่าวได้ เช่น ในหนังสือ เรื่อง “ปาฐกถาเรื่องจิต” ของ พ.อ. ปิ่น มุกกันต์ เมื่อกล่าวถึงเหตุเกิดความฝันเพราะเทวดาคลใจ ท่านอธิบายไว้ว่า “เทพสังหรณ์” คือผลแห่งกรรมดีที่ทำไว้จะมาถึง แต่ภาพทิพย์มาปรากฏก่อน ฝันอย่างนี้เรียกว่าฝันดี ก็จะมีผลดีตามมา”^{๖๓}

ท่านเชื่อว่ากรรมสามารถบันดาลให้ความฝันเกิดขึ้นได้จริง แต่ดูเหมือนท่านจะไม่เชื่อว่า กรรมสามารถจำแนกสัตว์ให้เกิดเป็นเทวดาได้ ท่านกลับอธิบายถึงเหตุเกิดความฝันเพราะเทวดาคลใจ โดยใจความว่า “ความฝันที่เกิดเพราะเทวดาคลใจเป็นฝันดี” ซึ่งเกิดเพราะกรรมดีให้ผลคลใจให้ ฝันเห็นสิ่งที่ดี และได้อธิบายความฝันที่เป็นบุญนิมิต หรือ กรรมบันดาล เป็นความฝันที่เกิดเพราะ

^{๖๓} ปิ่น มุกกันต์, ปาฐกถาเรื่องจิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๘๔.

กรรมเหมือนกัน แต่เป็นกรรมชั่วที่เคยกระทำไปแล้วจะตามให้ผล จึงคลอใจให้ฝันเห็นเรื่องร้าย ๆ ซึ่งเป็นลางบอกเหตุว่าจะมีเรื่องร้ายเกิดขึ้น

ดังนั้น ในเรื่องว่าด้วยความฝันที่เกิดเพราะเทวดาคลอใจ ผู้ให้คำอธิบายต้องอาศัยความเชื่อที่หนักแน่นในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อที่จะได้อธิบายถึงเหตุเกิดความฝันเพราะเทวดาคลอใจ ได้ตรงตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยใด ๆ ผู้ศึกษาเองก็ต้องอาศัยศรัทธาเป็นเหตุหน้า และใช้ปัญญาเป็นเหตุหนุนด้วยเช่นกัน การศึกษาเรื่องดังกล่าวจึงจะมีความเข้าใจที่ตรงกันได้

๑. แหล่งข้อมูลในการศึกษากำเนิดเทวดา

การศึกษาเรื่องกำเนิดเทวดาและการเวียนว่ายตายเกิดนั้น ต้องศึกษาจากคัมภีร์พระอภิธรรมในพระอภิธรรม มีเนื้อหาสาระอันสำคัญว่าด้วยแก่นแท้ของชีวิตของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นเกิดอยู่ในภพภูมิไหน ว่าด้วยเรื่องของชีวิตของสัตว์ทั้งหลายทั้งที่เห็นได้หรือเห็นไม่ได้ ทั้งในโลกนี้หรือในโลกอื่น และทั้งในจักรวาลนี้หรือในจักรวาลใดๆ ทั้งหมด

พระอภิธรรมปิฎก ซึ่งมีอยู่ด้วยกันถึง ๗ คัมภีร์ คัมภีร์พระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์นั้น ล้วนว่าด้วยเรื่องของ การเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลายในภพภูมิต่างๆ โดยกล่าวถึงการเวียนว่ายเกิดตั้งแต่คัมภีร์ที่ ๑ ถึงคัมภีร์ที่ ๗ พาดพิงเกี่ยวพันกันไปตลอดทุกคัมภีร์ ไม่ได้ขัดแย้งกันเลยแม้ตัวเลขสักตัวหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คัมภีร์พระอภิธรรมมีเนื้อหาประกอบด้วยเหตุและผล รวมถึงหลักฐานข้อเท็จจริงพร้อมบริบูรณ์ ตลอดจนบทพิสูจน์ทุกอย่าง ผู้ศึกษาพระอภิธรรมจนเข้าใจเป็นอย่างดี ย่อมสามารถที่จะหาคำอธิบายหัวข้อธรรมที่ยังติดข้องอยู่ให้กระจ่างได้ เช่น ในพระสูตรที่แสดงว่า “เทวดามาเข้าฝันภิกษุ” ก็จะทราบว่า เทวดา นั้นคืออะไร มาเข้าฝันได้อย่างไร หากไม่ได้ศึกษาพระอภิธรรมจนมีความเข้าใจอย่างชัดเจนแล้ว ก็ยากที่จะหาคำตอบในเรื่องเหล่านั้นได้

ดังนั้น ในการศึกษาเรื่องผีสังเทวดาที่มีอำนาจคลบลันดาลให้เกิดความฝันได้ ต้องอาศัยศึกษาจากพระอภิธรรมเพียงเท่านั้น จึงสามารถที่จะหาคำตอบที่ชัดเจนได้ ผู้ไม่มีความรู้ความเข้าใจ เพราะไม่ได้ศึกษาธรรมะขั้นละเอียด เมื่อเพิกเฉยต่อพระสัพพัญญูของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพียรพยายามที่จะแสวงหาคำตอบด้วยตัวเอง ก็มีแต่จะอธิบายเรื่องดังกล่าวโน้มน้าวเพียงมาเข้าข้างความคิดเห็นของตน แล้วอธิบายให้คนอื่นเชื่อตามอย่างตัวเองเชื่อ ในที่สุด ก็พากันมีความเข้าใจผิดจากหลักคำสอนที่แท้จริง นับวันก็ยิ่งแต่จะมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจากความจริง ทำให้สัพพัญญูความตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่มีความหมาย

๒. ความหมายของคำว่าเทวดา

คำว่า “เทวดา” มาจากภาษามคธว่า “เทวดา” หมายถึง เทพดาทั้งเพศชายและเพศหญิง เช่น “เทพบุตรผู้หนึ่ง เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อเป็นตัวแทนของเทวดาทั้งหลาย ในการ

ถามมงคลปัญหา เป็นเทวดาผู้ชายแต่ท่านใช้คำว่า อญฺญตรา เทวดา พวกเทวดาผู้หญิงก็ใช้คำว่า “เทวดา” เหมือนกัน เช่น ในวิมานวัตถุตอนว่าด้วยอิตถิวิมานทั้งหมดมีข้อความว่า สา เทวดา เช่น สา เทวดา อุตมนา โมคคฺคฺลาเนนปฺจุจฺฉิตา แปลว่า เทวดานั้นพระมหาโมคคัลลานะถาม แล้วก็ดีใจ นอกจากนี้ ยังมีคำว่า “เทวา” เป็นคำเรียกแทนเทวดาทั้งหลายเช่นกัน เช่น พระบาลีใน มงคลสูตรว่า พหู เทวา มนุสฺสา จ เทวดาและมนุษย์เป็นจำนวนมาก คำว่า พหู เทวา ในสมาคม เทวดาที่มาประชุมเพื่อฟังมงคลปัญหานี้ มีเทวดาเพศชายและเพศหญิงเป็นจำนวนมาก คำว่า เทวดา และเทวา ทั้งสองคำนี้จึงใช้ในความหมายเดียวกัน^{๖๔} เทวดาท่านจำแนกไว้ ๓ ประเภท คือ

๑) สมมติเทวดา หมายถึง มนุษย์ผู้มีคุณสมบัติพิเศษ ซึ่งได้เสวยราชสมบัติมีความสุข ผู้ได้เข้าถึงความบริสุทธิ์ของกิเลส

๒) อุบัติเทวดา หมายถึงเทวดาโดยอุบัติขึ้นด้วยบุญกุศลที่สั่งสมไว้แล้ว คือพอเกิดมาก็โต เป็นหนุ่ม เป็นสาวทันที โดยไม่ต้องอาศัยกรรมมารดา

๓) วิสฺสุทฺธิเทวดา หมายถึงผู้มีใจประเสริฐ ท่านผู้หมดกิเลสแล้วเป็นผู้บริสุทธิ์ หมายถึงเอาพระสาวกของพระตถาคตเจ้า พระอรหันตจิตตาสพทั้งหลาย และพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย สมมติเทวดา และ วิสฺสุทฺธิ หมายถึง บุคคลผู้มีคุณธรรมประดุจดังคุณธรรมของเทวดาแต่ยังเป็นมนุษย์ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ ส่วนอุบัติเหตุ คือสัตว์ผู้ซึ่งได้สั่งสมผู้ซึ่งได้สั่งสมบุญกุศลได้บริบูรณ์แล้วเมื่อละอัตภาพในภพภูมิหนึ่ง ได้จุติในเทวภูมิอันเป็นที่อยู่ของเทวดา ดังนั้น เทวดาใจ (เทวโตปสังหาระ)ให้เกิดความผินจึงหมายถึงอุบัติเหตุ ไม่ใช่สมมติเทวดา และ วิสฺสุทฺธิเทวดา

๓. การเวียนว่ายตายเกิดกับกำเนิดเทวดา

การกำเนิดของเทวดาเป็นเรื่องปกติธรรมดา เหมือนการกำเนิดของสัตว์ประเภทอื่น ๆ เพราะการเกิดและการตายของสัตว์ทั้งหลาย เป็นวัฏจักรทางธรรมชาติที่เสมอภาคของสัตว์ทุกประเภท ย่อมมีเป็นเรื่องธรรมดา ถึงแม้เทวดาจะเป็นผู้อยู่ในโลกทิพย์ ก็ไม่ได้หมายความว่าพ้นจากกฎของธรรมชาตินี้ไปได้ เพราะยังต้องท่องเที่ยวในสังสารวัฏ กล่าวคือการเวียนว่ายตายเกิดในภพแล้วภพเล่าไม่มีสิ้นสุด トラบใดที่ยังคงมีกิเลสเครื่องเศร้าหมองหมักดองในจิตใจ ก็ยังต้องพบกับ การเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนั้น แม้เทวดาเองก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดเช่นเดียวกับสัตว์โลกประเภทอื่น ๆ ไม่มีการยกเว้นเมื่อยึดบริบทตามหลักคำสอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญ ยิ่งในพระพุทธศาสนา เหล่าเทวดาต่างเคยกำเนิดเป็นสัตว์ประเภทต่าง ๆ

^{๖๔} พระมหาสมศักดิ์ สุธมฺมรตโน(สุวรรณรัตน์), “ความคิดเรื่องเทวดาในพุทธฝ่ายเถรวาท”,

วิทยานิพนธ์ศาสนาสตฺรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๖.

มากมาย และสามารถที่จะเคลื่อนจากอัฐภาพของเทวดา ไปกำเนิดเป็นสัตว์ประเภทอื่นๆ ได้อีกตามกำลังแห่งกรรมที่จะให้ผล เช่น ในขณะที่เป็นมนุษย์ได้สั่งสมความดีไว้มาก เมื่อถึงเวลาละอัฐภาพหรือตายจากความเป็นมนุษย์แล้ว ก็จะกำเนิดเป็นเทวดาเสวยทิพย์วิมานในเทวโลก และเมื่อถึงคราวที่ผลกรรมที่นำให้เกิดในเทวโลกนั้นหมดลง ก็จะต้องละอัฐภาพของเทวดา เพื่อปฏิสนธิหรือเกิดในภพภูมิต่อ ๆ ไปตามกำลังแห่งกรรม ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนี้รำไป จนกว่าจะหมดสิ้นซึ่งกิเลสอาสวะอันเป็นต้นเหตุแห่งการตายและการเกิด จากหลักฐานในพระไตรปิฎก พระพุทธองค์ทรงให้คำนิยามแก่ความเกิด ความตายแบบตรงไปตรงมาไว้ดังนี้

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็เป็นชาติเป็นโณ ได้แก่ ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ความบังเกิด ความบังเกิดเฉพาะ ความปรากฏแห่งขันธ ความได้เฉพาะซึ่งอายตนะ ในหมู่สัตว์นั้นๆ ของสัตว์ทั้งหลายนั้นๆ นี้เรียกว่า ชาติ

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็เป็นชราเป็นโณ ได้แก่ ความแก่ ความคร่ำคร่าความเป็นผู้มีพินาศ มีผมหงอก มีหนังย่น ความเสื่อมอายุ ความห่อหมกแห่งอินทรีย์ ในหมู่สัตว์นั้นๆ ของสัตว์ทั้งหลายนั้นๆ นี้เรียกว่า ชรา

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็เป็นมรณะเป็นโณ ได้แก่ ความจุติ ความเคลื่อนไป ความแตก ความอันตรธาน ความตาย ความมรณะ การทำกาละ ความสลายแห่งขันธความทอดทิ้งร่าง ความขาดชีวิตินทรีย์ จากหมู่สัตว์นั้นๆ ของสัตว์ทั้งหลายนั้นๆ นี้เรียกว่า มรณะ^{๖๕}

หลักฐานในพระไตรปิฎกแสดงให้เห็นชัดว่า การเกิดใหม่นั้นเกิดขึ้นเมื่อชีวิตร่างกายแตกสลายลงแล้ว ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า ลูกอ่อนกัศสปะ เราเห็นบุคคลผู้ประพาศิตบะมีอาชีพเศร้าหมองบางคนในโลกนี้ ที่เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรกกัมี เข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ก็มี อยู่เป็นทุกข์เพราะบุญน้อย เข้าถึงอบาย ทุกคติ ทุกคติ วินิบาต นรกกัมี อยู่เป็นทุกข์เพราะบุญน้อยเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ก็มี ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุลูกอ่อนกัศสปะ เรานั้นรู้การมา การไป จุติ และอุบัติของบุคคลผู้ประพาศิตบะเหล่านี้ตามความเป็นจริงอย่างนี้ เราจักคิดตบะทุกอย่าง จักคัดค้านกล่าวโทษ บุคคลผู้ประพาศิตบะทั้งปวง ผู้มีอาชีพเศร้าหมองโดยส่วนเดียวทำไมเล่า^{๖๖}

ข้อความที่ว่า “เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก” (กายัสสะ เกทา ปรัम्मรณา) นี้ ซึ่งมีปรากฏอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎกแสดงให้เห็นว่า “ความตายคือการแตกทำลายของสังขารร่างกาย

^{๖๕} ม.อ.อ.(ไทย) ๒๓/๓๐๑/๓๘๒.

^{๖๖} ที.สี.อ.(ไทย) ๑๒/๒๖๐/๑๒๐.

อันนี้ ต่อจากนั้นจึงเกิดชาติใหม่ หาได้หมายถึงความเกิดความดับ แห่งความนึกคิดว่า ตัวกู ของกู ไม่^{๖๗}

จากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงการเวียนว่ายตายเกิดเพื่อเป็นการสนับสนุนทฤษฎีในเรื่องดังกล่าวพระองค์ก็จะทรงเล่าเรื่องราวของชีวิตในชาติก่อนของพระองค์เอง ดังเช่นในปเจตนอะชาคกที่ ปรากฏในปเจตนสูตร ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้าปเจตนะ ผู้มีรับสั่งให้นายช่างรถทำล้อคู่ใหม่เพื่อใช้ในสงคราม จากเนื้อความแห่งพระสูตรนั้น หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบแล้ว หากเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระองค์ก็จะทรงสรุปเรื่องราวในลำดับไปว่า

ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายคงนึกอย่างนี้ว่า ช่างทำรถคราวนั้นเป็นคนอื่นเป็นแน่ แต่ท่านทั้งหลายอย่าเข้าใจอย่างนั้น เราเองเป็นช่างทำรถสมัยนั้น ภิกษุทั้งหลาย เมื่อครั้งนั้น เราเป็นผู้ฉลาดต่อความคดของไม้ โทษของไม้ กาสาวะของไม้แต่กาลบัดนี้ เราเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธะ เป็นผู้ฉลาดต่อความคดทางกาย...ทางวาจา...ทางใจ ต่อโทษ...ต่อกาสาวะทางกาย...ทางวาจา...ทางใจ^{๖๘} ในที่มาอีกแห่งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงยืนยันว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเคยเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ภพก่อนกำเนิดก่อนเป็นผู้ยึดมั่นในกุศลธรรม ยึดมั่นไม่ถอยหลัง ในกายสุจริต วิสุจริตมโนสุจริต การบำเพ็ญทาน ในการสมาทานศีล ในการรักษาอุโบสถ ในการปฏิบัติดีในมารดา บิดา สมณ พราหมณ์ ในความเป็นผู้เคารพต่อผู้ใหญ่ในตระกูลและในธรรม เป็นอธิกุศลอื่นๆ ตถาคตย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เพราะกรรมนั้นอันตนทำ สังขม พอกพูน ไพบูลย์ ตถาคตย่อมครอบงำ เทวดาทั้งหลายในโลกสวรรค์ โดยสถาน ๑๐ คือ อายุทิพย์วรรณทิพย์ ความสุขทิพย์ ยศทิพย์ ความเป็นอธิบดีทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์รสทิพย์และโภกฐัพพทิพย์ ครั้นจุติจากโลกสวรรค์นั้นแล้ว มาถึงความเป็นอย่างนี้ ย่อมได้มหาปุริสลักษณะนี้^{๖๙}

หลักฐานเหล่านี้ แสดงให้เห็นชัดว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้เห็นการเวียนว่ายตายเกิดจากประสบการณ์ของพระองค์เอง ทรงเห็นการตายและการเกิดของสัตว์เหล่าอื่น ด้วยญาณที่เรียกว่า จตุปปาตญาณ (ญาณเครื่องหยั่งรู้การตายและการเกิดของสัตว์ทั้งปวง) ในยามที่ ๒ แห่งราตรีของการตรัสรู้ธรรม ในยามที่ ๑ ทรงตรวจการเวียนว่ายตายเกิดนับชาติไม่ถ้วนของพระองค์เอง แต่ใน

^{๖๗} แสง จันทรงาม, ตายแล้วเกิด, (กรุงเทพมหานคร : พรศิริการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๘ - ๑๐.

^{๖๘} วจ.ติก.อ.(ไทย) ๓๔/๔๕๔/๔๑.

^{๖๙} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๑๓๐/๕.

ยามที่ ๒ นี้ ทรงใช้ความสามารถพิเศษนั้นตรวจดูการเกิดตายของสัตว์อื่น เป็นอันสรุปได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องตายแล้วเกิดไว้จริง และสอนจากประสบการณ์ตรงของพระองค์เอง จึงเป็นเรื่องน่าเชื่อถือ

๔. คุณวิเศษของเทวดา เครื่องมือในการคลจิตให้ฝัน

การแสดงฤทธิ์ของเทวดาย่อมมีขีดความสามารถที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับบุญกุศลที่ได้เคยสั่งสมไว้ เทวดาที่สั่งสมบุญไว้มากได้เกิดเป็นเทวดามีศักดิ์ใหญ่ ก็สามารถแสดงฤทธิ์ได้มาก เช่น “พระอินทร์ทรงย่นแผ่นดินในการช่วยเหลือพระจักรขุบาลให้เดินทางได้เร็วขึ้น”^{๓๐} พระอินทร์เป็นเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ มีบุญกุศลที่ได้สั่งสมไว้มากจึงได้เกิดเป็นเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ และมีฤทธิ์มาก ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับสมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (อาจ อาสภมหาเถร) เรียบเรียง ได้อธิบายความหมายของคำว่า ฤทธิ์ ไว้ว่า

คำว่า ฤทธิ์ มีอรรถาธิบายไว้ว่า ชื่อว่า ฤทธิ์ เพราะอรรถว่า เป็นความสำเร็จอธิบายว่า เพราะอรรถว่าเป็นผลแห่งความสำเร็จ และเพราะอรรถว่าได้รับความสำเร็จและเพราะอรรถว่าได้รับความสำเร็จ จริงอยู่ สิ่งใดย่อมผลิตผลและบุคคลได้รับเฉพาะซึ่งสิ่งใดถึงนั้นเรียกได้ว่าสำเร็จ สมดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตรัสไว้ว่า “เมื่อบุคคลกำลังมุ่งหวังต่อความวัตถุอยู่ หากว่าสิ่งที่มุ่งหวังนั้นย่อมสำเร็จแก่เขาไซ้” ดังนี้ อนึ่ง เนกขัมมะ ชื่อว่าฤทธิ์ เพราะอรรถว่าย่อมสำเร็จ ชื่อว่าปาฏิหาริย์ เพราะอรรถว่านำปฏิบัติขจรกรรมไปเสียดรรชนีตรัสชื่อว่าฤทธิ์ เพราะอรรถว่าย่อมบรรลุผล ชื่อว่าปาฏิหาริย์ เพราะอรรถว่าย่อมนี้ เป็นชื่อของความถึงพร้อมแห่งอุปาย จริงอยู่ ความถึงพร้อมแห่งอุปาย ย่อมสำเร็จเพราะประสบผลตามที่ต้องประสงค์ สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “จิตตคฤหบดีนี้แล มีศีลมีธรรมอันงาม ถ้าหากเธอจักตั้งความปรารถนาว่า “ขอเราพึงได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิในอนาคตกาลโน้นเทอญ” ดังนี้ ก็จักสำเร็จผลได้เพราะผู้มีศีลเป็นผู้มีความตั้งใจปรารถนาหมั่นจด” อีกความหมายหนึ่งว่า ชื่อว่าฤทธิ์ เพราะเป็นเหตุสำเร็จแห่งสัตว์ทั้งหลาย อธิบายว่า คำว่า สำเร็จ ก็คือ เจริญ รุ่งเรือง ถึงความเป็นคุณชั้นสูง^{๓๑}

เทวดามีคุณวิเศษที่แตกต่างกันก็ด้วยบุญกุศลที่สั่งสมมาน้อยแตกต่างกัน ความสามารถในการแสดงฤทธิ์ก็ขึ้นอยู่กับกำลังของบุญกุศลที่สั่งสมไว้เช่นกัน เพราะอิทธิฤทธิ์ของเทวดานั้นเป็นฤทธิ์ที่เกิดแต่ผลแห่งกรรม (กัมมวิปากชาฤทธิ์) ดังที่ได้แสดงไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคฉบับเรียบเรียงของสมเด็จพระพุทธปาโมกข์ ว่า

^{๓๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, อรรถกถาธรรมบทแปล เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๗.

^{๓๑} สมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรคฉบับแปล, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรพันธ์พิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๖๔๑ – ๖๔๒.

ก็กรีธาที่บินไปในกลางหาวเป็นต้นแห่งหมุ่นกเป็นต้นชื่อว่ากมุวิปากชาอิทุธิ ทุทธิเกิดแต่ผลของกรรม สมดังที่ท่านได้แสดงไว้ว่า ทุทธิเกิดแต่ผลของกรรมเป็นไหน? ทุทธิของนกทุกจำพวก ของเตวดาทุกจำพวก ของมนุษย์บางพวก ของสัตว์วินิปาติกะบางพวก นี่ชื่อว่าทุทธิเกิดแต่ผลของกรรม จริงอยู่ บรรดาสัตว์ทั้งหมดนี้ การไปโดยอากาศเว้นขาดจากฌานและวิปัสสนาของนกทุกจำพวกและของเตวดาทั้งหมดและของมนุษย์บางพวกผู้เกิดในต้นกัปปก็เหมือนกัน อนึ่ง การไปโดยอากาศของวินิปาติกะสัตว์บางพวกเป็นต้นว่า นางยักษิณีชื่อ ปิยังกรมารดา ชื่ออุตตรมารดา ชื่อปุตสมิตดาชื่อธรรมคุดาเป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน ชื่อว่า กมุวิปากชาอิทุธิ ทุทธิเกิดแต่ผลของกรรม^{๗๒}

การแสดงทุทธิดังที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นการแสดงให้เห็นในเรื่องของความเป็นทิพยธรรมคือเป็นเรื่องที่อัศจรรย์เกินวิสัยของมนุษย์ธรรมดา ที่จะสามารถแสดงทุทธิมีประการต่าง ๆ นั้นได้ เว้นเสียแต่พระอริยสงฆ์ ผู้มีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ ก้าวล่วงความเป็นปุถุชนผู้หนักแน่นด้วยกิเลสได้แล้ว จึงสามารถที่จะแสดงทุทธิเช่นนั้นได้ ดังมีเนื้อความปรากฏในสูตรตันตปิฎกทีฆนิกาย สีลขันธวรรคว่า

ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อนคล้อยแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อแสดงทุทธิ เรอบรรลุอิทธิวิธีหลายประการ คือคนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ทะลุฝ่ากำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัด เหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้น ดำลง แม้ไปในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้เดินบนน้ำไม่ตกเหมือน เดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ลูบลำพระจันทร์ พระอาทิตย์ซึ่งมีทุทธิมีอานุภาพมาก ด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกาย ไปตลอดพรหมโลกก็ได้^{๗๓}

จากเนื้อความแห่งพระดำรัสที่พระพุทธผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วนี้ แสดงให้เห็นว่า ทุทธิของเตวดาใช้ว่าจะเป็นเรื่องเร้นลับ จนมนุษย์ไม่สามารถเข้าถึงได้ แท้จริงแล้ว มนุษย์ผู้มีความพากเพียรบำเพ็ญฌานสมาบัติจนสำเร็จอภิญญา ตามหลักวิชาที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้แล้ว ย่อมสามารถที่จะได้ทุทธิที่สูงส่งกว่าเตวดาชั้นกามาวจรเสียอีก ดังนั้น การคลอใจมนุษย์ให้ฝันจึงเป็นสิ่งที่เตวดาสามารถทำได้ด้วยทุทธิอันเกิดแต่กรรมนั้น ลักษณะของการแสดงทุทธิของเตวดาและของมนุษย์ผู้มีความบำเพ็ญเพียรตามแนวทางของพระพุทธเจ้า แบ่งออกเป็น ๕ ลักษณะ หรือที่เรียกว่า อภิญญา ๕ คือ

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๘ – ๖๕๒.

^{๗๓} ที.สี.อ.(ไทย) ๑๑/๑๓๓/๓๒๓.

๑. อิทธิวิธี	ญาณที่ทำให้แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ
๒. ทิพฺพโสถํ	หุทิพย์
๓. เจโตปริยญาณํ	ญาณกำหนดรู้ใจผู้อื่น
๔. ปุพฺเพนิวาสานุสสติญาณํ	ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้
๕. ทิพฺพอกฺขุญาณํ	ญาณที่ทำให้มีดาทิพย์

อภิญา ๕ ประการเป็นปรากฏการณ์ที่อยู่เหนือวิสัยของปุถุชน เหตุที่จะให้สำเร็จ
อภิญา ๕ ได้มีแสดงไว้แล้วในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

๕. เหตุที่เทวดามาเข้าฝัน

ในเมื่อเราอมรับกันแล้วว่าคนเรานั้นเมื่อตายไปแล้วหาได้ดับสูญไปไม่ ยังคงเวียนว่าย
เกิดในสังสารวัฏตามกำลังแห่งกรรมที่ได้สั่งสมไว้แล้ว แน่นอนทีเดียวว่า ญาณมิตรของเรบางคนที่
ได้สั่งสมบุญกุศลไว้มากย่อมได้เกิดในเทวโลก เป็นเทวดาผู้มีศักดิ์น้อยใหญ่แตกต่างกันไป ตาม
กำลังแห่งบุญกุศลที่สั่งสมไว้แล้ว เพราะเทวดาเป็นผู้มีฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยผลแห่งกรรมนี้เอง จึงมีฤทธิ์
คลจิตรให้เราฝันได้ อีกอย่างหนึ่ง เพราะเทวดาทั้งหลายเป็นผู้มีกายละเอียด (อภิสमानกาย) หรือ
กายทิพย์ หลักฐานอ้างอิงในเรื่องนี้มีปรากฏแล้วใน พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๔
ภาค ๒ ว่าขณะนั้น ท้าวสักกเทวราชทอดพระเนตรคฤมณุษยโลก ทรงทราบว่าพระมหาสัตว์คลออด
จากกรรมมารดา ทรงคิดว่า เราควรจะทำพระพุทธรูปนี้ให้ปรากฏในโลกทั้งเทวโลก จึงเสด็จมา
ด้วยอภิสमानกายไม่มีใครเห็นพระองค์ในเวลาพระมหาสัตว์คลออดจากกรรมมารดา วางแท่ง
โอสธแห่งหนึ่งที่หัตถ์พระมหาสัตว์นั้นแล้วเสด็จกลับไปยังทิพยวิมานแห่งตนทีเดียว^{๓๔}

มนุษย์ไม่สามารถสัมผัสเทวดาได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ยกเว้นแต่เทวดาผู้มีฤทธิ์
มากซึ่งเกิดจากกุศลอันใหญ่ ประรณจะปรากฏกายให้เห็นจึงสามารถจะมองเห็นได้ ส่วนเทวดาผู้
มีฤทธิ์น้อยไม่สามารถจำทำเช่นนั้นได้ ถึงกระนั้น ทั้งเทวดาผู้มีฤทธิ์น้อยและมีฤทธิ์มากต่างก็เป็นผู้
มีกายละเอียดหรือทิพย์ด้วยกันทั้งนั้น และสามารถที่จะคลจิตรมนุษย์ให้เกิดความฝันได้ ผู้ที่มีกาย
ละเอียดหรือกายทิพย์มีหลายประเภทคือประกอบไปด้วย “พรหม เทวดา เปรต และสัตว์นรกบาง
จำพวก”^{๓๕} เพราะความที่เทวดาเป็นผู้มีกายละเอียดหรือกายทิพย์ จึงไม่สามารถที่จะติดต่อกับมนุษย์
ในเวลาปกติได้ ต่อเมื่อมนุษย์นอนหลับ จิตของเขาอยู่ในภาวะอันละเอียดอ่อนและสงบนิ่ง เทวดา
จึงจะติดต่อแจ้งข่าวสารให้ทราบได้ เทวดาที่มาติดต่อกับฝันอาจจะเป็นญาติพี่น้องมิตรสหายของเขา

^{๓๔} พุ.ชา.ม.อ.(ไทย) ๖๓/๓๓๐.

^{๓๕} พระมหาพิชัย ดปสีโล (นภางค์พร), “ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกำเนิด ๔ ในพระไตรปิฎก”,
วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า
๑๒๓.

มีความรักและหวังดีต่อเขา เมื่อรู้เหตุการณ์ล่วงหน้าด้วยอำนาจทิพย์ จึงนำมาบอกเขาให้ทราบไว้ ก่อนที่เหตุการณ์นั้นจะเกิดขึ้นจริง

เทวดาผู้มีคุณสมบัติพิเศษมากกว่ามนุษย์ธรรมดาที่จริง แต่ถึงกระนั้น เทวดาก็ยังจัดอยู่ในหมู่สัตว์ที่ยังต้องท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ เพราะยังเป็นผู้มีกิเลสและยังมีความรัก ความโลภ ความโกรธ ความหลง ดังนั้น จึงมีทั้งเทวดาที่เป็นสัมมาทิฐิประกอบด้วยความเห็นชอบ และเทวดาที่เป็นมิฉาทิฐิประกอบด้วยความเห็นผิดอยู่ เทวดาที่เป็นสัมมาทิฐิและมิฉาทิฐิเหล่านี้นอกจากมีอำนาจคลจิตให้ฝนได้เหมือนกัน ในเมื่อเทวดาที่เป็นสัมมาทิฐิคลจิตให้ฝนก็เพื่อจะให้เกิดคุณเกิดประโยชน์ ต่อบุคคลที่ตนได้คลจิตให้ฝนนั้น ในขณะที่เดียวกัน เมื่อเทวดาที่เป็นมิฉาทิฐิคลจิตให้ฝน ก็เพื่อจะให้เกิดโทษแก่บุคคลนั้น ๆ เช่นกัน ดังมีหลักฐานปรากฏไว้ในอรรถกถาวิภังค์ว่า

ได้ยินว่า ในมหาวิหารอันประเสริฐในพระนครโรหณะ พระมหาเถระไม่ขออนุญาต พระภิกษุสงฆ์ สั่งให้ตัดต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นไม้โคธพระเถระแล้ว ครั้งแรกนั้นแหละทำประเล้าประโลม (ชื่นชม) พระเถระภายหลังบอกในสุบินนิมิตว่า “พระราชาผู้เป็นอุปฐากของท่านจักสวรรคตภายใน ๗ วัน นับแต่วันนี้” ดังนี้ พระเถระนำเรื่องนั้นไปบอกแก่นางสนมของพระราชา เทวดานั้นก็แกล้งร้องเสียงดังราวจะว่าถูกประหารครั้งหนึ่ง พระราชาทรงถามว่า “นั่นอะไรกัน” เทวดานั้นพูดว่า พระเถระกล่าวอย่างนี้ พระราชาให้ราชบุรุษนับจำนวนวัน ครั้นพระชนม์ชีพของพระองค์เกิน ๗ วันแล้ว ทรงกริ้วจึงให้ราชบุรุษตัดมือและเท้าของพระเถระเสีย”^{๖๖}

ดังนั้น การที่เทวดาคลจิตให้มนุษย์ฝน จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะให้เกิดทั้งคุณและโทษ เทวดาผู้มีความเอ็นดูในมนุษย์ ผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ ย่อมคลจิตให้ฝนถึงเรื่องที่ดี หรือคลจิตให้ฝนเห็นเหตุการณ์ที่เป็นคุณหรือเป็นโทษ ก่อนที่เหตุการณ์นั้น ๆ จะเกิดขึ้นกับมนุษย์จริง ๆ ส่วนเทวดาที่เป็นมิฉาทิฐิ อาศัยความปรารถนาร้ายเพื่อให้เกิดโทษแก่บุคคลผู้ฝน ก็คลจิตให้ฝนเห็นเหตุหลวง เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง

๒.๔.๔ ความฝันที่เกิดเพราะนางบอกเหตุ

ความฝันที่เป็นบุญนิมิต นับว่าเป็นเรื่องที่อธิบายยากในเรื่องความฝัน เพราะว่าในการศึกษาพิจารณาถึงความฝันประเภทนี้ เราไม่สามารถจะพึงพาอาศัยตำราเล่มใดเป็นทางดำเนินอย่างแน่นอนได้จริง ๆ เพราะบรรดาผู้แต่งหนังสือเรื่องความฝัน ถ้าเป็นบุคคลที่เชื่อว่า ความฝันสามารถบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าได้ เขาก็เชื่อต่อไปถึงอำนาจเทพารักษ์ และอ้างว่าเป็นเพราะท่าน

^{๖๖} อภ.วิ.อ.(ไทย) ๓๘/๖๔๒.

เหล่านั้นมาบอกให้ เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจหลบหลีกจากผลร้าย และคอยรับผลดี เพราะฉะนั้นผู้แต่งจำพวกนี้จึงไม่รู้จัก หรือไม่พยายามอธิบายเหตุผลอันจะพึงเชื่อฟังกันได้ทั่วไปในสมัยนี้ ส่วนพวกที่เข้าใจอธิบายยกเหตุผลดีเช่นนักวิทยาศาสตร์ หรือนักจิตวิทยาในสมัยใหม่ก็ไม่ผู้เชื่อว่าความฝันจะเป็นเครื่องบอกเหตุการณ์ในภายหน้าได้ และถ้าไม่พูดออกมาตรง ๆ เช่นนั้น ก็ไม่พูดถึงความฝันชนิดนี้เลย “ความฝันที่เป็นเครื่องบอกเหตุการณ์ล่วงหน้า ซึ่งเรียกว่าบุพนิมิตนั้น อาจจะมีอยู่จริง แต่ยากที่จะอธิบายอย่างที่น่าเชื่อ และหาพิสูจน์ให้ได้ การพิจารณาปัญหาเรื่องนี้ จำต้องใช้วิธีพิจารณาผลเข้าไปหาเหตุ (Inductive) ต้องอาศัยเอาหลักพระพุทธศาสนามาอ้างอิง เพราะไม่สามารถจะขบปัญหาให้แตกได้ โดยอ้างแต่หลักวิทยาศาสตร์อย่างเดียว”^{๓๓}

ดังนั้น นักจิตวิทยาผู้เชื่อถือเฉพาะผลการทดลองทางวิทยาศาสตร์ เมื่อกล่าวถึงเรื่องความฝัน จึงหลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงความฝันที่เป็นบุพนิมิตเสีย อย่างไรก็ตาม เราปฏิเสธไม่ได้ว่าดีถึงความมีอยู่ของความฝันที่เป็นบุพนิมิต นายริชาร์ดเอ็ม. เรสแทค (Richard M. Restak) นักประสาทวิทยากล่าวยอมรับถึงความมีอยู่จริงของบุพนิมิตว่า “บางครั้งความฝันก็ทำให้เกิดญาณปัญญาเกี่ยวกับตนเองและผู้อื่นเรสแทคถามว่า มีใครบ้างที่ไม่เคยฝันเป็นलग หรือไม่เคยมีความฝันที่ช่วยให้ยังเห็นเกี่ยวกับบุคคลอื่น”^{๓๔}

ความฝันที่เป็นलगยังเห็นเกี่ยวกับตนเอง บางครั้งตัวเรายังไม่แน่ใจว่าจะเป็นอย่างไรที่ฝันหรือไม่ หรือบางที เราเลือกที่จะไม่ใส่ใจเลยด้วยซ้ำ ต่อเมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นกับตัวเองจริงแล้ว จึงนึกคิดว่า เหตุที่เกิดขึ้นนี้ได้มีलगบอกให้รู้ล่วงหน้ามาแล้ว หลายคนก็คงจะเคยประสบกับเรื่องแบบนี้ ไม่ใช่เรื่องง่าย เมื่อเราฝันเป็นलगเกี่ยวกับบุคคลอื่น แล้วจะไปบอกเขาให้เชื่อตาม เพราะแม้ความฝันเป็นलगซึ่งเกิดขึ้นกับเราเอง เรายังไม่ค่อยมั่นใจที่จะเชื่อ อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ดีหรือไม่ดีที่มันจะต้องเกิดขึ้นกับเราเอง หรือถึงเวลาที่มันจะต้องเกิดขึ้นจริง ๆ แม้จะมलगบอกเหตุให้รู้ล่วงหน้าอย่างชัดเจนเพียงใด ก็ไม่มีอำนาจใดที่สามารถจะหยุดยั้งไม่ให้มันเกิดขึ้นได้ แม้จะฝันเป็นलगหรือหรือเกิดบุพนิมิตให้รู้ล่วงหน้าแล้วก็ตาม ก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ ใครจะเชื่อว่าได้มีบุคคลคนหนึ่งฝันเป็นलगบอกเหตุ ก่อนที่สงครามโลกจะเกิดขึ้นจริง แต่ถึงกระนั้น ก็ไม่สามารถที่จะหยุดยั้งเหตุการณ์นั้นได้ เรื่องราวโดยละเอียดมีอยู่ว่า ในเวลา ๓.๐๐ น. แห่งวันที่ ๒๘ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๑๔ ดร. โจเซฟ ฟอน ลังกีบิชอป แห่งเมืองนาวิกวารค ประเทศฮังการี ได้ฝันไปว่า ขณะอ่านหนังสือพิมพ์ในตอนเช้า ท่านใดเลืลลไปเห็นจดหมายขอคบलगบหนึ่ง จำหน้าलगถึงท่านเอง ด้วยลายมือของท่าน อาร์ชดยุกฟรันซ์เฟอร์ดินานด์ มกุฎราชกุมารแห่งมหา

^{๓๓} พล.ต. หลวงวิจิตรวาทการ, ความฝัน, (มูลเหตุแห่งความฝันและการทำนาย), (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๐๔), หน้า ๑๐๖.

^{๓๔} ริคเคอร์ต ไคเจสท์, พื้นฐานแห่งกายมนุษย์, หน้า ๕๕.

อาณาจักรออสเตรียฮังการี เมื่อท่านบิชอปเปิดออกดู ก็ได้พบภาพท่านอาร์ชดยุกพร้อมด้วยชายาประทับบนรถยนต์แล่นไปในเมืองหนึ่งในแถบคาบสมุทรบอลข่าน ในรถยนต์มีนายทหารชั้นนายพลนั่งอยู่ด้วย มีคนเรียงรายต้อนรับตามสองฟากถนน และมีทหารรักษาการณ์ยืนเป็นระยะ มีชาย ๒ คนพรวดพราดออกมา ใช้ปืนยิงไปที่องค์มกุฎราชกุมาร ด้านหลังของภาพเป็นจดหมายภาษาเยอรมัน บอกว่าพระองค์และชายาจะสิ้นพระชนม์เพราะถูกลอบปลงพระชนม์ ด้วยเหตุผลทางการเมือง ขอฝากลูกหลานด้วย พออ่านจบ ท่านบิชอปก็สะดุ้งตื่น

ท่านรีบไปที่โต๊ะเขียนหนังสือ บันทึกความฝันลงไว้ และนั่งคิดทบทวนเหตุการณ์ในความฝันอยู่นกระทั่ง ๕.๐๐ น. เมื่อคนใช้เข้าไปเพื่อจะปลุกท่านในเวลา ๕.๐๐ น. เศษนั้น ได้พบท่านนั่งสวดมนต์อยู่แล้ว เมื่อคนใช้ถามเหตุผลที่ท่านตื่นเช้า ท่านก็เล่าความฝันให้ฟังอย่างละเอียด เช้าวันนั้น ท่านบิชอปได้ให้คนใช้ไปตามชาวบ้านมาทำพิธีสวดมนต์ถวายกุศลแด่องค์มกุฎราชกุมารเป็นพิเศษ พร้อมทั้งเล่าเรื่องความฝันร้ายของท่านและสเก็ชภาพให้ชาวบ้านดูด้วย ท่านเอ็ดเวิร์ด ลังกิน้องชายของท่านบิชอปได้ลงนามรับรองไว้ที่หลังภาพสเก็ชนั้นด้วย ท่านสเตฟาน เฮิลเลอร์ เป็นผู้บันทึกความฝันไว้อย่างละเอียด

เช้าวันนั้น ไม่มีข่าวร้ายใด ๆ ทางหน้าหนังสือพิมพ์และวิทยุเลย ทุกสิ่งทุกอย่างคงดำเนินไปตามปกติ ขณะที่กำลังสวดมนต์นั้น องค์มกุฎราชกุมารอยู่ที่เมืองซาราเยโว ในแคว้นบอสเนีย (ยูโกสลาเวียปัจจุบัน) ของชาวเซอร์เบีย วันนั้นตรงกับวันวิสาขบูชาอันเป็นวันชาติของชาวเซอร์เบีย ณ ที่แห่งหนึ่ง ชายคนหนึ่งชื่อบราเคนส์ได้กระโดดออกมายิงเข้าหาขบวนแห่พลาด ชายอีกคนหนึ่งปรินชิปได้ยิงซ้ำอีก และลูกที่สำคัญ องค์มกุฎราชกุมารและพระชายาสิ้นพระชนม์เวลา ๑๑.๐๐ น. หลังจากนั้นสงครามโลกครั้งที่ ๑ ก็เกิดขึ้น

ในอีกตัวอย่างหนึ่ง อับราฮัม ลินคอล์น ได้ฝันว่าตนเองตายในวันหนึ่งแห่งเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๘๖๕ ก่อนหน้าที่มรณกรรมอันน่าเศร้าของท่านเกิดขึ้นเพียง ๒-๓ วัน ลินคอล์นได้เล่าให้นายวอร์ด ลามอน ผู้เขียนชีวประวัติของท่านฟังว่า ท่านฝันว่าท่านกำลังเดินผ่านห้องต่าง ๆ ในทำเนียบขาว ห้องทุกห้องกว้างเปล่าแต่ท่านก็ได้ยินเสียงคนร้องไห้ดังมาจากที่บางแห่ง เมื่อท่านเดินมาถึงห้องด้านตะวันออก ท่านได้เห็นกลุ่มคนกำลังนั่งโศกเศร้ากันอยู่ ตรงกลางห้องมีหีบศพตั้งอยู่ ท่านถามว่า “ใครตาย ?” มีบางคนตอบว่า “ท่านประธานาธิบดี ฆาตรกรคนหนึ่งสังหารท่าน”

จากเรื่องราวที่นำมากล่าวในเบื้องต้นนั้น อนุมานได้ว่า แนวคิดที่ว่าบุพนิมิตอาจจะมีอยู่จริง เกิดจากการที่คนเป็นอันมากในยุคต่าง ๆ ได้ฝันถึงเหตุการณ์ในอนาคต และความฝันบางครั้งก็ถูกเขียนบันทึกไว้ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่สำคัญอย่างยิ่งยวดเช่นเรื่องรู้เหตุการณ์

ล่วงหน้า” จะอาศัยหลักฐานจากชีวิตประวัติส่วนบุคคลอย่างเดียวน่าได้เพียงพอไม่ จะต้องมีหลักฐานมากกว่านั้น มิฉะนั้นจะไม่สามารถให้ความพอใจแก่ผู้ที่ยังมีความเคลือบแคลงสงสัยได้

๑. เหตุที่บุพพนิมิตสามารถบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าได้

เหตุใดความฝันจึงสามารถบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าได้ หากจะหาคำอธิบายที่สมเหตุสมผล คงไม่ใช่เรื่องง่าย เรื่องเหตุผลนั้นเราไม่สามารถจะหาคำอธิบายได้ดีไปกว่าที่จะว่า “เหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นแก่ภูมิประเทศ หรือแก่บุคคลตรงกับภาพที่ได้เห็นในเวลาหลับซึ่งเรียกว่า ความฝันที่ดี หรือที่वादแว่วสังหรณ์ ให้รู้สึกในเวลาตื่น ๆ อยู่ ที่เรียกว่าเป็นลางที่ดี กระทำให้มีเหตุผล พอจะวางหลักลงได้ว่า สิ่งที่จะมาในอนาคต มักจะมีมาให้เห็นก่อน หรือมีกระแสมาให้ทราบ เปรียบเหมือนเรือใหญ่ ๆ ที่กำลังเดินทาง ย่อมจะต้องมีคลื่นได้นำไปก่อนหน้าเรื่อนั้นได้มาก ๆ พวกที่มีอาชีพจับปลาในทะเลย่อมจะรู้ล่วงหน้าเตรียมตัวหนี หรือต่อสู้ ได้ทันทั่วทั้งในเมื่อจะมีปลาใหญ่มา โดยได้เห็นน้ำและเห็นคลื่นผิดปกติ เหตุการณ์ทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมมีกำลังและอำนาจสำคัญมากกว่าเรือและปลานั้นหลายเท่า คงจะมีกระแส หรือเงาอะไรมาก่อนบ้างเป็นแน่”^{๗๕}

ในการหาคำตอบเรื่องกระหรือเงา ที่บ่งบอกถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นข้างหน้านั้น ในขั้นต้น เราคงจะยอมรับกันทั่วแล้วว่า สรรพสิ่งทั้งหลายต้องมาจากเหตุ และเหตุนั้นย่อมจะเกิดขึ้นแล้วนาน ๆ ก่อนที่ผลติดออกออกผล ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในโลก ย่อมเป็นผลของเหตุอันหนึ่ง ๆ ทั้งสิ้น ข้อนี้เป็นความจริงมาก จนถึงกับทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าอริยสัจ แต่ในบางครั้งเราหาเหตุไม่ได้ชัดและมองเห็นแต่ผล เช่น พอเราก้าวออกไปนอกประตูบ้าน ก็ถูกรถทับขาหัก เราหาเหตุไม่ได้ เราก็เรียกว่าเคราะห์ร้าย หรืออยู่ดีๆเกิดมีคนเมตตากรุณาช่วยเหลือเราอย่างเกินคาด และโดยไม่ต้องหวังผลตอบแทนประการใด เรามองไม่เห็นว่ามันจึงเป็นเช่นนั้น เราก็เรียกว่าเคราะห์ดี แต่ในทางพระพุทธศาสนาไม่ยอมให้มีเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย และไม่ยอมให้ผลใดๆ เกิดขึ้นเองโดยปราศจากเหตุ พระพุทธศาสนาถือว่า สิ่งที่เกิดขึ้นย่อมมีเหตุทั้งสิ้น

เมื่อเรายอมรับอย่างนี้แล้ว ก็เป็นอันว่าสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์นั้น ล้วนมีเหตุมาก่อนแล้วเป็นเวลานาน ๆ การที่ไฟไหม้บ้านใครคนหนึ่งก็ดี การที่อสูรบาตจะตกลงมาถูกใครตายก็ดี การที่ปีนต้นไม้ไปถูกใครบาดเจ็บ ซึ่งเรียกว่าเอ็กซิเดนส์ก็ดี สิ่งเหล่านี้คงไม่ได้เกิดขึ้นมาเอง คนที่รับเคราะห์คงไม่ต้องรอรับขึ้นมาเฉยๆ โดยไม่มีเหตุเหตุนั้นต้องมีอยู่ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาของเราเรียกว่า กรรม

^{๗๕} พล.ต. หลวงวิจิตรวาทการ, ความฝัน (มูลเหตุแห่งความฝันและการทำนาย), อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๑.

๒. บุพนิมิตบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าได้ด้วยอำนาจ “กรรม”

กรรมมีอิทธิพลต่อชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย หลักกรรมเป็นหลักธรรมที่ลึกซึ้ง การทำความเข้าใจในหลักกรรม โดยการศึกษาแค่เพียงเรื่องภายนอก คือการกระทำที่แสดงออกมาทางกาย วาจาไม่เพียงพอ ต้องมองเข้าไปถึงกระบวนการทำงานในจิตใจ และผลที่เกิดขึ้นในจิตใจแต่ละขณะ คือความเป็นไปในจิตใจของแต่ละคน แต่ละขณะ กรรมที่แสดงออกมาทางกาย ทางวาจา ก็ต้องเริ่มขึ้นในใจก่อนทั้งนั้น ดังนั้น การที่บุคคลจะประกอบกรรมดี หรือกรรมชั่ว ก็เพราะมีจิตใจที่ประกอบด้วยความดีและความชั่วเป็นบรรทัดฐาน เพราะการแสดงออกทางกายและวาจา เกิดจากการสั่งงานของจิตใจ แม้ตัวจิตเองก็คิดนึกในเรื่องที่ดีและไม่ดีตามสภาวะจิตของแต่ละคน ไม่มีใครนึกคิดอะไรได้ หรือรู้อารมณ์ใดได้โดยปราศจากจิต จิตมีพลังอำนาจที่ก่อให้เกิดการคิดอ่านและการกระทำ รวมความว่า การกระทำที่มีผลสืบเนื่องมาจากความคิด ความตั้งใจ ความจงใจที่จะกระทำ เรียกสั้น ๆ ว่า การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนานั้นแหละคือ กรรม ดังที่มีเนื้อความปรากฏในอรรถกถา จิตตูปปาตกัณฑ์ว่า “ถามว่า ชื่อว่า กรรม นี้ได้แก่อะไรบ้าง ? ตอบว่า ได้แก่ เจตนา และกรรมที่สัมปยุตด้วยเจตนาบางอย่าง”^{๔๐}

ความคิด ความตั้งใจ ความจงใจที่จะกระทำ ล้วนสำเร็จด้วยจิต จิตจึงเป็นทั้งอันกรรม และกิเลสสิ่งสมวิบาก กุศลกรรมและอกุศลกรรมนำมาซึ่งวิบากอันเลวและประณีตแตกต่างกัน การที่สัตว์มีความแตกต่างกันทั้งรูปร่างหน้าตา มีความแตกต่างกันในเรื่องเพศและวัยรวมถึงชาติตระกูล ล้วนเป็นวิบากซึ่งเกิดจากกรรม สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกรรมที่ได้สั่งสมไว้แล้ว ดังที่มีเนื้อความปรากฏในอรรถกถา จิตตูปปาตกัณฑ์ว่า

เพศย่อมเป็นไปเพราะกรรม สัญญาย่อมเป็นไปเพราะเพศ สัตว์ทั้งหลายย่อมลงความต่างกันเพราะสัญญาว่า นี่เป็นหญิงหรือเป็นชาย สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม หมูสัตว์ ย่อมเป็นไปตามกรรม สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน ดุจลิ่มสลัก เพราะราที่ไปอยู่ บุคคลย่อมได้เกียรติ ได้การสรรเสริญก็เพราะกรรม ย่อมได้ความเสื่อม การถูกประหาร และการจองจำก็เพราะกรรม บุคคลรู้ความต่างกันแห่งกรรม นั้น โฉนเล่าจึงพูดว่ากรรมไม่มีในโลก”^{๔๑}

กรรมที่สัมปยุตด้วยเจตนานั้นมีหลายอย่าง เช่น เจตนาฆ่าสัตว์ด้วยความโกรธ เจตนาจะฆ่ามันแหละเป็น กรรมความโกรธเป็นกรรมที่สัมปยุตด้วยเจตนา เจตนาพูดให้ร้ายคนอื่นด้วยความริษยา เจตนา เป็นกรรม ความริษยา เป็นกรรมที่สัมปยุตด้วยเจตนา เป็นต้น สิ่งที่ทำคำที่พูดทุกอย่างที่ประกอบด้วยเจตนาอันประกอบด้วยเจตสิกกรรม ล้วนเป็นการก่อกรรมด้วยกันทั้งสิ้น

^{๔๐} อภ.ส.อ. (ไทย) ๗๖/๒๗๒.

^{๔๑} อภ.ส.อ. (ไทย) ๗๕/๒๗๒.

๑) ช่องทางในการประกอบกรรม

หากมีเพียงแต่ เจตนา อย่างเดียวก็ไม่สามารถที่จะยังกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จได้อย่างบริบูรณ์ เจตนา หรือความจงใจที่กระทำนั้น ต้องอาศัยช่องทางที่สามารถที่จะแสดงออกซึ่งพฤติกรรมต่าง ๆ อันมีผลสืบเนื่องมาจาก “เจตนา” ได้ในเรื่องเดียวกันยังกล่าวไว้อีกว่า

ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลลงใจแล้วจึงกระทำความกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ (และคำว่า) คู่ก่อนอนันต์ จริยอยู่ เมื่อกายมีอยู่ความสุขและทุกข์อันเป็นภายในย่อมเกิดขึ้น เพราะกายสัญญาเจตนาเป็นเหตุ (เพราะความจงใจทางกายเป็นเหตุ) คู่ก่อนอนันต์ หรือเมื่อวาจามีอยู่ ความสุขและทุกข์อันเป็นภายในย่อมเกิดขึ้น เพราะวาจาสัญญาเจตนาเป็นเหตุ คู่ก่อนอนันต์ หรือว่าเมื่อใจมีอยู่ ความสุขและทุกข์อันเป็นภายในย่อมเกิดขึ้น เพราะมโนสัญญาเจตนาเป็นเหตุ^{๔๒}

จากเนื้อความในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า ช่องทางในการประกอบกุศลกรรมและอกุศลกรรมมีอยู่ ๓ ทาง คือ

๑. กายกรรม	กรรมที่แสดงออกทางกาย
๒. วาจากรรม	กรรมที่แสดงออกทางวาจา
๓. มโนกรรม	กรรมที่เกิดจากการคิดนึกทางใจ

การประกอบกรรมโดยผ่านช่องทางทั้ง ๓ นั้น ในแง่ของคุณภาพ เป็นได้ทั้งกรรมดี และกรรมชั่ว กรรมที่จัดว่าเป็นกรรมดีและกรรมชื่อนั้น ขึ้นอยู่กับการกระทำที่ประกอบด้วยการพิจารณาโดยแยบคายแล้ว คือคิดแล้วคิดอีกถึงผลที่จะได้รับจากการกระทำนั้น ๆ ว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือไม่ดีแล้วจึงใจทำ ถ้ากรรมที่กระทำแล้วสร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและคนรอบข้าง จัดเป็นกรรมชั่ว หรือ อกุศลกรรม กรรมที่ประกอบแล้วไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน จัดเป็นกรรมดี หรือ กุศลกรรม ในการประกอบกรรมทางทวารทั้ง ๓ นั้น แต่ละทวารก็มีขอบเขตในการประกอบกรรมที่มาน้อยแตกต่างกัน เช่น ในการทำกรรมที่เป็นกุศลผ่านช่องทางทั้ง ๓ นั้น แบ่งออกเป็น

กายกรรม ๓ ได้แก่

๑. จดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. จดเว้นจากการลักทรัพย์
๓. จดเว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม

^{๔๒} อภ.ส.อ. (ไทย) ๑๖/๒๓๒.

วชิกรรม ๔ ได้แก่

๑. จดเว้นจากการพูดเท็จ
๒. จดเว้นจากการพูดส่อเสียด
๓. จดเว้นจากการพูดคำหยาบ
๔. จดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

มโนกรรม ๓ ได้แก่

๑. ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น
๒. ไม่พยาบาทอาฆาตผู้ใด
๓. มีความเห็นถูก (สัมมาทิฐิ)

ในการประกอบกรรมที่เป็นอกุศล ก็มีลักษณะเหมือนกันกับการประกอบกรรมที่เป็นกุศล เพียงแต่ในการประกอบอกุศลมีนัยตรงกันข้าม เช่น เป็นผู้ไม่จดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่จดเว้นจากการลักทรัพย์ ไม่จดเว้นจากการประพฤติดนินทาเป็นต้น

๒) ระยะเวลาในการให้ผล

กรรมนั้นมีอยู่ทั้งในทางดีและทางร้าย และกรรมอันนี้ บางอันให้ผลทันที แต่บางอันต้องรอไปนาน ๆ จึงจะให้ผล กรรมอันใดที่ยังไม่ให้ผล กรรมอันนั้นก็คงรอโอกาสที่จะให้ผลอยู่ อย่างนั้น เมื่อกรรมใดจะให้ผลอันเป็นวิบากมีประการต่าง ๆ เกาหรือคลื่นของกรรมย่อมจะมีอยู่ และเกาหรือคลื่นของกรรมอันนี้ อาจจะมาปรากฏเป็นความฝันได้ ความฝันที่เกิดจากเงากรรมนี้จึงจัดเป็นความฝันที่เป็นเหมือน “ลางบอกเหตุ” ซึ่งจะเป็นลางดีหรือลางร้าย ก็ขึ้นอยู่กับเงาของกรรมดี หรือกรรมชั่วมากระทบใจ ทำให้เกิดฝันดีหรือฝันร้ายขึ้นเราไม่สามารถที่กำหนดรู้ได้ว่า กรรมจะให้ผลเมื่อไหร่หรือเวลาใด ที่แน่ ๆ ผลของกรรมนั้นเราได้รับแน่นอน ขึ้นอยู่กับว่าจะได้รับช้าหรือเร็วแค่นั้นเอง ดังนั้น ช่วงเวลาในการให้ผลของกรรมท่านจำแนกไว้เป็น ๔ ประการคือ

๑. **ทัญฐธรรมเวทนิยกรรม** คือ กรรมที่ให้ผลในภพนี้เท่านั้น เป็นกรรมที่ให้ผลทันตา แต่เมื่อไม่สามารถที่จะให้ผลในภพนี้ได้ จะเป็นอโหสิกรรมไป คือ ถึงความเป็นกรรมที่ไม่มีผล

๒. **อุปปีชชเวทนิยกรรม** คือ กรรมที่ให้ผลต่อเมื่อไปเกิดในภพต่อไปอุปปีชชเวทนิยกรรมเป็นกรรมที่เมื่อกระทำแล้วเป็นกรรมมีผลมาก กล่าวคือ “ถ้าเป็นกรรมที่เป็นกุศล หมายเอาผู้ได้สมบัติ ๘ กรรมย่อมให้ผลไปเกิดในพรหมโลก ส่วนกรรมที่เป็นอกุศล หมายเอาผู้กระทำอนันตริยกรรม ๕ กรรมย่อมให้ผลไปเกิดในนรก สมบัติที่เหลือ และกรรมที่เหลือ จะถึงความ เป็นอโหสิกรรมไปหมด คือเป็นกรรมที่ไม่มีวิบาก”^{๘๓}

^{๘๓} วจ.ติก.อ.(ไทย) ๓๔/๑๒๓.

๓. **อปราปรเวทนิยกรรณ**คือ กรรมที่ให้ผลในภพต่อ ๆ ไป คือ ไปตามทันเข้าเมื่อใดก็ให้ผลเมื่อนั้น トラบใดที่ยังเขียนว่าตายเกิดในสังสารวัฏอยู่ กรรมนั้นจะถือว่าเป็นอโหสิกรรมย่อมไม่มี

๔. **อโหสิกรรม** คือ กรรมที่ให้ผลเสร็จสิ้นไปแล้ว และไม่ให้ผลอีกต่อไป อีกนัยหนึ่ง “กรรมที่ไม่สามารถให้ผลได้ เพราะความบกพร่องแห่งปัจจัย ดังพระบาลีว่า อโหสิกมฺมํ นาโหสิกมฺมวิปาโก (กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรมไม่ได้มีแล้ว)”^{๘๔} ก็จัดเป็นอโหสิกรรมเช่นกัน

เมื่อเรายอมรับว่ากรรมมีจริงแล้ว เราก็ต้องยอมรับกันต่อไปว่า ก่อนที่กรรมจะให้ผลนั้น ย่อมจะมีเงากรรมมาให้เห็นก่อน เปรียบเหมือนคลื่นได้ทะเล ที่บ่งบอกว่าในที่ไกลออกไปมีเรือขนาดใหญ่กำลังมา และเงากรรมนี้เองที่ปรากฏในความฝัน ซึ่งเหมือนเป็น “ลางบอกเหตุ” หรือ “ลางสังหรณ์” ซึ่ง อาจจะเป็นเหตุร้ายหรือเหตุดีก็ขึ้นอยู่กับเงาของกรรมดีหรือกรรมชั่วมาปรากฏให้เห็นในความฝัน

๒.๕ ประเภทของความฝัน

ในวิทยานิพนธ์นี้ได้แยกประเภทแห่งความฝันออกเป็น ๒ ฝ่าย ได้แก่ ความฝันในทัศนะพระพุทธศาสนาและความฝันในศาสตร์สมัยใหม่

๒.๕.๑ ประเภทความฝันในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในพระอภิธรรมปิฎกได้กล่าวถึงประเภทสุบินวิธิตีคือวิธิจิตที่เกิดขึ้นขณะนอนหลับไม่สนิทเรียกความเป็นไปในขณะนั้นว่าฝันและวิธิตที่เกิดขึ้นในขณะฝันนี้เป็นกามชวณะที่เกิดทางมโนทวารคือการรับกามอารมณ์ทางใจเท่านั้นวิธิตฝันหรือสุบินวิธิตไม่อาจเกิดทางปัญจทวารได้เลยนิมิตที่เป็นความฝันของบุคคลนั้นย่อมมีชัดเจนมากบ้างชัดเจนน้อยบ้างหรือบางครั้งก็ชัดเจนน้อยจนไม่รู้เรื่องราวในฝันนั้นเลยก็มีด้วยเหตุนี้วาระของสุบินวิธิตมีได้ ๔ วาระคือ

๑. สุบินวิธิตที่เป็นตทาลัมพนะวาระ
๒. สุบินวิธิตที่เป็นชวันวาระ
๓. สุบินวิธิตที่เป็นโกฎฐัพพนวาระ
๔. สุบินวิธิตที่เป็นโมฆวาระ

^{๘๔} พ.ป.อ. (ไทย) ๖๕/๔๑๘.

สุมินวิธิตที่เป็นตทาลัมพนวาระ และชวณวาระ คือความฝันที่สามารถรู้เรื่องราวได้ชัดเจนและชัดเจนคือการเข้าถึงการเสวยอารมณ์นั้นย่อมเป็นได้ทั้งกุศลและอกุศลเรียกสุมินวิธิตทั้ง๒วาระนี้ว่ากุสลากุสลาสุมินวิธิตคือวิธิตที่เกิดขึ้นเป็นความฝันในเรื่องที่เป็นกุศลและอกุศลแต่กุศลและอกุศลหรือบุญบาปที่เกิดในเวลาฝันนี้ เจตนามีกำลังน้อยไม่แรงกล้า เหมือนเวลาที่เสวยอารมณ์ในขณะที่ตื่นอยู่จะนั้นบุญบาปที่ได้ในขณะที่ฝันนี้จึงไม่สามารถนำไปปฏิบัติในสุคติหรือทุกคติได้ คงให้ผลได้บ้างในปวัตติกาลเท่านั้นแต่ไม่ถึงกับล่วงกรรมบถเพราะเจตนาในขณะที่ฝันนั้นได้เกิดขึ้นในอารมณ์ที่ไม่เป็นปกติและจิตที่รับอารมณ์ก็ไม่เป็นปกติจึงไม่ถึงความเป็นกรรมบถส่วนสุมินวิธิตที่เป็นโฏฐัพพนวาระและโมฆวาระเป็นความฝันที่ไม่เข้าถึงการเสวยอารมณ์เพราะไม่เอาเนमितในฝันได้ถึงความฝันของคนที่ไม่อาจจำเรื่องราวอะไรได้จึงจัดเป็นอัพยาตสุมินวิธิตวิธิตที่เกิดขึ้นในขณะที่ฝันอันไม่เป็นบุญไม่เป็นบาป(อัพยาตต)^{๔๕}

การจัดประเภทของความฝันตามทัศนะของพุทธศาสนาจะต้องพิจารณาถึงมูลเหตุที่ทำให้เกิดความฝันประกอบด้วเพราะมีเนื้อความปรากฏเป็นหลักฐานไว้แล้วในอรรถกถาขุททกนิกาย มหานิเทศว่า “ประเภทแห่งความฝันย่อมมีโดยประเภทแห่งความเกี่ยวข้องกันของมูลเหตุ๔อย่างเหล่านี้...” “คือธาตุโขกะธาตุกำเร็บ๑ อนุภูตปุพพะเคยเสพมาก่อน๑ เทวโคปสังหาระเทวดาคลใจ๑ ปุพพนิมิตลางบอกเหตุ”^{๔๖} ดังนั้นความฝันจึงแบ่งออกเป็น๔ประเภทคือ

๑) ความฝันเกิดจากกระบวนการทางกายเป็นความฝันที่เกิดจากความบกพร่องของธาตุภายในร่างกายรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวในขณะที่หลับ

๒) ความฝันเกิดจากความจดจำความปรารถนาที่ฝังลึกอยู่ในใจเป็นความฝันที่เกิดจากความคิดคำนึงถึงบางคนหรือบางสิ่งเมื่อเกิดการคิดถึงมากมายจนระลึกนึกถึงไม่ยอมหายจิตก็จะสร้างมโนภาพให้เกิดเป็นความฝันขึ้นมาได้

๓) ความฝันเกิดจากอิทธิพลของเทวดาเป็นความฝันที่เกิดจากการดลบันดาลของเทวดาหรือที่เรียกกันว่า “ผีสาวเทวดามาเข้าฝัน”

๔) ความฝันเกิดจากอิทธิพลของผลกรรมเป็นความฝันที่เกิดจากผลของกรรมดีและกรรมชั่วที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตมาดลจิตให้เกิดความฝันขึ้นความฝันทั้ง๔ประการดังที่ท่านพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ว่าผู้มีธาตุกำเร็บเพราะดีเป็นต้นกำเร็บชื่อว่าฝันโดยธาตุกำเร็บผู้ฝันโดยเคยเสพมาก่อนแล้วย่อมเห็นอารมณ์ที่เคยเสพมาแล้วในกาลก่อนฝันโดยเทวดาคลใจย่อมเห็นอารมณ์

^{๔๕} บุญมี เมธางกูร, สุมินวิธิต ๑, (กรุงเทพมหานคร:อภิธรรมมุลนิธิวัดพระเชตุพน, ๒๕๑๖), หน้า ๒๖. (อัดสำเนา)

^{๔๖} อ.ปญฺญก. (ไทย) ๒๒/๑๕๖/๓๓๕.

ทั้งหลายด้วยอำนาจของเทวดาทั้งหลายฝันโดยบอกเหตุล่วงหน้าย่อมฝันเห็นนางบอกเหตุล่วงหน้าแห่งสิ่งที่เป็นประโยชน์หรือสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์อันประสงค์จะให้เกิดด้วยอำนาจบุญและบาป^{๔๗}

ทัศนะในพระพุทธศาสนาความฝันเป็นปรากฏการณ์ทางจิตที่เกิดขึ้นกับผู้ที่มีกิเลสเท่านั้นซึ่งในพระพุทธศาสนาได้จำแนกบุคคลตามระดับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในจิตใจอันได้แก่ปุณฺณ โสคาบัน สกทาคามีอนาคามีและพระอรหันต์ดังนั้นบุคคลประเภทเดียวที่ไม่ฝันคือพระอรหันต์เพราะเป็นผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้วฉะนั้นจึงแบ่งประเภทของบุคคลออกเป็น ๒ กลุ่ม^{๔๘} ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ความฝันย่อมเกิดขึ้นได้ในบุคคล ๗ ประเภทแบ่งเป็นปุณฺณ ๔ ประเภทและอริยบุคคล ๓ ประเภท^{๔๙} ปุณฺณ ๔ ประเภทได้แก่

๑) ทุกติบุคคลได้แก่เปรตอสุรกายสัตว์เดรัจฉานยกเว้นสัตว์นรก

๒) สุกตือเหตุบุคคล คือ มนุษย์และเทวดา ที่ปฏิสนธิมีกำลังอ่อนเพราะมีอกุศลเข้ามาพัวพันขณะปฏิสนธิ หมายถึง ผู้พิภพการมาแต่กำเนิดจะเป็นมนุษย์หรือเทวดาก็ตาม (ชั้นจาตุมมหาราชิกา) เช่นร่างกายไม่สมประกอบบ้างจิต ไม่สมประกอบบ้าง หรือทั้งกายและจิตไม่สมประกอบทั้งสองอย่าง ทั้งนี้เพราะบุญนำเกิดก็จริง แต่มีบาปเข้ามาพัวพันเลยทำให้ไม่สมประกอบ เช่นชอบยิงนกตกปลา ดังนั้น แข้งขาเสีย ปากเสีย หน้าเสีย แขนไม่ดีอะไรก็ได้ที่บกพร่องไปหรือเป็นคนชอบทำบุญ แต่คิดเล้า เวลาเกิดเป็นคนเลยปัญญาทึบเป็นต้น

๓) ทวิเหตุบุคคล หมายความว่า บุคคลผู้มี๒เหตุคือบุคคลผู้มีโภคะอโทสะ เวลาเกิดไม่ประกอบด้วยความ โลกและความ โกรธนั้นเข้ามาพัวพันเวลาทำกุศลส่วนมากก็ตั้งใจดีด้วยอำนาจของกุศลนำให้มาเกิดเป็นมนุษย์เกิดเป็นเทวดาแต่ไม่ประกอบด้วยปัญญาเพราะเป็นการทำบุญเพื่อเหนียวจึงกลายเป็นบุคคลผู้เกิดเป็นทวิเหตุบุคคลคือไม่มีความ โลกไม่มีความ โกรธ ในขณะที่ปฏิสนธิแต่มีโมหะความ ใญ่อยู่ภายในจิตใจ (ไม่มีปัญญาทางธรรม)

๔) ตีเหตุบุคคลได้แก่ผู้มีปัญญาเข้ามาประกอบคือได้ศึกษาเล่าเรียนเรื่องของชีวิตชอบคิดพิจารณาถึงซึ่งเข้าใจในปัญหาชีวิตจิตก็มีปัญญาเกิดขึ้นเมื่อตายไปแล้วเกิดชาติหน้าก็เป็นตีเหตุบุคคลคือในขณะที่เกิดมีปัญญาร่วมด้วยไม่มีความ โลกไม่มีความ โกรธและไม่มีความหลงได้คือ โภคะอโทสะอโมหะในขณะที่ปฏิสนธิเพราะฉะนั้นบุคคลผู้มีปัญญาเหล่านี้ก็ฝันได้

^{๔๗} อ.ปญจก.อ. (ไทย) ๓๖/๔๓๔.

^{๔๘} ศศิวรรณ คำลึงสินเสริม, "การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับความฝันตามหลักจิตวิทยาและพระพุทธศาสนา", สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๒.

^{๔๙} บุญมี เมธางกูร, ความฝัน, หน้า ๒๓๔-๒๓๗.

พวกติเหตุบุคคลนี้เมื่อทำสมาธิจะได้รับผลดีตั้งแต่ปฐมฌานเป็นต้นไปเมื่อตายลงก็จะไปเกิดเป็นพรหมเพราะทำสมาธิจนได้ฌานในชั้นต่างๆในบรรดาพรหมทั้งหลายตลอดถึงอรุณพรหมด้วยพักผ่อนนอนหลับอยู่ในฌานเป็นส่วนมากและกิเลสทั้งหลายก็ถูกสมาธิข่มเอาไว้จึงไม่ฝันและอริยบุคคล๗ประเภทได้แก่ ๑) โสดาบันบุคคลฝันได้(๒) สกทาคามีบุคคลฝันได้และ๓) อนาคามีบุคคลเป็นมนุษย์ที่ยังไม่สิ้นอาสวกิเลสและยังมีการพักผ่อนนอนหลับเพราะวิปัสสนาบางประการยังหลงเหลืออยู่อาจมีการฝันถึงได้แต่ก็เป็นส่วนน้อยเรียกว่าเกือบจะไม่มีเลย

กลุ่มที่ ๒ บุคคลที่ไม่ฝันคือพระอรหันต์เพราะท่านสิ้นอาสวกิเลสเป็นสมุทเทปหานวิปัสสนาสิ้นแล้วไม่มีความฝันแต่อย่างใดทั้งนี้เพราะการนอนหลับพักผ่อนของท่านเป็นการหลับเป็นปริโยสานมิใช่การหลับเป็นมัชฌิมาหรือปุณณคนธรรมคานั่นเอง

๒.๕.๒ ประเภทความฝันในศาสตร์สมัยใหม่

ในการศึกษาทางจิตวิทยาพบว่า ภาพที่ปรากฏในฝันนั้นสามารถสะท้อนภาพที่เป็นจริงได้พอสรุปได้เป็น๒ประเภทดังนี้

๑. ฝันคล้ายจริงมีฝันคล้ายจริงซัดๆ มี ๔ ชนิดคือ

๑) ฝันผวา (Night terror) ลักษณะสำคัญคือตกใจตื่นขึ้นโดยพลันบางทีก็หวีดร้องด้วยเด็กเล็กจะลุกขึ้นนั่งบนเตียงด้วยอาการตื่นตระหนกขนขึ้นตาเบิกกว้างตัวแข็งทื่ออยู่หลายนาทีจำเรื่องที่ฝันไม่ได้มักเกิดกับเด็กอายุ ๔-๗ ปีและร้อยละ ๑๐ เกิดในเด็กอายุ ๑๒-๑๔ ปี

๒) ฝันร้าย (Nightmare) มักจะตื่นขึ้นอย่างตกใจรู้สึกยากลำบากช่วยตัวเองไม่ได้รวมทั้งรู้สึกถูกบีบบังคับด้วยมักเกิดกับเด็กอายุ ๘-๑๐ ปีแรกๆเชื่อว่าฝันร้ายเกิดเพราะถูกเร้าด้วยเสียงรบกวนต่างๆขณะเด็กหลับหรือเหตุการณ์ที่น่ากลัวต่างๆที่เด็กประสบจากของจริงบ้างจากภาพยนตร์บ้างแต่ระยะหลังพบว่าทั้งฝันผวาและฝันร้ายเกิดเนื่องจากตื่นขึ้นโดยพลันจากการหลับลึก(ซึ่งเป็นช่วงที่ไม่ฝันอะไรเลย) และความกลัวอย่างมากมายนั้นเกิดจากอารมณ์ที่แปรปรวน เนื่องเพราะการตื่นจากหลับลึกนั้นนั่นเอง

๓) ละเมอเดินมักเกิดกับเด็กอายุ ๑๑-๑๔ ปีคือ ลูกจากที่นอนแล้วเดินลืมนอนซึ่งมักจะไม่วินิจฉัยและจำเรื่องที่ฝันไม่ได้จากการตรวจคลื่นสมองพบว่าละเมอเดินเกิดในช่วงหลับลึกที่ดูเหมือนว่าจะไม่ฝันหลับตาเห็นอาหารชนิดต่างๆที่ต้องการลอยอยู่เบื้องหน้าทำให้สามารถบรรเทาความหิวได้ระดับหนึ่ง)

๔) ฝันปัสสาวะรดที่นอน (Enuresis) ร้อยละ ๒๕ เกิดในเด็กอายุไม่เกิน๔ปีและไม่เกิดในช่วงหลับแบบ REM และไม่อยู่ในช่วง D-State แต่จะเกิดในช่วงหลับลึก^{๕๐}

^{๕๐} ศศิวรรณ กำลังสินเสริม, การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับความฝันตามหลักจิตวิทยาและพระพุทธศาสนา, หน้า ๒๑-๒๒.

ประสบการณ์คล้ายฝันนี้ถูกชักนำเหมือนการเข้าวังค์ หรือเพื่อ หรืออาการประสาทหลอนเพราะยา ทั้งนี้เพราะระดับประสาทส่วนกลางหย่อนประสิทธิภาพต่อการจัดกระบวนการรับรู้จากภายนอก เป็นการหนีจากสิ่งแวดล้อมภายนอกสู่ภายในที่น่าพอใจกว่า

นอกจากนี้ยังมีความฝันอีกประเภทอื่นเช่น

- ฝันถึงสิ่งที่ขาดเช่นฝันถึงอาหารหรือฝันว่าสูญบุหรืมักเกิดในช่วงที่คุดน้ำหนักหรืออดบุหรื

- ฝันวิตกกังวลเป็นฝันที่เกิดจากสูญเสียสิ่งสำคัญไปแม้สิ่งที่ฝันถึงอาจจะไม่ใช่ตัวที่ทำให้ผู้ฝันวิตก

- ฝันเรื่องเช็กช้กับใครบางคนที่ไม่รู้จัก หรือใครสักคนที่ต้องห้ามสำหรับคุณ ตัวอย่างเช่นการฝันเปียกของวัยรุ่น

- ฝันทำนายอนาคตข้างหน้าฝันถึงสิ่งหนึ่งต่อมาเกิดเป็นจริงตามนั้น

- ฝันว่าได้บินได้เหาะคุณนกการบินการเหาะหรือลอยไกลอย่างไร้จุดหมายหมายถึงหนีแต่ถ้าเหาะลอยอย่างตั้งใจใช้ความพยายามหมายถึงความทะเยอทะยาน

- ฝันร้ายแปลว่าผู้ฝันถูกกดดันด้วยอะไรสักอย่างฝันแบบนี้อาจหมายถึงความก้าวร้าวหรือความปรารถนาทางเพศ

- ฝันกลางวัน (Daydream) เป็นการสนองตอบความปรารถนาเช่นความหิวเป็นความปรารถนาที่ก่อให้เกิดความเครียดทางใจหากไม่ได้รับการสนองตอบจึงอาศัยภาพฝันเขาจะหลับตาเห็นอาหารชนิดต่างๆที่ต้องการลอยอยู่เบื้องหน้าทำให้สามารถบรรเทาความหิวได้ระดับหนึ่ง)^{๕๐}

ความฝันในทางจิตวิเคราะห์เห็นว่ามีความหมายสำหรับผู้ฝันที่อาจจะเป็นความหวังหรือความกลัวก็ได้แต่การศึกษาในปัจจุบันพยายามอธิบายว่าความฝันมีลักษณะพิเศษมีสารชีวเคมีที่ซับซ้อนและมีพื้นฐานจากระบบประสาทด้วยอย่างไรก็ได้เรื่องของความฝันเป็นเรื่องที่ค่อนข้างซับซ้อนไม่สามารถอธิบายได้โดยอาศัยเพียงทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งได้

ความฝันจึงมี ๒ ประเภทคือทางพระพุทธศาสนา ที่มองว่าเป็นความฝันเกิดจากกระบวนการทางกาย เกิดจากความบกพร่องของธาตุภายในร่างกาย เกิดจากความจดจำความปรารถนาที่ฝังลึกอยู่ในใจเกิดจากอิทธิพลของเทวดาเป็นความฝันที่เกิดจากการคลบน้ตาลของเทวดา และเกิดจากอิทธิพลของผลกรรมเป็นความฝันที่เกิดจากผลของกรรมดี และกรรมชั่วที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตมาดลจิตให้เกิดความฝันขึ้นและผู้ที่จะมีควมฝันได้แก่ปุณฺชนโสคาบันสกทาคามิ อนาคามี ส่วนพระอรหันต์จะไม่ฝันเลย

^{๕๐} <http://www.dreammoods.com/dreaminformation/dreamrtype/daydreams.html>. [๒๐/๑๒/๒๐๑๒].

ส่วนความฝันในศาสตร์สมัยใหม่เป็นการสะท้อนภาพที่เป็นจริงมีลักษณะฝันคล้ายจริง
ซัดดามี ๕ ชนิดคือฝันผวาฝันร้ายละเมอเดินฝันปัสสาวะรดที่นอนฝันเปียก

๒.๖ ความฝันในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ฟรอยด์

ซิกมันด์ ฟรอยด์ เป็นผู้ที่ศึกษาเรื่องความฝันอย่างจริงจังมาเป็นเวลานานและได้นำเสนอ
เนื้อหาสาระของความฝันแตกต่างออกไปจากบุคคลอื่นโดยไม่นำเรื่องความฝันไปผูกโยงกับความ
เชื่อใดๆทั้งสิ้นดังที่ฟรอยด์ได้กล่าวไว้ว่า “ความฝันไม่ได้เป็นลางสังหรณ์หรือข่าวสารที่แจ้ง
เหตุการณ์ให้มนุษย์ทราบล่วงหน้าเหมือนอย่างที่คนโบราณเคยเชื่อถือกันมาแต่ความฝันเป็นเรื่อง
ของประสบการณ์หรือความทรงจำในอดีตที่ประทับอยู่ในจิตไร้สำนึกเหมือนถูกลึ้มแต่จะเปิดเผย
ออกมาในขณะที่คนหลับฝัน”^{๕๒} ตามทัศนะของฟรอยด์นั้นความฝันหมายถึงการเปิดเผยให้ทราบถึง
ปัญหาและความขัดแย้งระหว่างอิด (Id) ในจิตไร้สำนึกกับซูเปอร์อีโก้ (Superego) คำว่าอิดหมายถึง
กิเลสตัณหาทั้งปวง^{๕๓}ที่ไม่รู้จักผิดชอบชั่วดีไม่รู้จักกฎกติกา มารยาทของสังคมรู้แต่จะแสวงหา
ความสุขความพอใจอย่างเดี๋ยวนั้นในขณะที่ซูเปอร์อีโก้คือส่วนของมโนธรรมจริยธรรมที่ได้รับการ
ปลูกฝังอบรมสั่งสอนมาเมื่อใดก็ตามที่อิดเกิดความต้องการแต่ถูกขัดขวางจากซูเปอร์อีโก้ก็จะทำให้
เกิดความขัดแย้งขึ้นจนในที่สุดก็เกิดเป็นความฝันซึ่งความฝันอยู่ในอาการเดียวกับพฤติกรรมที่
บุคคลแสดงออกโดยไม่รู้ตัวเช่นอาการพลั้งเผลอพลั้งปากพลั้งมือและการหลงลืมเป็นต้น

ดังนั้น ความฝันจึงไม่อาจใช้เป็นเครื่องมือสำหรับทำนายทายทักเหตุการณ์ต่างๆเกี่ยวกับ
ลางดีหรือลางร้ายในอนาคตได้การเข้าใจความฝันในลักษณะนี้นั่นเองที่ทำให้ฟรอยด์เกิดความเชื่อมั่น
ในตนเองและกล่าวว่า “ข้าพเจ้าเป็นคนโชคดีที่สุดที่ได้เข้าใจเรื่องความฝันตามที่ข้าพเจ้าคิดว่าได้
ศึกษาอย่างถูกต้องและเป็นประโยชน์ถ้าปราศจากเรื่องนี้แล้วงานของข้าพเจ้าทั้งหมดอาจจะไม่
ประสบความสำเร็จได้เลย”^{๕๔}

การศึกษาความฝันตามหลักทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ฟรอยด์นี้ถือว่าเป็นอีกทัศนะ
หนึ่งที่น่าสนใจถึงแม้ว่าจะไม่ใช่คำตอบที่ถูกต้องทั้งหมดเพราะยังมีบุคคลอีกจำนวนมากที่ไม่เห็น
ด้วยกับทฤษฎีนี้ฝ่ายที่มีความเชื่อต่อสิ่งเร้นลับเป็นทุนเดิมอยู่แล้วก็ไม่พอใจที่ฟรอยด์เอาแต่ปฏิเสธ
อย่างเดี๋ยวนั้นส่วนฝ่ายที่ไม่มีความเชื่อในสิ่งเร้นลับก็เห็นว่าความฝันเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระไม่มี

^{๕๒} ยศ สันตสมบัติ, ฟรอยด์และการพัฒนาการของจิตวิเคราะห์จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๓.

^{๕๓} สุโทเจริญสุข, สังเขปจิตวิทยาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๐), หน้า ๑๑๘.

^{๕๔} ปราโมทย์ เชาวศิลป์, คู่มือทฤษฎีจิตวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : ประชาพาณิชย์, ๒๕๒๖), หน้า ๘๖.

คุณก็น่าสนใจบุคคลใดๆก็ตามที่พยายามศึกษาหาคำตอบจากเรื่องความฝันถือว่าเป็นพฤติกรรมของคนยุคโบราณที่ไร้การศึกษาต่อไปนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความหมายลักษณะประเภทมูลเหตุและการแปลความฝันตามหลักของทฤษฎีจิตวิเคราะห์เป็นลำดับไป

ความหมายของความฝัน

ความหมายของความฝันโดยทั่วไปนั้นจะมีความหมายกว้างขวางครอบคลุมหลายด้าน แต่ความหมายของความฝันตามหลักทฤษฎีจิตวิเคราะห์นั้นมีความหมายแคบจำกัดอยู่เฉพาะเรื่องส่วนตัวของผู้ฝันเท่านั้นไม่เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจการเมืองศีลธรรมหรือลางบอกเหตุใดๆ ทั้งสิ้น ดังคำกล่าวของฟรอยด์ที่ว่า “ความฝันเป็นถนนหลวงมุ่งตรงสู่จิตไร้สำนึกและว่าความฝันเป็นความปรารถนาที่ถูกซ่อนไว้เป็นข่าวสารที่ส่งมาจากจิตไร้สำนึกสู่จิตสำนึกของผู้ฝันเองและการจะเข้าใจความปรารถนานั้นต้องพิจารณาแรงจูงใจที่แท้จริงจากเนื้อหาสาระที่ฝันหาใช้จากคำพูดที่ผู้ฝันบอกไม่”^{๕๕} ความฝันเป็นตัวแทนอารมณ์ที่ขัดแย้งในระดับจิตไร้สำนึกความขัดแย้งมีหลายสาเหตุแต่สาเหตุหลักคือความขัดแย้งระหว่างความต้องการขั้นพื้นฐานได้แก่ความต้องการทางด้านเพศซึ่งถูกขัดขวางจากระบบศีลธรรมและมโนธรรมระดับซูเปอร์อีโก (Superego) ที่มนุษย์บางกลุ่มบัญญัติขึ้นเพื่อให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามอย่างไรก็ตามกฎระเบียบต่างๆที่มนุษย์บัญญัติขึ้นมานี้ใช้บังคับได้แต่เฉพาะภายนอกคือกายเท่านั้นแต่ไม่อาจบังคับสิ่งที่อยู่ในภายในคือจิตใจให้ประพฤติปฏิบัติตามได้

ดังนั้น แทบทุกครั้งที่เกิดความฝันขึ้นคนเราจึงพบแต่เรื่องรักๆใคร่ๆเสียเป็นส่วนใหญ่ บางครั้งเรื่องราวในความฝันก็น่าอดสูน่าอับอายเสียจนไม่กล้าเล่าให้ใครๆฟังได้การฝันจึงเป็นการเปิดเผยให้เห็นถึงภาวะที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์ซึ่งในเวลาปกติมันสลับกันได้ยากเพราะเหตุว่ามนุษย์มักจะปกปิดสถานะที่แท้จริงของตนไว้ด้วยกลไกการมารยาททางสังคมซึ่งนั่นเป็นภาษาที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อปกปิดตนเองและผู้อื่นเท่านั้นในเรื่องการฝันบางครั้งมีความหมายชัดเจนไม่ต้องเสียเวลาในการตีความแต่ในบางครั้งก็ปิดบังซ่อนเร้นความหมายเอาไว้จำเป็นต้องอาศัยการตีความจึงจะรู้เรื่องได้ซึ่งความหมายต่างๆของความฝันนั้น ฟรอยด์ ได้สรุปไว้อย่างน่าสนใจต่อไปนี้

๑) ความหมายเปิดเผย (Manifest Dream)

เป็นความฝันที่มีเนื้อหาตรงกับความต้องการทุกอย่างโดยไม่มีอะไรมาปรุงแต่งใดๆ ทั้งสิ้นคือฝันตรงๆเช่นฝันว่ารับประทานอาหารก็ได้รับประทานอาหารจริงๆหรือฝันว่าดื่มน้ำก็ได้ดื่มจริงๆแต่เป็นการกินการดื่มในฝันฝันประเภทนี้ง่ายต่อการทำความเข้าใจไม่ต้องอาศัยศิลปะใดๆในการตีความฝันที่มีเนื้อหาเปิดเผยนี้ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นกับเด็กๆ ส่วนผู้ใหญ่ที่ฝันเช่นนี้ เหมือนกันฝันประเภทนี้ผู้ฝันส่วนมากจะจำเนื้อหาได้ค่อนข้างชัดเจนสามารถเล่าเรื่องราวต่างๆ ในฝันได้

^{๕๕} กิตติกร มีทรัพย์, ความฝัน, หน้า ๒๒-๒๓.

๒) ความหมายแฝงเร้น (Latent content)

เป็นความฝันที่ผู้ฝันอาจเห็นภาพและความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ในความฝันนั้นแต่ทั้งภาพและความหมายไม่สามารถทำความเข้าใจได้เองต้องให้ผู้รู้ช่วยตีความหรือแปลอีกทีหนึ่งพรอยต์แบ่งความฝันประเภทนี้ออกเป็น๓อย่างคือ

(๑) เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้สึกทั้งหมดที่เกิดขึ้นในขณะนอนหลับ (Nocturnal sensory impressions) หมายถึงความรู้สึกทุกอย่างที่เกิดขึ้นในขณะหลับเช่นความหิวความกระหาย การปวดปัสสาวะปวดอุจจาระความรู้สึกเจ็บปวดเนื่องจากโรคต่างๆอาการเกร็งหรือชาตามแขนขา การนอนทำเดียนานๆจนปวดเมื่อยอากาศร้อนเกินไปหรือเย็นเกินไปถูกแสงหรือเสียงรบกวนเป็นต้นก็สามารถทำให้เกิดการฝันได้

(๒) เป็นเรื่องของความคิดความวิตกกังวลถึงเหตุการณ์ต่างๆในปัจจุบันที่ผู้ฝันกำลังให้ความสนใจอยู่จึงทำให้เกิดการฝัน

(๓) เป็นเรื่องของแรงผลักดันของอิด (Id) ที่ถูกอีโก้ (Superego) ใช้กลไกเก็บกดไว้ในระดับจิตไร้สำนึก^{๕๖} โดยเริ่มตั้งแต่วัยเด็กเล็กที่เรียกว่าระยะ Oedipus ประมาณ ๔-๕ ขวบถ้าผู้ชายเรียก Oedipus complex ปมริษยาพ่อแต่ติดแม่มากเกินไปผู้หญิงเรียก Electra complex ปมริษยาแม่แต่ติดพ่อมาก^{๕๗} เมื่อโตขึ้นปมริษยาบิดาจะหลบหายไปอยู่ในจิตไร้สำนึกและเมื่อมีเหตุปัจจัยที่เหมาะสมปมริษยาบุพการีก็จะเผยออกมาเป็นความฝันการที่ความฝันบางครั้งมีเนื้อหาเปิดเผยบางครั้งมีเนื้อหาปิดบังซ่อนเร้นดูสับสนไม่ปะติดปะต่อนั้นพรอยต์อ้างว่าเกิดจากตัวแต่งฝัน (Dream work) ตกแต่งเนื้อหาความฝันให้มีความวิจิตรพิสดารออกไปคือความฝันลักษณะใดมีเนื้อหารุนแรงซึ่งอีโก้ไม่อาจจะยอมรับได้ตัวแต่งฝันจะเปลี่ยนแปลงเนื้อหาความฝันลักษณะนั้นให้นุ่มนวลเป็นรูปสัญลักษณ์ (Symbol) ต่างๆขึ้นมาแทนแต่ยังคงรักษาสภาพความเป็นจริงให้มากที่สุดพอที่จะทำความเข้าใจกันได้ตัวอย่างในเรื่องนี้เช่นความฝันของสตรีนางหนึ่งที่ใช้ชื่อสมมติว่าแอนนาสตรีนางนี้รักบิดามากเกินหนึ่งนางเฝ้าบิดาที่ป่วยหนักจะต้องได้รับการผ่าตัดในคืนนั้นเองนางฝันว่ามีงูดำตัวหนึ่งมีหน้าตาเหมือนบิดามากโผล่ออกมาจากกำแพงตรงเข้าหาทำท่าว่าจะกัดนางพยายามไล่ให้ออกไปแต่เนื้อตัวแขนขาของนางเหมือนเป็นอัมพาตนิ้วมือกลายเป็นงูตัวเล็กๆนางพยายามพุดก็พุดไม่ได้พรอยต์ได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่าสตรีนางนี้มีความปรารถนาจะมีความสัมพันธ์ฉันชู้สาวกับบิดาของตนเองเพียงแต่ไม่สามารถจะฝันออกมาตรงๆได้จึงฝันไปว่าถูกงูไล่กัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของอวัยวะเพศชายแต่งูกลับมีหน้าตาเหมือนบิดาซึ่งใกล้เคียงกับความจริงเหตุผลที่ตัวแต่งฝันเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของความฝันให้เป็นสัญลักษณ์นั้นก็เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ฝันตกใจตื่นขึ้นมานั่นเอง

^{๕๖} นายแพทย์ปราโมทย์ เขาวชิลป์, *คู่มือทฤษฎีจิตวิเคราะห์*, หน้า ๘๘.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๖๐.

ในการฝันเห็นวัตถุอื่นๆ เช่น ท่อนซุงอาวุธทุกชนิดบอลลูนและจรวดเป็นต้นเป็นสัญลักษณ์เพศชาย ส่วนวัตถุที่เป็นกล่องหีบตู้เตาอบประตูหน้าต่างเป็นต้นเป็นสัญลักษณ์ของเพศหญิงหรือในกิริยาอาการต่างๆ เช่น การขี่ม้าการขับรถหรือการเลื้อยไม่เป็นต้นเป็นสัญลักษณ์ของพฤติกรรมทางเพศ ระหว่างชายกับหญิงฟรอยด์แบ่งสัญลักษณ์ (Symbol) ออกเป็น ๒ อย่างคือ

๑. สัญลักษณ์สากล (Universal Symbol) หมายความว่าไม่ว่าจะเป็นความฝันของชนชาติใดจะมีความหมายเหมือนกันหมดคือถ้าเป็นสัญลักษณ์ของเพศชายผู้ฝันไม่ว่าจะฝันเห็นอะไรก็ตามที่มีลักษณะยาวเป็นลำเป็นแท่งเป็นท่อนเช่นปลาช่อนงูสายยางไม้ตะพดเป็นต้น

หมายถึงอวัยวะเพศของผู้ชายหรือถ้าเป็นสัญลักษณ์ของเพศหญิงผู้ฝันไม่ว่าจะฝันเห็นอะไรก็ตามที่มีลักษณะที่เปิดปิดได้เช่นประตูหน้าต่างภาชนะที่มีฝาวัตถุที่เป็นช่องเป็นรูเป็นหลุมถ้าช่องเขาเป็นต้นหมายถึงอวัยวะของเพศหญิงทั้งหมด

๒. สัญลักษณ์ท้องถิ่น (Local Symbol) หมายถึงสัญลักษณ์ประจำท้องถิ่นที่ผู้ฝันอาศัยอยู่ซึ่งขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมความเชื่อที่แตกต่างกันไปสังเกตได้จากคำทำนายฝันของแต่ละภูมิภาคของประเทศต่างๆ แม้จะฝันเรื่องเดียวกันแต่คำทำนายตรงกันบ้างไม่ตรงกันบ้าง ฟรอยด์เชื่อว่าการที่คนฝันนั้นย่อมเป็นการแสดงให้เห็นถึงจิตไร้สำนึกมีอยู่จริงและทำงานอยู่ตลอดเวลาเพียงแต่จิตไร้สำนึกนั้นไม่ได้ทำงานภายใต้หลักการเหตุผลกฎระเบียบหรือกฎเกณฑ์ทางตรรกวิทยาใดๆ ความฝันอาจเป็นการนำเสนอความคิดที่ขัดแย้งกันออกมาในรูปแบบของสัญลักษณ์เช่นงูอาจเป็นตัวแทนของอวัยวะเพศชายส่วนวัตถุที่เปิดปิดได้เช่นประตูหน้าต่างอาจเป็นสัญลักษณ์ของเพศหญิงก็ได้^{๕๔} เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วความหมายของความฝันตามหลักทฤษฎีจิตวิเคราะห์มี ๒ อย่างคือ ๑) ความฝันมีความหมายเปิดเผย (Manifest Dream) และ ๒) ความฝันมีความหมายซ่อนเร้น (Latent Content)

ในขณะที่คาร์ลจุงนักจิตวิเคราะห์อีกคนหนึ่งกล่าวว่า “ความฝันแต่ละครั้งมีส่วนดีของมันเองและมีอิทธิพลต่อผู้ฝันเพราะความฝันเป็นอิสระจากการควบคุมของจิตสำนึก”^{๕๕} แต่ไม่เห็นด้วยที่กับคำกล่าวของฟรอยด์ที่ว่าความฝันเป็นเรื่องของการสมปรารถนาทางกามารมณ์

ทางด้านอีริกฟรอมม์กล่าวว่า “ความฝันเป็นภาษาที่ถูกกลืนเลือนและกล่าวไว้อีกว่าสำหรับผู้คนในอดีตที่มีความคิดความเชื่ออยู่กับความกลัวและความฝันนั้นคือบรรดาผู้ที่จิตใจมีการแสดงออกอย่างน่าสนใจแนวความคิดของเขาเกี่ยวกับสัญลักษณ์แห่งความฝันเป็นไปในลักษณะสากลเกี่ยวกับประเพณีและสัญลักษณ์เฉพาะ”^{๕๖}

^{๕๔} กิติกร มีทรัพย์, ชิกมันด์ฟรอยด์ ประวัติการงานและฟรอยด์บำบัด, หน้า ๑๖๔.

^{๕๕} ทศยุทธ (นามแฝง), พลังแห่งความฝัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรือนบุญ, ๒๕๕๒).

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๘.

สรุปว่า ความฝันในทฤษฎีจิตวิเคราะห์เป็นความฝันที่มีความหมายแคบจำกัดเฉพาะเรื่องส่วนบุคคลเท่านั้นไม่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเหนือสามัญวิสัยของมนุษย์ เช่น ความเชื่อเรื่องเทวดา และความเชื่อเรื่องลางบอกเหตุ เป็นต้น ความฝันเป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างจิตที่อยู่ในจิตใต้สำนึกกับซูเปอร์อีโก้เท่านั้น ฟรอยด์ได้จัดความฝันให้อยู่ในกลุ่มเดียวกับอาการพลังแฝงผลต่างๆของคนเราเช่น เผลอพูด เผลอทำ เผลอคิด เป็นต้น ส่วนการสื่อความหมายของความฝันนั้น มีทั้งที่เปิดเผยและเป็นปริศนาแฝงเร้นอยู่ในรูปแบบของสัญลักษณ์ทั้งที่เป็นสัญลักษณ์สากลและสัญลักษณ์ท้องถิ่น

๒.๓ สรุป

จากที่กล่าวมา เป็นการตอบปัญหาที่ว่าความฝัน ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร พบว่าในพุทธศาสนามีอยู่ ๔ สาเหตุได้แก่สาเหตุภายใน คือความฝันเกิดจากกระบวนการทางกายเป็นความฝันที่เกิดจากความบกพร่องของธาตุภายในร่างกาย รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวในขณะหลับ จิตอาวรณ์ คือ ความฝันเกิดจากความจดจำความปรารถนาที่ฝังลึกอยู่ในใจเป็นความฝันที่เกิดจากความคิดคำนึงถึงบางคน หรือบางสิ่งเมื่อเกิดการคิดถึงมากๆ หวนระลึกนึกถึงไม่ยอมหายจิตก็จะสร้างเป็นภาพ ให้เกิดเป็นความฝันขึ้นมาได้ เทวดาสงเคราะห์ คือ ความฝันเกิดจากอิทธิพลของเทวดาเป็นความฝันที่เกิดจากการคลั่งคลั่งของเทวดา หรือที่เรียกกันว่า“ผีสาวเทวดามาเข้าฝัน” กรรมนิมิต คือ ความฝันเกิดจากอิทธิพลของผลกรรม เป็นความฝันที่เกิดจากผลของกรรมดี และกรรมชั่วที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตมาคลจิให้เกิดความฝันขึ้น

และศาสตร์สมัยใหม่ก็บอกว่ามีอยู่ ๔ เช่นกัน ได้แก่สาเหตุทางสรีระสาเหตุทางจิตใจ สาเหตุอยู่เหนือธรรมชาติ และเป็นเครื่องบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าเป็นเรื่องราวที่ปรากฏเห็นในเวลาหลับ เป็นกระบวนการทำงานของจิตอย่างหนึ่ง ที่แสดงถึงสภาพทางจิตใจของบุคคลทั้งในส่วนที่เป็นอดีตปัจจุบัน และอนาคต ความฝันมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญๆในชีวิตมีอิทธิพลต่อผู้ฝัน และบุคคลใกล้ชิด เป็นนิมิตที่เกิดแก่จิตขณะเข้าและออกจากภวังค์ ความฝันที่ผู้ฝันสามารถรู้เรื่องราวได้ชัดเจนมาก และชัดเจนน้อยตามลำดับ คือ เข้าถึงการเสพอารมณ์นั้นเรียกว่า กุสลากุสลดุบินวิธิ เป็นบุญบาปที่เกิดในขณะที่ฝัน เจตนามีกำลังน้อยไม่แรงกล้า เหมือนขณะตื่น จึงไม่สามารถรู้นิมิตในฝันของตน และเมื่อได้ตื่นขึ้นมาแล้วก็นึกถึงเรื่องของความฝันไม่ออก เพียงแต่รู้สึกว้าวุ่นไม่สนิทเท่านั้น